

**HAFSA BİNT SÎRÎN VE
RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Hatice BARLAS

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN
2022**

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C.
BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

HAFSA BİNT SÎRÎN VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
(Hafsa Bint Sîrîn and The Evaluation of The Narrations)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hatice BARLAS

Danışman: Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

Bayburt
Temmuz, 2022

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Selçuk COŞKUN danışmanlığında, 202215074 numaralı Hatice BARLAS tarafından hazırlanan “Hafsa bint Sîrîn ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi” adlı bu çalışma 25.07.2022 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Programında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Selçuk COŞKUN

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Tevhit BAKAN

İmza:

Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU

İmza:

Bu tezin Bayburt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylarım.

...../...../.....

Prof. Dr. Fatih GÜRBÜZ

Enstitü Müdürü

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Hafsa bint Sîrîn ve Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi” başlıklı çalışmanın tarafımdan bilimsel etik ilkelere uyularak yazıldığını ve yararlandığım eserleri kaynakçada gösterdiğimi beyan ederim.

01/09/2022

İmza

Hatice BARLAS

TEŞEKKÜR

Tez konusu seçiminde ve tez sürecinde yardımını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Selçuk COŞKUN Bey'e; görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Doç. Dr. Tevhit BAKAN, Dr. Öğr. Üyesi Hamdi TÜRKOĞLU ve Dr. Öğr. Üyesi Merve BATMAZ (ŞİŞMAN) hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAFSA BİNT SÎRÎN VE RİVÂYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatice BARLAS

Temmuz 2022, 140 sayfa

Hicrî I. asırda Basra’da yaşayan Hafsa bint Sîrîn döneminin önemli hanım âlimlerinden biridir. Kaynaklarda hadis ilminin yanı sıra fıkıh ve tefsir ilmiyle ilgilendiği tespit edilen Hafsa bint Sîrîn, önde gelen sahâbe ve tâbiûndan hadis almış ve kendinden sonraki âlimlere aktarmıştır. Hadis münekkithlerince sika kabul edilen Hafsa hakkında herhangi bir cerh ifadesi bulunmamaktadır. Hafsa, fıkıh bilgisiyle temayüz eden ve Medine’den Basra’ya gelen Ümmü Atiyye el-Ensâriyye’nin önde gelen talebelerindendir. Ayrıca döneminin önemli âlimlerden olan İyâs b. Muâviye ve Hişâm b. Hassân kendisinden övgü ile bahsetmiştir. Bu sebeple Hafsa bint Sîrîn’in hadis ilmindeki konumunu ortaya koymak hem o dönemdeki kadın portresini görebilmek hem de bir hadis âlimin hayatının bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Bu amaçla Hafsa bint Sîrîn’in hayatı, ailesi, sosyal ve ilmi kişiliği, cerh-ta’dîl durumu ve rivâyetleri iki bölümde ele alınmıştır. Rivâyetlerin tam metni, tercümesi, isnad şemaları yapılmış, rivâyetler konularına göre tablolarda gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hafsa bint Sîrîn, hadis, rivâyet, Basra.

ABSTRACT

MASTER'S THESIS

HAFSA BINT SÎRÎN AND THE EVALUATION OF THE NARRATIONS

July 2022, 140 pages

Hafsa bint Sîrîn, who lived in Basra in the first century Hijri, was an important lady of the period, one of its scholars. In addition to the science of hadith, the science of fiqh and tafsir. Hafsa bint Sîrîn, who was determined to be interested in hadiths from the notables of the Companions and Tabiun and transferred this to later scholars, was accepted into sika by hadith critics. There is no cerh statement about Hafsa. She is one of the important students of Umm Atiyya al-Ansariyya, who came to Basra from Medina and distinguished himself with his knowledge of fiqh. She is also one of the important scholars of his time Iyâs b. Muâviye and Hisham b. Hassan spoke highly of him. For this reason, revealing the position of Hafsa bint Sîrîn in the science of hadith is both Being able to see the portrait of a woman in the period and to see the life of an important scholar important to know. For this purpose, Hafsa bint Sîrîn's life, family, social and scientific personality, cerh ta'dil status and narrations are discussed in two parts. The full text of the narratives, translation, attribution schemes were made, and the narrations were presented in the tables according to their subjects.

Keywords: Hafsa bint Sîrîn, hadith, narration, Basra.

İÇİNDEKİLER TABLOSU

ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	İ
TEŞEKKÜR	İİ
ÖZ.....	İİİ
ABSTRACT	İV
İÇİNDEKİLER TABLOSU	V
TABLOLAR DİZİNİ.....	İX
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	X
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ.....	Xİ
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFSA BİNT SÎRÎN'İN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, SOSYAL VE İLMÎ YÖNÜ

1.1. YAŞADIĞI DÖNEM	3
1.1.1. Basra'nın Kuruluşu	3
1.1.2. Sosyal ve Siyasî Yapı	4
1.1.3. İlmî Yapı	5
1.1.4. Basra'da Hadis İlmî	9
1.2. HAYATI	10
1.2.1. Doğumu	10
1.2.2. Ailesi.....	10
1.2.3. Azatlı Kölesi: Abdülazîz b. Muhtâr el-Ensârî ed-Debbâğ.....	21
1.2.4. Vefatı	22
1.3. HAFSA BİNT SÎRÎN'İN SOSYAL VE İLMÎ YÖNÜ	23
1.3.1. Sosyal Yönü.....	23

1.3.2. İlmî Yönü.....	26
1.3.2.1. Hadis İlmindeki Yeri	29
1.3.2.1.1. Hocaları.....	30
1.3.2.1.2. Hafsa bint Sîrîn'in Rivâyetinde Bulunduğu Diğer Kimseler.....	39
1.3.2.1.3. Talebeleri	42
1.3.2.1.4. Hafsa bint Sîrîn'den Rivâyetinde Bulunan Diğer Râviler	51
1.3.2.2. Değerlendirme	55
1.3.2.3. Diğer İlimlerle İlişkisi	66
1.3.2.3.1. Tefsir.....	66
1.3.2.3.2. Fıkıh.....	69
1.3.2.3.3. Tasavvuf	71
1.3.2.3.4. Değerlendirme	72
1.3.2.4. Cerh-Ta'dîl İmamlarının Hafsa bint Sîrîn Hakkındaki Görüşleri	74

İKİNCİ BÖLÜM

HAFSA BİNT SÎRÎN'İN RİVÂYETLERİ

1. RİVÂYETLERİN TAHRİCİ, TAHKİKİ VE İSNAD ŞEMALARI..... 75

2.1.1. Namaz.....	76
2.1.2. Oruç	81
2.1.3. Zekât-Sadaka	83
2.1.4. Cenaze.....	86
2.1.5. Hayız.....	100
2.1.6. Akîka Kurbanı	103
2.1.7. Hac.....	104
2.1.8. Cihâd.....	106
2.1.9. Biat.....	107

2.1.10. Tıp.....	109
2.1.11. Fezâilü's-sahâbe	110
2.1.12. Muamelât	112
2.1.13. Fiten	117
2.1.14. Dua.....	118
2.1.15. Zühd.....	119
2.1.16. Tefsir.....	119
2.1.17. Adak.....	120
2.2. RİVÂYETLERİN KONULARINA GÖRE DAĞILIM TABLOSU	121
2.3. RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ	125
SONUÇ	128
KAYNAKÇA.....	131
ÖZ GEÇMİŞ	140

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. <i>Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı, Hicrî I-III Asırlar</i>	121
Tablo 2. <i>Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı, Hicrî III. Asır Sonrası</i>	124

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Hafsa bint Sîrîn'in Hadis Naklettiği Kimseler ve Rivâyetlerinin Sayıları.....	56
Şekil 2. Hafsa bint Sîrîn'in Râvileri ve Rivâyet Sayıları	59

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin
Bkz/bkz	: Bakınız
bint	: bint
bs.	: Baskı
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhu anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarih yok
v.dğr.	: ve diğerleri

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Hadislerin günümüze aktarımında hanım râvilerin önemli bir rolü vardır. Başta Allah Resûlü'nün eşleri olmak üzere çok sayıda hanım sahâbê Kur'ân ve hadisleri öğretme ve aktarma konusunda çaba sarfetmiştir. Sahâbe neslinden sonra gelen tâbiûn özelinde hanım tâbiû râviler de sahâbeden ilim öğrenme konusunda son derece istekli davranmıştır. Bu hanım tâbîler arasında Basra'da ikamet eden, Ümmü Atiyye'nin terbiyesinde yetişen Hafsa bint Sîrîn (ö. 101/720) yer almaktadır. Basralı meşhur tâbiûn âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn'in de kız kardeşi olan Hafsa bint Sîrîn hicrî ilk asırda yaşamış önemli şahsiyetlerden biridir. Hafsa ilminin yanı sıra ibadetleri ve günlük yaşantısıyla da başkalarına örnek olmuştur. Bu çalışma Hafsa bint Sîrîn özelinde ilk asırda yaşayan hanım tâbiû râvilerin durumuna genel bir bakış sağlaması açısından da önemlidir.

Bu araştırma hadis ilmi açısından önemli bir dönem olan rivâyet asrında yaşayan Hafsa bint Sîrîn'in hayatından yola çıkarak o dönemdeki kadın portresinin görünmesini kolaylaştıracaktır. Tezin amacı hadis ilmi ve rivâyeti konusunda önemli bir yere sahip olan, hanım tâbiûler arasında yer alan Hafsa bint Sîrîn'in hayatı ve rivâyetlerine dair ayrıntılı bilgiler sunmaktır.

II. Metot ve Kaynaklar

Bu çalışmada öncelikle Hafsa bint Sîrîn'in yaşadığı zaman aralığında Basra'da gerçekleşen durumlarla ilgili kısa ve genel nitelikte bilgiler verilmiştir. Daha sonra Hafsa'nın doğumu, anne-babası, kardeşleri, eşi, çocuğu ve vefatına dair bibliyografik bilgiler sunulmuştur. Bu bilgiler tarih-tabakât ve cerh-ta'dîl kitapları esas alınarak hazırlanmıştır. Kaynaklardan elde edilen bilgilerden hareketle ilk olarak Basra'nın kuruluşu, sosyal, siyasî ve ilmî yapısı ile Basra'da hadis ilmine dair kısa bilgiler verilmiştir. Hafsa'nın hayatına ve ailesine dair bilgiler ortaya konulduktan sonra onun hadis ilmindeki yerine işaret etmesi için hadis rivâyetinde bulunduğu hocaları ve kendisinden hadis nakleden râvileri yani talebeleri tespit edilip onların hayatlarına dair bilgiler sunulmuştur. Ayrıca Hafsa bint Sîrîn'in hadis ilminin yanı sıra diğer ilimlerle de ilişkisi ortaya konulmuş, cerh-ta'dîl imamlarının hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Hafsa bint Sîrîn'in yaşadığı dönemde Basra'nın siyâsî ve sosyal yapısı ile ilmî ve kültürel ortamına yer verilmiştir. Ardından Hafsa bint Sîrîn'in hayatı ve ailesine dair bilgiler verilmiş, onun sosyal ve ilmî yönü ele alınmıştır. İkinci bölümde de Hafsa bint Sîrîn'in naklettiği rivâyetlerin tahrîci, senetlerinin tahkiki ve tercümesi yapılmıştır. Rivâyetleri bütüncül olarak görebilmek için de rivâyetlerin sonunda isnad şemaları oluşturulmuştur. Son olarak da rivâyetlerin kaynak ve konu dağılımı tablo halinde gösterilmiştir.

Rivâyetler tespit edilirken başta *Kütüb-i sitte* olmak üzere, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, İshâk b. Râhûye ve Humeydî'nin *Müsned*'leriyle Abdürrezzâk b. Hemmâm ve İbn Ebî Şeybe'nin *el-Musannef*lerinden istifade edilmiştir. Rivâyetler bahsi geçen kitaplarda bulunamadığında ise Taberânî'nin *Mu'cemü'l-kebîr*'i, Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'i, Ebû Nuaym'ın *Ma'rifetü's-sahâbe*'i, Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'sı İbn Asâkîr'in *Târîhu Dimaşk*'ı, Hatîb Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdât*'ı İbn Kâni'nin *Mu'cemü's-sahâbe*'si, İbn Mende'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*'si İbn Hacer'in *Metâlibü'l-âliye*'si ve Begavî'nin *Mu'cemü's-sahâbe*'sinden istifade edilmiştir. Senedlerdeki râvilerle ilgili bilgilerde ise başta cerh-ta'dîl kitapları olmak üzere tarih ve tabâkat literatüründen yararlanılmıştır. Rivâyetlerin isnad şeması hazırlanırken ilgili hadisin bahsi geçen kaynaklardaki senetleri tespit edilmiş ve bu verilere göre şematize edilmiştir. Bazı rivâyetlerin ise bahsi geçen kaynaklarda geçmemesi veya farklı tariklerinin olmaması nedeniyle isnad şeması hazırlanmamıştır. Yazım kurallarında *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* baz alınmıştır. Hicrî takvimleri milâdi tarihe çevirmede <https://hicrimiladi.com/> adresi kullanılmıştır. Ayrıca Mektebetü's-Şâmile gibi bilgisayar programlarından da faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFSA BİNT SİRÎN'İN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI, SOSYAL VE İLMÎ

YÖNÜ

1.1. YAŞADIĞI DÖNEM

Bu bölümde Hafsa bint Sîrîn'in yaşadığı dönem Basra'sının siyâsî, sosyal, ilmî ve kültürel durumu hakkında kısaca bilgi verilecektir. Buradaki amaç yaşadığı dönem itibariyle Hafsa'nın hayatını daha iyi anlayabilmektir. Bu bilgiler Hafsa'nın vefat tarihi olan hicrî 101 yılıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlama da Basra'nın Emevî devleti tarafından hicrî 41-132 (661-750) tarihlerinde yönetildiği zaman dilimini kapsamaktadır.

1.1.1. Basra'nın Kuruluşu

Basra şehri hicrî 14-16 yılları arasında, Halife Ömer b. el-Hattâb'ın (ö. 23/644) emriyle sahâbî Utbe b. Ğazvân (ö. 17/638) tarafından kurulmuş bir şehirdir.¹ Basra'nın inşa edilmesinde en önemli etken askerî nedenlerdir. Fetih için cihad eden İslâm ordularına bir üs olması amacıyla inşa edilmiştir. Basra, Bağdat'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır. Halk zamanla eski Basra'yı terk ederek bedevî saldırılarına karşı daha emniyetli bulunduğu ve su ihtiyacını daha rahat karşılayabileceği bugünkü Basra'ya yerleşmeye başlamıştır. Bu yeni sahaya intikal de 900'de (1494-95) tamamlanmıştır.²

Şehir ilk önce bölgedeki bataklıklarda yetişen kamışlarla bina edilmiştir. Hatta ilk yıllarda kamış binalar yerlerinde sürekli sabit olmayıp geçici bir mahiyet arz etmektedir. Sefere çıkıldığında binalar sökülüyor, kamışlar demetler halinde toplanıp uygun yerlerde saklanıyor, seferden dönüldüğünde ise binalar tekrar kuruluyordu. Şehir, birkaç yıl sonra vali Ebû Mûsâ el-Eş'arî zamanında, yaşanan yangın olaylarının da korkusuyla kerpiç ve çamurla yenilenmiştir. Emevîler dönemiyle birlikte şehrin kireç ve tuğla ile yeniden inşa edildiği görülmektedir.³

¹ Emîn Kudât, *Medresetü'l-hadis fi'l-Basra hatta'l-karni's-sâlisi'l-hicrî* (Dâru İbn Hazm, 1419), 25-27.

² Abdulhalik Bakır, "Basra", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/108.

³ Yılmaz Can, "Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Ortaya Çıkan Ordugâh Şehir Modeli Üzerine Bir Değerlendirme" 6 (2005), 217.

1.1.2. Sosyal ve Siyasî Yapı

Basra, kuruluş itibariyle geçici bir ordugâh şehridir. Bu nedenle oraya ilk yerleşenler Irak seferinde bulunan askerler ve az sayıdaki ailelerdir. Bu dönemde İslâm ordusunu oluşturan askerlerin çok azı hariç ekseriyeti Araplardan müteşekkildir.⁴ Arap göçmenler için de Basra, Kûfe kadar cazip bir yerleşim merkezi değildir. Hz. Ömer, Kûfeliler tarafından fethedilen bazı zengin şehirlerin gelirlerini Basralılara tahsis etmiştir. Halifenin bu isabetli uygulamaları Basra yakınlarında yaşayan çöl Araplarının da şehir içine gelmelerini sağlamıştır.⁵ Basra'nın bol gelir getiren yerler için idarî bir merkez seçilmesi buranın iktisadî hayatını da olumlu bir şekilde etkilemiştir. Şehrin Basra körfezinin kuzeyinde yer alması ticaret alanında büyük avantajlar sağlamıştır. Hz. Ömer ile Hz. Osman (ö. 35/656) dönemlerinde devlet Basra bölgesinde ticareti kolaylaştırmak maksadıyla bazı kanallar açtırmış, ayrıca kuyular kazdırıp köprüler yaptırmıştır.⁶

Basra, ekonomik durumun iyileşmesi ve refah seviyesinin artmasıyla birlikte cazibe merkezi haline geldi. Bu süreçte birçok kabile ve bedevîler şehre yerleşmek için akın etmeye başladılar. Bu dönemde, farklı rivâyetler olmakla beraber -Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin valiliği esnasında- Basra'ya yaklaşık kırk kabilenin yerleştiği söylenir. Bununla birlikte yapılan savaşlar esnasında İslâmiyet'i benimseyen Farslılar, İsfahanlılar ile savaş ganimetlerinden kabul edilen köleler; şehrin ekonomik özelliğinden faydalanmak isteyen tüccarlar ve farklı meslek dallarıyla uğraşan zanaat erbabları da Basra'ya yerleşmiştir.⁷ Kuruluşundan itibaren çeşitli etnik yapıya sahip olan Basra'nın kurucu unsuru, Arapların yanı sıra bölgede mevâlî ve ehlü'z-zimme olarak sınıflandırılan topluluklardır. Bunlar Farslar, Esâvire halkı, Zenc halkı, Kâbil halkı, Buhâralılar, Habeşliler, Ermeniler, İsfahânlılar, Türkler, Kürtler şeklindedir.⁸ Emevîler döneminde Basra'nın önemi daha da artmıştır.⁹

Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde özellikle Basra çevresindeki fetih hareketleri devam etmiştir. Hz. Osman'ın şehadetinin ardından halife Hz. Ali (ö. 40/661) döneminde (35-40/656-661) Basra'da yaşanan en önemli olaylardan biri de Cemal

⁴ Ali Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017), 16.

⁵ Bakır, "Basra", 5/108.

⁶ Bakır, "Basra", 5/108.

⁷ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, 16.

⁸ Detaylı bilgi için bkz: Usluer, *Basra*, 69-76.

⁹ Bakır, "Basra", 5/108-111.

Vak‘ası’dır.¹⁰ Hz. Osman’ın şehit edilmesi sonrasında İslâm toplumu özelde de Basra halkı tahribata uğrayarak, siyâsî olarak ayrılıklar yaşamıştır. Basra halkının hafızasında yer eden bu olayın en önemli tarafı yaşanacak birçok toplumsal ve dinî hareketin mihenk taşını oluşturmasıdır.¹¹

Yaşanan olaylar sonucunda huzurlu bir ortamın henüz sağlanamadığı şehirde farklı etnik grupların da bulunması nedeniyle zaman zaman çeşitli isyanlar baş göstermiştir. Bunları dinî isyanlar ve yönetim karşıtı isyanlar olarak sınıflandırmak mümkündür. Hâricî isyanları dinî isyanlardan sayılırken Abdullah b. Cârûd, İbnü’l-Eş’as ve Yezîd b. Mühelleb isyanları ise yönetim karşıtı isyanlardan kabul edilmektedir.¹²

Şehir, Abbâsîler tarafından ele geçirildiği hicrî 132 (749) senesinde neredeyse tamamen harap olmuş, birçok çarşı ve bir rivâyete göre yedi bin ev yıkılmıştır. Abbâsîler’in atadığı valiler ilk yıllarını şehri tekrar imar etmeyle geçirmiştir.¹³ Bağdat’ın kuruluşundan sonra siyâsî ve idarî önemini kaybetmekle beraber Basra medeniyet açısından en parlak günlerini Abbâsîler döneminde yaşamıştır.¹⁴

1.1.3. İlmî Yapı

Basra küçük bir köy iken sahip olduğu idarî ve coğrafi özellikleriyle kısa sürede mimarî ve ekonomik açıdan gelişip büyük bir şehre dönüşmüştür. Ordugâh şehir olma özelliğinden uzaklaşan Basra, sivilleşerek İslâm âleminin önemli şehirleri arasında yer almaya başlamıştır. Basra, askerî özelliğinin yanı sıra siyâsî, ticarî, kültürel ve ilmî yönleriyle de İslâm âleminin önemli beldelerinden biri haline gelmiştir.¹⁵

Yeni kurulan bir şehir olan Basra’ya farklı kültürlerden pek çok kimse gelmiş burada ikamet etmeye başlamıştır. Farklı kültürleri bünyesinde barındıran Basra’da sadece Arap kültürü değil, diğer milletlerin kültürleri de mevcuttur. Basra’ya sahâbe, tâbiûn ve etbâu’t-tâbiûnden buranın ilmî çizgisini belirleyecek önemli âlimler gelmiştir. Bunlardan bazısı kısa bir süreliğine Basra’ya gelirken diğer bir kısmı ise orayı vatan edinmiştir. Basra’nın şehir olarak inşasını emreden Hz. Ömer buraya insanlara Allah’ın

¹⁰ Detaylı bilgi için bkz: Fığlalı, “Cemel Vak‘ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/320-321.

¹¹ Mehmet Usluer, *Basra Kuruluşundan Emevîlerin Sonuna Kadar Toplumsal Yapı* (İstanbul: Siyer Akademi, 2021), 51-54.

¹² Usluer, *Basra*, 58-69.

¹³ Ömer Faruk Maden, *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadîs Halkaları (Basra Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018), 15.

¹⁴ Bakır, “Basra”, 5/108-111.

¹⁵ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra’da Hadis İlmî*, 48.

kitabını ve Nebî'nin sünnetini öğretmeleri için bazı sahâbîleri göndermiştir.¹⁶ Farklı rivâyetler olmakla birlikte 136 ile 150 civarında sahâbî ile çok sayıda tâbiî Basra'ya yerleşmiş ve burada Kur'ân, tefsir, fıkıh, hadis ve diğer ilimleri icra etmişlerdir. Bir şehre sahâbenin yerleşmesi, orada İslâmî ilimlerin gelişmesi anlamına gelmektedir.¹⁷

Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs* kitabında “buldânu'r-ruvât” başlığı altında Resûlullah'ın vefatından sonra çeşitli bölgelere giden sahâbîlerin isimlerine yer vermiştir. Hâkim, Basra'ya giden veya orada ikamet eden ashâb arasında da Utbe b. Ğazvân, İmrân b. Husayn, Ebû Berze el-Eslemî, Mihcan b. el-Edra', Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî, Ma'kil b. Yesâr, Abdurrahman b. Semüre, Ebû Bekre, Enes b. Mâlik, Hişâm b. Âmir, Ebû Zeyd el-Ensârî, Amr b. Ahtab, Sâbit b. Zeyd, Mücâşî' b. Mes'ûd, Mucâlid b. Mes'ûd, Âiz b. Amr el-Müzenî, Kurra b. İyâz el-Müzenî, Kabîsa b. el-Muhârik, Abdullah b. Sercis, Selmân b. Âmir ed-Dabbî gibi toplamda 36 sahâbenin adından bahsetmiş,¹⁸ fakat hanım sahâbîlerin isimlerini zikretmemiştir.

Basralı meşhur âlim ve muhaddis Halîfe b. Hayyât da (ö. 240/854-55) *et-Tabakât* adlı eserinde Basra'da ikamet eden sahâbîlere dair bilgiler vermiştir. Onun kitabına aldığı sahâbe sayısı yüzden fazladır.¹⁹ Bunun yanı sıra Halîfe b. Hayyât, Basra'ya kısa bir süreliğine uğrayan bazı sahâbîlerden de bahsetmiştir. Ona göre Alî b. Ebî Tâlib, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Abdullah b. Ca'fer, Abdullah b. Abbâs, Selmân el-Fârisî, Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt, Zübeyr b. el-Avvâm, oğlu Abdullah b. Zübeyr, Talhâ b. Ubeydullah, Âişe bint Ebî Bekir, Abdurrahman b. Ebî Bekir gibi sahâbeden önemli isimler Basra'ya bir müddet de olsa uğramışlardır.²⁰

Ahmed b. Hanbel de (ö. 241/855) *el-İlel*'inde Basra'ya gelen ve Hz. Peygamber'den hadis nakleden on hanım sahâbîden bahseder. Bu on hanım sahâbî Meymûne bint Kerdem, Ümmü İshâk, Ümmü Atiyye el-Ensâriyye, Kayle, Büheyse, Benû Nümeyr'den bir kadın, Ensârî yaşlı bir kadın, Haşrec b. Ziyâd'ın ninesi, Peygamberimizin komşusu olan bir kadın ve Hâlid b. Abdullah b. Harmele'nin teyzesi'dir.²¹

¹⁶ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 55-56.

¹⁷ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, 48.

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, thk. es-Seyyid Huseyn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397), 190.

¹⁹ Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, thk. Süheyl Zekkâr (Dâru'l-Fikr li't-Tabî' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1414), 297-320.

²⁰ Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, 322.

²¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-İlel ve ma'rifeti'r-ricâl*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Riyad: Dâru'l-hânî, 1422), 3/410; Ayşe Esra Şahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sahâbîler* (İstanbul: Akdem Yayınları, 2015), 47.

Basra valisi Ebû Mûsâ el-Eş‘arî idarî görevinin yanında Hz. Ömer tarafından kendisine tevdi edilen şehir halkına Kur‘ân ile birlikte Hz. Peygamber‘in sünnet(hadisler)ini öğretmek amacıyla mescidin bir köşesinde ders halkası oluşturma şeklindeki muallimlik vazifesini de icrâ etmiştir. Basra‘da Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ve beraberinde oraya gönderilen sahâbîlerle birlikte başlattıkları ilmî gelenek, daha sonraki dönemlerde Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Ebû‘l-Âliye er-Riyâhî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Süleymân et-Teymî gibi birçok tâbiî âlim tarafından mescitte kendilerine tahsis edilen yerlerde insanlara ilim (Kur‘ân ve sünnet (hadis)) öğretmek devam ettirilmiştir.²²

Basra‘nın sahâbe ve tâbiûnun yanı sıra ilmî açıdan gelişmesinde etkili olan önemli etmenlerden birisi de şehre getirilen esirler olduğu söylenebilir. Zira kuruluş döneminde Basra‘nın etrafı Sâsânî şehirleri ile çevrilidir. Bunlar arasında bulunan Aynûttemr; Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) döneminde (632-634), Übülle ve Meysân şehirleri ise Hz. Ömer döneminde fethedilmiş, buralardan esir edilenlerin bir kısmı Basra‘ya getirilmiştir. Bunlar ilk Farslı esirleri oluşturmuştur. Bu esirler arasında; Hasan el-Basrî‘nin babası Yesâr, Abdullah b. Avn‘ın dedesi Ertebân ve Muhammed b. Sîrîn‘in babası Sîrîn gibi zatlar da yer almaktadır. Bu zatlar, Basra‘nın ilmi hayatında önemli yer tutacak şahsiyetlerin atalarını oluşturmuştur.²³ Ayrıca şehrin mimarisine katkıda bulunan Kâbil halkından gelenlerin çocukları arasında şehrin ilmi hayatına önemli etkiler bırakan âlimler de ortaya çıkmıştı. Bunlardan biri tâbiûn neslinin önemli hadis âlimlerinden sayılan Eyyûb es-Sahtiyânî, diğeri ise Mu‘tezile‘nin kurucu şahsiyetlerinden biri olarak zikredilen Amr b. Ubeyd‘dir.²⁴ Tâbiûn döneminde Basra‘nın önde gelen âlimleri, Muhammed b. Sîrîn, Hasan el-Basrî, Ebû‘l-Âliye, Müslim b. Yesâr, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Süleymân b. Tarhan et-Teymî‘dir. Önde gelen hadis merkezleri arasında sayılan Basra‘da daha sonraki asırlarda Ebû Dâvud et-Tayâlisî, Ravh b. Ubâde, Ali b. el-Medînî, Halîfe b. Hayyât gibi önemli âlimler yetişmiştir.

Basra‘da tefsir ilminin öğretilmesinde Enes b. Mâlik ve İmrân b. Husayn‘ın yanı sıra bir müddet Basra valiliği yapan Ebû Mûsâ el-Eş‘arî ve aynı şekilde Abdullah b. Abbâs da ön plandadır. Tâbiûn müfessirlerinden en meşhuru Katâde b. Diâme‘dir. Basra‘daki Kur‘ân-ı Kerîm‘in tefsir hareketi sadece Basra sınırları içerisinde kalmamış, bazı âlimler

²² Ali Çelik, “Basralı Muhtelit Râvîler (Hicrî İlk Üç Asır)”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Şubat 2016), 161-162.

²³ Usluer, *Basra*, 70.

²⁴ Usluer, *Basra*, 75.

Basra'ya ilmî rihleler yapmış, tefsir ve hadis ilmini tahsil etmişlerdir. Bunlardan biri de İbn Abbâs'ın azatlı kölesi İkrime'dir. İkrime Basra'ya geldiğinde buranın meşhur âlimlerinden olan Hasan el-Basrî, ona olan hürmeti, ilmi ve faziletine olan saygısı ve onun bu alanda kendisinden üstün olduğu düşüncesiyle hem tefsir derslerine ara vermiş hem de fetvâ vermekten geri durmuştur.²⁵

İslâm şehirlerinden biri olan Basra'da Allah'ın kitabını ve Resûlü'nün sünnetini öğrenmeye yönelik ilmî faaliyetler yapılmaktadır. Basra Araplar, Fârisîler, Hristiyanlar ve başka milletlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Arap olmayan Müslümanlar için Arapça öğretimi de şehirde icra edilen ilmi faaliyetlerdendir.²⁶ Kur'ân'ın doğru okunmasını ve doğru anlaşılmasını temin etmek için Arap dili gramerini ilmi usullere dayalı kaideler halinde tespit etmek gerekmektedir. Böylece Arap filolojisinin kuruluşu, klasik dil ve edebiyat malzemesinin derlenmesi, ayrıca ihtiyaç duyulan gramer ve lügat çalışmaları ilk defa Basra'da başlamıştır. Bu alandaki çalışmalar, bu ilmi Hz. Ali'den öğrenen Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) eliyle başlamıştır.²⁷ Kendisi aynı zamanda nahiv ilminin de kurucusu sayılmaktadır.²⁸

Basra'da mezhep kurucusu sayılabilecek müctehit bir âlim bulunmadığından muayyen bir mezhep de yoktur. Kûfe'de Ebû Hanîfe, Medîne'de Mâlik b. Enes, Mısır'da İmam Şâfiî, Bağdat'ta da Ahmed b. Hanbel meşhurken, Basra'da ün salmış bir fakih yoktur. Basra da mezheplerin kabul edilmesi oraya gelen kadılar sayesinde olmuştur. Zira kadı kendi mensup olduğu mezhebe göre insanların sorularını cevaplamış ve bu yönde hükümler vermiştir. Hanefî, Mâlikî, Şâfiî mezhepleri Basra'da yaygın olan mezheplerdir. Hanbelî mezhebi ise diğer mezheplere nispeten daha az yaygınlık kazanmıştır.²⁹

Basra'da fikhî bir mezhebin ortaya çıkmaması burada fikhî faaliyetlerin olmadığı anlamına gelmemektedir. Zira buraya gelen İmran b. Husayn, Enes b. Mâlik, Ümmü Atiyye gibi sahâbîler fikhî anlamda ön plana çıkan ve insanların sorunlarında kendilerine müracaat ettiği kimselerdir. Basra'da sahâbe neslinin yanı sıra mescitlerde fıkıh dersleri okutan, insanlara fetva veren ve onların fikhî meselelerine çözümler sunan tâbiûn

²⁵ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 57-58.

²⁶ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 53-54.

²⁷ Musa Erkaya, "Hicri III. Asır İtibariyle Basra'da Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", (2018), 180.

²⁸ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 68.

²⁹ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 60-66.

neslinden de öne çıkan bazı âlimler vardır. Bunlar arasında Câbir b. Zeyd el-Ezdî, Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn yer almaktadır.³⁰

Basra hicrî ilk asrın bitiminden Kelam ve Felsefe ilimlerinin doğuşuna kadar ki sürede itikâdî mezheplerin beşiği konumundadır. Orada Kaderiyye, Mu‘tezile, Mürcie, Eş‘ariyye ve diğer bazı fırkalar doğmuştur. Arap olmayan milletlerden çok sayıda kişinin Müslüman olması ve eski inançlarının etkisinde kalmaları bu bölgede farklı fırkaların doğuşuna zemin hazırladığı söylenebilir.³¹

1.1.4. Basra’da Hadis İlmî

Hadis ilmi açısından ele alındığında Basra’da pek çok muhaddisin varlığından söz edilir. Ebû Mûsâ el-Eş‘arî, Enes b. Mâlik, İmrân b. Husayn öncülüğünde şehre gelen sahâbîler, Basra’da hadis ilminin gelişmesine katkı sunmuşlardır. Basra’nın temellerini atan ve burada valilik görevini yapan sahâbî Utbe b. Ğazvân hadis ile ilgili çalışmaları başlatmıştır.³² Basra’ya yerleşen sahâbîlerin başlattığı Kur’ân ve hadis derslerini, talebeleri Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Ebû’l-Âliye, Katâde, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi tâbiîn âlimler devam ettirmiştir. Tâbiînden sonra tebeu’t-tâbiîn ve sonraki nesiller de seleflerinden tahsil ettikleri bu ilimleri daha da geliştirerek günümüze kadar ulaşmasına vesile olmuşlardır.³³

Basra’da hadis ilminin gelişmesinde sahâbenin yanı sıra tâbiûnun büyük katkısı olmuştur. Zira Basralı tâbiîler Hz. Peygamber’in sünnet ve hadislerini oraya gelen sahâbeden ve ilmî yolculuklar sayesinde öğrenmiş ve kendilerinden sonra gelen tebeu’t-tâbiûna bu bilgileri aktarmıştır. Bu nedenle Basra’da yaygınlaşan hadislerin iki temel kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Bunlardan ilki burada yaşamış sahâbîlerin Hz. Peygamber’den nakilleri, diğeri ise özellikle tâbiûnun başta Medine olmak üzere başka beldelerden öğrendikleri hadislerdir.³⁴ Bu iki temel sayesinde Basra’da hadis ilmi çok yönlü olarak gelişmiş ve rivâyet çeşitliliği oluşmuştur.

³⁰ Kudât, *Medresetü’l-hadîs fi’l-Basra*, 61.

³¹ Kudât, *Medresetü’l-hadîs fi’l-Basra*, 77.

³² Çelik, *İlk Üç Asırda Basra’da Hadis İlmî*, 71.

³³ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra’da Hadis İlmî*, 141.

³⁴ Hüseyin Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası (Hicrî İlk 150 Yıl)* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 129.

1.2. HAYATI

1.2.1. Doğumu

Hafsa bint Sîrîn Basra'da ikamet eden tâbiîlerdendir. Künyesi Ümmü Hüzeyl'dir. Ona bu künyeyi Enes b. Mâlik'in azatlısı Ebû Umâre vermiştir.³⁵ Hafsa'nın doğum tarihiyle ilgili net bir bilgi yoktur. Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Kesîr (ö. 774/1373) gibi âlimler onun 70 yaşında vefat ettiğini söylemektedir. İbn Ebî Dâvûd (ö. 316/929) ve Mizzî (ö. 742/1341) de onun yetmiş yaşında vefat ettiğini söylemesine rağmen doksan yaşında vefat ettiği yönünde görüşler de mevcuttur. Fakat bu görüş zayıf bulunmuştur. Sonuç olarak yetmişli veya doksanlı yaşlarda vefat ettiğine dair rivâyetler bulunsa da yetmişli yaşlarda vefat etmesi diğerine göre daha sağlam bulunmuştur.³⁶ Bu rivâyetlerden hareket ederek onun hicrî 10'lu veya 30'lu yıllarda dünyaya geldiği söylenebilir.

Başka bir rivâyette ise Muhammed b. Sîrîn'in torunu Bekkâr, Safiyye'nin hem erkek hem de kız çocukları arasında yaşça en büyüğünün Hafsa olduğunu söylemiştir. Safiyye'nin çocukları Muhammed, Yahyâ, Hafsa, Kerîme ve Ümmü Süleym olmak üzere beş tanedir.³⁷ Muhammed b. Sîrîn'in Hz. Osman'ın hilafetinin bitmesine iki sene kala yani hicrî 33'te dünyaya geldiği³⁸ göz önünde bulundurulduğunda Hafsa'nın hicrî 33'ten önce doğduğu söylenebilir.

1.2.2. Ailesi

1.2.2.1. Anne-Babası

Hafsa'nın babası olan Sîrîn el-Ensârî'nin künyesi Ebû Amre'dir. İran'ın Cerceyâ bölgesindendir. Câhiliyye devrine yetişen Sîrîn, tâbiûnun ilk tabakasındandır.

³⁵ Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî Kelâbâzî, *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî: el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd*, thk. Abdullah el-Leysî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1408), 2/854.

³⁶ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Tezhibü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Ğanîm Abbas Ğanîm - Mecdî es-Seyyîd Emin (el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tabbâati ve'n-Neşr, 1425), 11/123-124; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnavut v.dğr. (Müessesetü'r-Risâle, 1405), 4/507; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî İbn Kesîr, *et-Tekmil fî'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhil*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1432), 4/226; Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-safve*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1421), 2/241; Ebû'l-Haccâc Cemâluddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşar Avvad (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400), 35/152.

³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâneci, 1421), 10/448.

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/192.

Sîrîn, Aynüttemr'i fethetmeye gelen Hâlid b. Velîd tarafından esir alınmış ve köle olarak Enes b. Mâlik'in payına düşmüştür. Sîrîn esir düşmeden önce bakırcılıkla uğraşmaktadır. Demircilik yaptığı da söylenmiştir. Enes b. Mâlik'in mükâteb kölesi Sîrîn, Hz. Ebû Bekir'in hilafeti yıllarını köle olarak geçirmiştir.³⁹

Sîrîn, Enes b. Mâlik'ten kendisiyle mükâtebe yapmasını istemiş fakat Enes b. Mâlik ilk başta bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Sîrîn, Hz. Ömer'e gidip durumu anlatmıştır. Hz. Ömer, Enes b. Mâlik'e onunla mükâtebe yapmayı emredince Enes b. Mâlik bunu kabul etmiştir. Enes b. Mâlik, Sîrîn ile her sene bin dirhem ve bir hizmetçi olmak üzere on bin dirhem ve on hizmetçi karşılığında mükâtebe yapmıştır. Başka bir rivâyette de Muhammed b. Sîrîn, babasının Enes b. Mâlik ile kırk bin dirhem karşılığında anlaştığını, babası bu miktarı karşılayınca da azat olduğunu aktarmıştır.⁴⁰

Sîrîn, Hz. Ebû Bekir'in azatlısı Safiyye adında salih bir hanımla nikâhlanmış, bu nikâha Bedir savaşına katılan on sekiz sahâbe katılmıştır. Bu on sekiz sahâbenin içerisinde Ubeyy b. Ka'b da vardır.⁴¹ Nakledildiğine göre Safiyye "Sîrîn benimle evlendiğinde Medine ehlini yedi gün davet etti. Çağırdıkları arasında Ubeyy b. Ka'b da vardı. Ubeyy o esnada oruçluydu, davetlilerin yanına gelip onlara dua buyurdu" demiştir. Başka bir rivâyette de Sîrîn, Enes b. Mâlik'e bir konuda mektup yazmıştır. Enes b. Mâlik de ona Medine'ye yanına gelmesini onu kardeşinin kızı Berâ b. Mâlik ile evlendireceğini söyleyen bir mektupla karşılık vermiştir. Sîrîn bu durumu yani Enes b. Mâlik'in kendisine söylediklerini kızı Hafsa'ya sormuş, Hafsa da "Babacığım, bu teklifi kabul et. Bu şekilde Allah senin şerefine şeref katar" diye karşılık vermiştir. Bu esnada Hafsa'nın annesi Safiyye de orada oturmaktadır. Safiyye bu durumu hoş karşılamadığını gösterir şekilde "Allah iyiliğini versin sen bunu babana nasıl dersin" demiştir. Ayrıca Bekkâr b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Sîrîn'den nakledildiğine göre Sîrîn'in farklı kadınlardan toplamda yirmi üç tane çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴² Safiyye'nin çocukları

³⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed ve Ali Muhammed (Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1415), 3/223; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rîfe*, 199; Şemsüddin Ebû'l-Muzaffar Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fî târîhi'l-a'yân*, thk. Komisyon (Dimaşk: Dâru'l-Risâletü'l-İlmiyye, 1434), 10/475; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî İbn Mende, *Fethu'l-bâb fî'l-kunâ ve'l-elkâb*, thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fârîyâbî (Riyâd: Mektebetü'l-Kevser, 1417), 108; Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Muhammed b. İshâk İbn Mende, *el-Müstahrec min kütübî'n-nâs li't-tezkire ve'l-müstetraf min ahvâli'n-nâs li'l-ma'rîfe*, thk. Âmir Hasan Sabrî et-Temîmî (Vüzâratü'l-Adl ve's-Şuûn el-İslâmiyyeti'l-Bahriyye, ts.), 3/196.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/118; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 10/475.

⁴¹ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 10/476.

⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/119.

arasında Muhammed, Yahyâ, Hafsa, Kerîme ve Ümmü Süleym vardır ve bu çocukların en büyüğü Hafsa'dır.⁴³

Sahâbe neslinin önde gelenleriyle hemhal olan ve tâbiûndan sayılan Sîrîn çocuklarının ilim öğrenmelerine önem vermiştir. Nitekim bir rivâyete göre Sîrîn çocuklarını Ebû Hüreyre'ye göndermiş ve onların eğitimlerini sağlamıştır.⁴⁴

Sîrîn, Ömer b. el-Hattâb'tan rivâyette bulunmuş, ondan da Muhammed ve Enes hadis rivâyet etmiştir. İclî, Basralı tâbiî Sîrîn'in sika bir kimse olduğunu söylemiştir.⁴⁵ Sîrîn'in *Kütüb-i sitte*'de rivâyeti yoktur.

1.2.2.2. Kardeşleri

Sîrîn kardeşlerin hepsi tâbiûn neslindendir. Hafsa bint Sîrîn'in kardeşleriyle ilgili iki durum vardır. Bunlardan ilki sayıları hakkında kesin bir bilgi bulunmayışı diğeri ise kardeşlerin en büyüğü ve en küçüğünün kimler olduğudur. Kardeş sayısı ile ilgili beş, altı, on gibi rakamlar zikredilmiştir. Şimdi bu iki husus kısaca açıklanacaktır.

Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848), Nesâî (ö. 303/915) ve Hâkim en-Nîsâbûrî (ö. 405/1014) onların altı kardeş olduklarını söylemişlerdir.⁴⁶ Irâkî (ö. 806/1404) *et-Takyîd*'de kardeş râviler ile ilgili bölümde altı kardeş olan râvilere örnek olarak Sîrîn kardeşleri vermiştir. Buna göre tâbiûnden olan kardeşler sırasıyla Muhammed, Enes, Yahyâ, Ma'bed, Hafsa ve Kerîme'dir.⁴⁷ Mizzî (ö. 742/1341) de Enes'in kardeşlerinin Muhammed, Yahyâ, Hâlid, Hafsa ve Kerîme olduğunu, onlardan Hâlid b. Sîrîn'in zikredilmediğini belirtirken Ma'bed'in adına yer vermemiştir.⁴⁸ Ayrıca Amr b. Ali, onların beş erkek bir kız kardeş olduklarını belirterek Hâlid'i de eklemiş fakat kız

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448.

⁴⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Matbaatü Dâiratü'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1326), 11/228.

⁴⁵ el-İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, thk. Muhammed b. Sâlih (Riyad: en-Nâşir ve'l-Mütemeyyiz li't-Tab'ı ve'n-Neşri ve't-Tevzi', 1440), 5/337; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *es-Sikât* (Hindistan: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1393), 4/349; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/118; es-Seyyid Ebu'l-Muâti en-Nûrî vd. (ed.), *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dil* (Lübnan-Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1412), 1/365.

⁴⁶ Hâkim en-Nîsâbûrî, *Ma'rife*, 153; Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân Irâkî, *Şerhu't-tebsıra ve't-tezkira*, thk. Abdullatif el-Hemîm - Mahir Yasin (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 2/177; Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muveffik b. Abdullah b. Abdulkadir (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiyye, 1406), 4/1988.

⁴⁷ Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân Irâkî, *et-Takyîd ve'l-izah şerhu Mukaddimeti İbnü's-Salâh*, thk. Abdürrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü'l-Selefiyye, 1389), s. 340.

⁴⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/347.

kardeşlerin sayısını bire indirmiştir.⁴⁹ Hâkim *et-Tarih*'te Ebû Ali el-Hâfız'dan naklen Kerîme yerine Hâlid'i zikretmiştir. İbn Sa'd (ö. 230/845) da *et-Tabakât*'ta Amre ve Sevde bint Sîrîn'i eklemiştir. Bu ikisi Enes b. Mâlik'in Ümmü veledi'dir. Irâkî bu ikisinin hadis nakletmediğini ifade eder.⁵⁰ İbn Mende (ö. 392/1005) ise onların beş kardeş olduğundan bahseder.⁵¹ Başka bir görüşe göre de onlar Enes, Hâlid, Muhammed, Ma'bed, Yahyâ, Hafsa, Sevde, Amre, Kerîme ve Ümmü Süleym olmak üzere on kardeştir.⁵²

Hafsa'nın kardeş sayısı ile ilgili kaynaklarda farklı bilgilerin bulunması teâruz gibi görünebilir. Fakat bu bilgilere ihtilaf gözüyle bakmayı gerektirecek bir karmaşıklık yoktur. Bekkâr'dan nakledildiğine göre Sîrîn'in farklı kadınlardan toplamda yirmi üç tane çocuğu vardır.⁵³ Sîrîn Safiyye'den başka evlilik veya evlilikler gerçekleştirmiştir. Sîrîn'in Safiyye'den olan çocukları Hafsa, Muhammed, Yahyâ, Kerîme ve Ümmü Süleym'dir. Bilinen diğer çocuklarının adı da Ma'bed, Enes, Amre ve Sevde'dir. Ama bu dördünün annelerinin aynı olup olmadığı konusunda net bir bilgi yoktur. İlimle meşgul olan ve hadis rivâyetinde bulunan kardeşlerin tanınması, ilimle iştigalleri bulunmayanların tanınmaması ise doğal karşılanmalıdır.

Bir diğer ihtilaf konusu ise kardeşlerden hangisinin yaşça en büyük hangisinin en küçük olduğu ile alakalı rivâyetlerdir. Bir rivâyete göre Sîrîn kardeşlerin en büyüğü Ma'bed en küçüğü Hafsa,⁵⁴ başka bir rivâyete göre ise en büyüğü Ma'bed en küçüğü de Enes'tir.⁵⁵ Hâfız Ebû Ali en-Nîsâbü'rî'nin en küçüklerinin Hafsa olduğu kanaati kabul görmemiş, Amr b. Ali el-Fellâs'ın da dediği gibi Enes b. Sîrîn'in en küçük kardeş olduğu yönündeki haberler daha doğru bulunmuştur. Zira meşhur görüşe göre Enes, Hz. Osman'ın hilafetine bir yıl kala doğmuştur. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Muhammed b. Ahmed el-Makdemî onun 120 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Ahmed b. Hanbel'e göre Enes vefat ettiğinde 86, Zehebî'ye (ö. 748/1348) göre de 85 yaşlarındadır. Dolayısıyla Enes'in doğumunun hicrî 34 senesi olduğu söylenebilir. Hafsa ise hicrî 101 de vefat etmiştir. Hafsa'nın da yetmiş ya da doksan yıl yaşadığı söylenmektedir. Her iki

⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/348.

⁵⁰ Irâkî, *Şerhu't-tebsıra*, 2/177; Muhammed Hadır b. Seyyid Abdullah Cenkî Şinkîtî, *Kevseru'l-meânî ed-derârî fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415), 2/308.

⁵¹ İbn Mende, *Fethu'l-bâb fî'l-kunâ ve'l-elkâb*, 108.

⁵² Irâkî, *et-Takyîd*, 340-Muhakkikin dipnotu-.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/119.

⁵⁴ İbn Mende, *Fethu'l-bâb fî'l-kunâ ve'l-elkâb*, 108.

⁵⁵ Ebû Muhammed Abdülganî b. Abdilvâhid Makdîsî, *el-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Şâdi b. Muhammed b. Sâlim (Kuveyt: Şeriketü Ğurâs li'd-Diâye ve'l-İ'lân, 1437), 3/336.

ihtimalde de Hafsa, Enes'ten büyüktür.⁵⁶ Başka bir rivâyette ise Muhammed b. Sîrîn'in torunlarından Bekkâr, Hafsa bint Sîrîn'in, Safiyye'nin hem erkek hem de kız çocukları arasında en büyük olduğunu söylemiştir. Safiyye'nin çocukları da Muhammed, Yahyâ, Hafsa, Kerîme ve Ümmü Süleym'dir.⁵⁷ Bu da Ma'bed'in annesinin başka bir hanım olabileceğini, Hafsa'nın da anne bir kardeşleri arasında en büyük evlat olmasının muhtemel olduğunu göstermektedir. Fakat Ma'bed'in mi yoksa Hafsa'nın mı en büyük kardeş olduğu net olmasa da kaynaklarda verilen bilgilerde çelişki gözükmemektedir.

Yahyâ b. Maîn, Sîrîn kardeşlerin hadis rivâyetindeki durumlarıyla ilgili şunları söylemiştir: “İçlerinde en güvenilir olan Muhammed'dir. Ondan sonra Enes gelir o da *lâ be'se bih*'tir. Ma'bed *ta'rifü ve tünkiru*'dur. Yahyâ *daîfü'l-hadis* yani hadis rivâyetinde zayıftır. Kerîme de Yahyâ gibidir. Hafsa da Kerîme'den daha güvenilirdir”.⁵⁸ Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Makdemî Hâlid b. Sîrîn'den herhangi bir hadisin tahrîç edilmediğini, Taberânî (ö. 360/971) ise Hâlid'i de katarak hepsinin hadis rivâyet ettiğini fakat Amre, Ümmü Süleym ve Sevde'ye ait rivâyeti görmediğini ifade etmiştir.⁵⁹

Hafsa bint Sîrîn'in kaynaklarda adı geçen kardeşleriyle ilgili bibliyografik bilgiler verilecektir.

1.2.2.2.1. Ma'bed b. Sîrîn

Basralı tâbiîn arasında yer alan Ma'bed, Enes b. Mâlik'in azatlı kölesidir. Sîrîn kardeşlerin en büyüğü ve ilk vefat edenidir.⁶⁰ Doğum ve vefat tarihleriyle ilgili net rakamlar tespit edilememiştir.

Yahyâ b. Maîn, Ma'bed hakkında *ta'rifü* ve *tünkiru* ifadelerini kullanmıştır. Hz. Ömer ve Ebû Saîd el-Hudrî'den hadisler rivâyet etmiştir. Kardeşleri Muhammed ve Enes ondan hadis nakletmiştir.⁶¹ Bu hadisleri Buhârî ve Müslim tahrîc etmiştir.⁶²

⁵⁶ Irâkî, *et-Takyîd*, 340-Muhakkikin dipnotu-.

⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448.

⁵⁸ Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/336.

⁵⁹ Irâkî, *et-Takyîd*, 340; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 3/348; Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/336.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/205; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/432.

⁶¹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1382), 4/141; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmürî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 1413), 6/199.

⁶² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fî Buhârî, *Câmiu's-sahîh* (Mısır: es-Sultâniyye bi'l-Matbaati'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1311), 6/187, 9/162; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Câmiu's-sahîh*, thk. Ahmed b. Osman vd. (Türkiye: Dârü'l-Tabâati'l-Âmire, 1334), 4/158-159.

1.2.2.2.2. Muhammed b. Sîrîn

Muhammed b. Sîrîn Hz. Osman'ın hilafetinin bitmesine iki sene kala yani hicrî 33'te Barsa'da dünyaya gelmiştir.⁶³ Hicrî 31 veya 34'te doğduğu da söylenmiştir.⁶⁴ Künyesi Ebû Bekir'dir. Muhammed b. Sîrîn'in bir kadından üç tane çocuğu olmuş ve çocuklarından yalnızca Abdullah b. Muhammed yaşamıştır.⁶⁵

Annesi Medine ehlinden Safiyye'dir.⁶⁶ Hafsa'dan nakledildiğine göre Muhammed annesine en yumuşak elbiseyi alır, ona karşı sesini asla yükseltmezdi. Hatta onu tanımayan kimselerin hasta olduğunu zannedip ona ne olduğu sorulduğunda annesinin yanında bu şekilde davrandığını söylerdi.⁶⁷

İbn Sîrîn, Basra'nın meşhur fakihlerinden biri olup fetva verirken son derece dikkatli davranırdı. İbn Sîrîn'e fıkıhtan helal ve haramdan bir şey sorulduğunda onun yüzünün rengi değişirdi. Mevrak el-Acelî, ondan daha fakih ve muttaki bir kimseyi görmediğinden bahseder.⁶⁸ İbn Avn Irak'ta İbn Sîrîn, Hicâz'da Kâsım b. Muhammed, Şâm'da da Recâ b. Hayve gibisini tanımadığını, bunlardan da Muhammed gibisini görmediğini söylemiştir.⁶⁹

Muhammed b. Sîrîn Basra'da ikamet etmesine rağmen Medine'de bulunan Ebû Hüreyre'den ilim almış onun önemli talebeleri arasında yer almıştır. Ali b. el-Medîni, Ebû Hüreyre'nin İbnü'l-Müseyyib, Ebû Seleme, A'rec, Ebû Sâlih, İbn Sîrîn ve Tâvûs olmak üzere altı ashâbının olduğunu söyler.⁷⁰ Hişâm b. Hassân, İbn Sîrîn'in otuz kadar sahâbiye yetiştiğinden bahseder.⁷¹

İlk dönemlerde daha çok muhaddis ve fakih olarak tanınan İbn Sîrîn'in sonraki yüzyıllarda ilk rüya tabircilerinden biri olarak anılması dikkat çekmektedir. İbn Haldûn, İbn Sîrîn'in bu alanda en meşhur âlimlerden biri olduğunu, tabircilikle ilgili kurallarının nesilden nesile nakledilegeldiğini belirtir.⁷²

⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/192.

⁶⁴ Ahmet Yücel, "Muhammed b. Sîrîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1999), 20/358.

⁶⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 10/476.

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448; Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 360.

⁶⁷ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân*, 10/476.

⁶⁸ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 62.

⁶⁹ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 192.

⁷⁰ Şinkîti, *Kevseru'l-meânî*, 2/307.

⁷¹ Zehebî, *Siyer*, 4/607.

⁷² Yücel, "Muhammed b. Sîrîn", 20/358.

İkinci tabaka tâbiûndan sayılan⁷³ Muhammed b. Sîrîn, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Zübeyr, İmrân b. Husayn, Enes b. Mâlik, Zeyd b. Sâbit, Huzeyfe b. Yemân, Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib, Safiyye bint Hâris, Âişe bint Ebî Bekr, Ümmü Atiyye el-Ensâriyye, Humeyd b. Abdurrahman el-Hımyerî, Zeyd b. Sâbit, Hâlid b. el-Hazzâ, Selmân b. Âmir ed-Dabbî, Semure b. Cündeb, Ebû Saîd el-Hudrî, Yahyâ b. el-Cezzâr, Şurayh, Cündüb b. Abdullah el-Becelî, Hafsa bint Sîrîn, Ebû Katâde el-Ensârî'den hadis nakletmiştir.⁷⁴ Ondan da Katâde b. Diâme, Hâlid el-Hazzâ, Hişâm b. Hassân, Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah b. Avn, Cerîr b. el-Hâzım, Yûnus b. Ubeyd, Mehdî b. Meymûn, Cerîr b. Hâzım, Saîd b. Ebî Arûbe gibi kimseler rivâyette bulunmuştur.⁷⁵ Rivâyetleri *Kütüb-i sittede* yer almaktadır.

İbn Sîrîn'in en çok rivâyette bulunduğu hocası 179 rivâyet ile Ebû Hüreyre'dir.⁷⁶ İbn Sîrîn'den en çok nakilde bulunan talebeleri de 119 rivâyetle Hişâm b. Hassân ve 64 rivâyetle Eyyûb es-Sahtiyânî'dir. Saîd b. Ebû Arûbe (ö. 156/773), Muhammed b. Sîrîn'in hadislerini en iyi ezberleyen kimsenin Hişâm b. Hassân olduğunu söyler. Hişâm'ın mülazemeti daha çok İbn Sîrîn'le olmuşken Eyyûb, İbn Sîrîn'den olduğu kadar daha başka âlimlerden de istifade etmiştir.⁷⁷ İbn Sîrîn'in talebeleri arasında Abdullah b. Avn da sayılmakla birlikte diğer ikisi kadar ön planda değildir.

Muhammed b. Sîrîn sika, güvenilir ve fakih bir imamdır. İlim ve takva yönünden de üstün biridir. İbn Hibbân, onun sika, mutkin ve fâzılı'l-hadîs olduğunu söylemiştir.⁷⁸ Muhammed b. Sîrîn, hayatının son zamanlarında halkın içine karışmaktan onlarla içtimai münasebette bulunmaktan kaçınmıştır. Evzâî onu görmeye gittiği zaman İbn Sîrîn onun oturmasına müsaade etmemiş, selamdan sonra gitmesini istemiştir.⁷⁹

Ticaretle geçimini sağlayan İbn Sîrîn borcundan dolayı hapse atılmış, öldükten sonra da borçlarını oğlu Abdullah ödemiştir. Muhammed b. Sîrîn hicrî 110 yılında Hasan

⁷³ Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 136.

⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyye, 1422), 3/283; İbn Mende, *Fethu'l-bâb fî'l-kunâ ve'l-elkâb*, 108; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/346.

⁷⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 3/283; Zehebî, *Siyer*, 4/606.

⁷⁶ Maden, *Hicrî II: Asır ehl-i Hadis Halkaları (Basra Örneği)*, 62.

⁷⁷ Maden, *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadis Halkaları (Basra Örneği)*, 63.

⁷⁸ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fî'l-Basra*, 192.

⁷⁹ Muhammed Mustafa A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 87.

el-Basrî'den yüz gün sonra vefat etmiştir. Cenaze namazını Nadr b. Amr el-Makburî kıldırmıştır.⁸⁰

1.2.2.2.3. Yahyâ b. Sîrîn

Yahyâ'nın künyesi Ebû Amr olmakla birlikte babası Sîrîn, Ebû Amre diye künyelenmesi nedeniyle kendisi Yahyâ b. Ebû Amre olarak da anılmaktadır. Annesi Safiyye'dir.⁸¹ Basralı tâbiûn râviler arasında yer alan Yahyâ, Enes b. Mâlik'in azatlı kölesidir.⁸² Rivâyet edildiğine göre Sîrîn, oğullarını Ebû Hüreyre'ye göndermiş, Oradan geri döndüklerinde aralarında hafıza bakımından en iyisinin Yahyâ olduğu söylenmiştir.⁸³

Yahyâ b. Sîrîn, Enes b. Mâlik ve Ubeyde es-Selmânî'den hadis nakletmiştir. Ondan da Yahyâ b. Atîk, kardeşleri Muhammed ve Hafsa rivâyette bulunmuştur.⁸⁴ Ali b. el-Medîni'ye göre Yahyâ'dan sadece kardeşi Muhammed hadis nakletmiştir.⁸⁵ İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiş ve Yahyâ'nın, kardeşleri Muhammed ve Hafsa'dan daha faziletli kabul edildiğini söylemiştir. İbn Hacer ve Zehebî Yahyâ'nın az hadis rivâyet eden sika bir râvi olduğunu nakletmişlerdir.⁸⁶

Buhârî'nin *Sahîh*'inde geçen rivâyete göre Enes b. Mâlik, Hafsa'ya Yahyâ'nın ölüm sebebini sormuş, Hafsa da onun tâûndan dolayı vefat ettiğini söylemiştir. Enes b. Mâlik de tâûndan ölümün her Müslüman için şehadet sebebi olduğunu ifade etmiştir. Bahsi geçen tâûn salgını hicrî doksanlı yıllarda Basra'da vuku bulmuştur.

Yahyâ'nın kardeşi Muhammed'den önce öldüğü söylenir. Buna göre hicrî 110'dan önce vefat ettiği düşünülebilir. Cercereyâ'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir.⁸⁷

1.2.2.2.4. Enes b. Sîrîn

Tâbiûn tabakasının Basralı râvilerinden olan Enes b. Sîrîn, Enes b. Mâlik'in mevlasıdır.⁸⁸ Enes b. Sîrîn, kendisinin Osman b. Affân'ın hilafetinin bitmesine bir sene

⁸⁰ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 360.

⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/206.

⁸² Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsü'l-Arabî, 1271), 9/153; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/374.

⁸³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/228.

⁸⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/153; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/374; Zehebî, *Tezhîbü't-tezhîb*, 11/228; Zehebî, *Mizân*, 4/385.

⁸⁵ Makdisî, *el-Kemâl*, 3/336.

⁸⁶ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/228; Zehebî, *Mizân*, 4/385.

⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/228; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 31/374.

⁸⁸ Halife b. Hayyât, *et-Tabakât*, 367.

kala doğduğunu söylemiştir. Bu tarih de hicrî 34 yılına tekâbül etmektedir. Rivâyet edildiğine göre Enes b. Sîrîn doğduğunda Enes b. Mâlik’e götürülmüş, Enes b. Mâlik de ona kendi adını vermiş ve onu künyesiyle künyelemiştir. Künyesi Ebû Hamza’dır. Hammâd b. Zeyd’in bazı hadislerinde de künyesi Ebû Mûsa olarak geçmektedir.⁸⁹ Ebû Abdullah ve Ebû Hamza el-Ensârî şeklinde de künyelendiği söylenmiştir.⁹⁰

Hammâd b. Zeyd, Enes b. Sîrîn’in yanına gittiklerini Enes’in kendilerini görünce “lakkâtûn”lar geldi, “lakkâtûn”lar geldi” dediğini nakleder. Enes b. Sîrîn bununla “ashâbu’l-hadîs”i kastetmiştir.⁹¹ Bu rivâyet onun râviler hakkında değerlendirmelerde bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca Enes b. Sîrîn, isnadın önemine vurgu yapmıştır. Hammâd b. Zeyd, hasta yatağında olan Enes b. Sîrîn’in yanına gittiklerini Enes’in onlara “Ey genç topluluğu, hadisleri kimden aldığınıza iyi bakın çünkü hadis ilmi sizin dininizdendir” dediğini nakletmiştir.⁹² Enes b. Mâlik’in Enes b. Sîrîn’e zekât hakkında *Sünnetü Ömer* adlı kitabını yazdırmış⁹³ olması onun kitâbetü’l-hadisle de iştigal ettiğini göstermektedir.

Enes b. Sîrîn, Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Cündüb b. Abdullah el-Becelî, kardeşi Ma’bed b. Sîrîn, Ebû Ubeyde b. Abdullah b. Mes’ûd, Ebû Ubeyde b. Huzeyfe, Abdulmelik b. el-Minhâl, Kâdı Şureyh, Mesrûk b. Ecdâ’, Kâsım b. Muhammed’den hadis işitmiştir. Ondan da Eyyûb es-Sahtiyânî, Abdullah b. Avn, Yûnus b. Ubeyde, Hâlid el-Hazzâ, Hişâm b. Hassân, Abdulmelik b. Ebû Süleyman, Humeyd et-Tavîl, Ebân b. Yezîd el-Attâr, Habîb b. eş-Şehîd, en-Nehhâs b. Kahm, Mansûr b. Zâzân, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Şu’be, Ebû Muâviye, Hemmâm b. Yahyâ rivâyette bulunmuştur. Tirmîzî hariç diğer *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan nakilde bulunmuştur.⁹⁴ Az hadis nakleden Enes b. Sîrîn Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtım ve Nesâî’ye göre sika bir râvidir.⁹⁵ Hafsa bint Sîrîn’in Enes b. Sîrîn’den rivâyeti ise yoktur.

⁸⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/206.

⁹⁰ Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/335.

⁹¹ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî İbn Adî, *el-Kâmil fî duafâi’r-ricâl*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed (Beyrut: el-Kütübü’l-İlmiyye, 1418), 1/132.

⁹² İbn Ebi Hâtım, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2/15.

⁹³ A’zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, 49.

⁹⁴ Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/335, 3/336.

⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 3/347.

Enes b. Sîrîn, Halîfe b. Hayyât'a göre hicrî 108, Muhammed b. Ahmed'e göre de hicrî 120 senesinde vefat etmiştir. Muhammed b. Sîrîn'den sonra vefat ettiği de nakledildiğine göre bu tarih hicrî 120 olsa gerektir.⁹⁶

1.2.2.2.5. Kerîme bint Sîrîn

Basralı olan Kerîme bint Sîrîn'in doğum ve vefat tarihlerine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Kerîme bint Sîrîn'in ibadetlerine son derece düşkün olduğu, on beş yıl boyunca ihtiyaçları hariç namazgâhından ayrılmadığı nakledilmiştir.⁹⁷

Kocası Abdullah b. Hâris el-Ensârî Ebû'l-Velîd el-Basrî'dir. Sîrîn'in amcasının oğlu olan Abdullah b. Hâris az hadis rivâyetinde bulunmuştur. İbn Hallifûn'a göre Abdullah b. Hâris sâlih ve sika bir kimsedir.⁹⁸ Kerîme'nin oğlu Yûsuf, babası Abdullah'tan hadis işitmiştir. Yûsuf babasına değil de dayısı Muhammed b. Sîrîn'e nisbet edilerek Yûsuf b. uhti İbn Sîrîn diye anılmıştır.⁹⁹

Kerîme, Abdullah b. Ömer ve Enes b. Mâlik'ten hadis naklinde bulunmuş ondan da Âsım el-Ahvel hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁰ Yahyâ b. Maîn, Yahyâ b. Sîrîn ve Kerîme'nin daîfü'l-hadis olduğunu söylemiştir.¹⁰¹ İbn Hibbân da *es-Sikât*'ta Kerîme'den bahsetmiştir.¹⁰²

1.2.2.2.6. Sevde bint Sîrîn

Basralı tâbiûndan olan¹⁰³ Sevde bint Sîrîn, Enes b. Mâlik'in ümmü veledidir. Enes b. Mâlik, Sevde'yi kölelikten azat etmiş ve onunla evlenmiştir. Sevde'den Ma'bed ve Ümmü Harâm adında iki çocuğu dünyaya geldiği nakledilmektedir.¹⁰⁴ Sevde bint Sîrîn'in hayatıyla ilgili fazla bilgiye rastlanmamıştır.

⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/206; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/349; Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/336.

⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/243.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Muhammed Osman (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1432), 4/352.

⁹⁹ Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi'l-Müslim*, thk. Yahyâ İsmâîl (Mısır: Dâru'l-Vefâ li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1419), 5/323.

¹⁰⁰ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 4/1998; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/343.

¹⁰¹ Zehebî, *Mizân*, 4/609.

¹⁰² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/343.

¹⁰³ Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî Bulkînî, *Mukaddimetü İbnu's-Salâh ve Mehâsinü'l-İstılâh*, thk. Aîşe Abdurrahman (Fas: Dâru'l-Maârif, ts.), 877.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/205.

1.2.2.2.8. Hâlid b. Sîrîn ve Ümmü Süleym bint Sîrîn

Hafsa bint Sîrîn'in kardeşleri arasında Hâlid b. Sîrîn ve Ümmü Süleym bint Sîrîn'in de isimlerine rastlanıldığı halde kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşılamamıştır. Hâlid'in hadis rivâyetiyle uğraşıp uğraşmadığı da net değildir.

1.2.2.2.7. Amre bint Sîrîn

İbn Sa'd *et-Tabakât*'ta Ma'bed b. Sîrîn'den bahsederken kardeşleri içinde Amre'yi de saymıştır.¹⁰⁵ Irâkî Amre bint Sîrîn ve Sevde bint Sîrîn'in herhangi bir rivâyetine rast gelmediğini, İbn Salâh'ın da bu konuda bilgi nakletmediğini söylemiştir.¹⁰⁶ Hakkında başka bilgi bulunmamaktadır.

1.2.2.3. Kocası

Hafsa bint Sîrîn'in eşinin adı Abdurrahman b. Üzeniyye'dir.¹⁰⁷ Kaynaklarda adından başka bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hafsa'nın başka bir evlilik gerçekleştirdiği de bilinmemektedir.

1.2.2.4. Çocuğu

Hafsa'nın Ebü'd-Deylem künyeli, Hüzeyl adında bir oğlu vardır. Hadis ilmiyle ilgilendiği anlaşılan Hüzeyl, Abdullah b. Abbâs'tan hadis rivâyet etmiştir.¹⁰⁸

Hüzeyl'in annesine karşı son derece saygılı bir kimse olduğu ilgili rivâyetlerden yola çıkılarak anlaşılmaktadır. Hüzeyl annesinin ihtiyaçlarını gidermek için çaba göstermiş ona iyilikle yaklaşmıştır. Hafsa, oğlu Hüzeyl'in kendisine ikramda bulunduğu bahseder: *“Sabah erkenden süt gönderirdi. Ben de ona “Yavrum! benim içmediğimi sen bilmiyor musun, ben oruçluyum” derdim. O da bana “Yâ Ümmü Hüzeyl, bilmez misin ki sütün en güzeli devenin memesinde geceleyendir. Onu dilediğin zaman iç” derdi.*¹⁰⁹ Hüzeyl yazın odunları toplar, onların kabuklarını soyar, kamışlarını bırakırdı. Bu işi de ustaca yapardı. Annesi Hafsa *“Ben kış geldiğinde soğuk hissederdim. Hüzeyl bir tane soba alır gelir, ben namaz kılarken onu ardıma koyardı. Sobanın içine kabukları soyulmuş odunları dizerdi. Bu kabuksuz odunlar yakıt olarak kullanıldığında dumanı zarar vermez ve beni ısıtırdı. Bu şekilde Allah dilediğince otururduk”* diye

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/205.

¹⁰⁶ Irâkî, *Şerhu't-tebsıra*, 2/177.

¹⁰⁷ Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 4/2310.

¹⁰⁸ Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 10/178.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

anlatmış ve şöyle devam etmiştir “Bazen ona yavrucuğum eşinin yanına git demeyi isterdim. Sonra onun istediği şeyi (anneye iyilik) hatırlar onu kendi haline bırakırdım”.¹¹⁰ Annesine olan muhabbetiyle temayüz eden Hüzeyl, babasına değil de annesine nispet edilerek Hüzeyl b. Hafsa bint Sîrîn şeklinde anılmaktadır.¹¹¹

Hüzeyl’in doğum ve vefat tarihi bilinmemektedir. Hayattayken oğlunun ölümünü gören Hafsa bu durumu şöyle anlatır: “Hüzeyl öldüğünde Allah sabrından dilediği kadarıyla beni rızıklandırdı. Ne var ki bendeki bu ölüm acısı ve hüznün geçmedi. Bir gece Nahl sûresini okurken şu âyete denk geldim: “Allah’a verdiğiniz sözü küçük bir menfaate satmayın! Eğer bilerseniz sizin için Allah’ın katında olan daha hayırlıdır. Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır. Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlüklerle göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz.”¹¹² Âyeti tekrar tekrar okudum. Allah Teâlâ da benden bu acıyı giderdi.”¹¹³ Hafsa’nın bu ifadelerinden Hüzeyl’in hicrî 101 yılından önce vefat ettiği anlaşılmaktadır.

1.2.3. Azatlı Kölesi: Abdülazîz b. Muhtâr el-Ensârî ed-Debbâğ

Hafsa bint Sîrîn’in azatlı kölesi Abdülazîz b. Muhtâr el-Ensârî ed-Debbâğ, Basralı’dır. Künyesi Ebû İshâk’tır, Ebû İsmâil olduğu da söylenmiştir. Hicrî ikinci asrın son çeyreğinde vefat ettiği tahmin edilmektedir.¹¹⁴

Abdülazîz b. Muhtâr, Eyyûb es-Sahtiyânî, Sâbit el-Bünânî, Hâlid el-Hazzâ, Süleyman b. Esved en-Nâcî, Süheyl b. Ebî Sâlih, Âsım el-Ahvel, Amr b. Yahyâ b. Umâre el-Mâzenî, Mansûr el-Mu’temir, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Ebî İshâk, Yahyâ b. Atîk gibi pekçok kimseden rivâyette bulunmuştur. Ondan da İbrâhim b. Haccâc es-Sâmî, Ahmed b. İshâk el-Hadramî, Fudayl b. Husayn el-Cehdarî, Müsedded b. Müserhed, Yahyâ b. Hammâd, Mûsâ b. İsmâil gibi kimseler hadis nakletmiştir.¹¹⁵ Abdülazîz b. Muhtâr İbn

¹¹⁰ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 2/242; Cemâluddin Ebu’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi’l-müluk ve’l-ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata - Mustafa Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1412), 7/172.

¹¹¹ Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, 10/178.

¹¹² en-Nahl, 16/95-96.

¹¹³ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 2/241.

¹¹⁴ Ekrem b. Muhammed b. Ziyâd el-Fâlûcî el-Eserî Ekrem b. Muhammed, *el-Mu’cemü’s-sağîr li ruvâti’l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, thk. Ali Hasan Abdulhumeyd el-Eserî (Ürdün-Kahire: Dâru’l-Eseriyye-Dâru İbn Affân, ts.), 1/300; Fuad Sezgin, *Târihu’t-türâsü’l-Arabî* (Cemâatü’l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1411), 1/180.

¹¹⁵ İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/356; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 18/197.

Hacer'e göre yedinci tabakadan sika bir râvidir.¹¹⁶ Yolcunun namazı ve onu kısaltmasıyla ilgili rivâyeti mevcuttur.

Abdülazîz b. Muhtâr hakkında Yahyâ b. Maîn “sika”, Ebû Hâtîm “sâlihu'l-hadîs, müstevâ'l-hadîs”, Nesâî de “leyse bihi be's” ifadelerini kullanmışlardır. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.¹¹⁷ Nesâî'nin *Sünen*'i hariç *Kütüb-i sitte*'de rivâyetleri vardır.¹¹⁸ Onun Hafsa'dan rivâyetinde bulunduğu dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Hafsa ile nasıl bir bağlantısının olduğu da net değildir. Kaynaklarda Abdülazîz hakkında Hafsa bint Sîrîn'in azatlısı olduğu haricinde bilgi mevcut değildir.

1.2.4. Vefatı

Hafsa bint Sîrîn'in hac veya umre yaptığında giymek için hazır bulundurduğu bir kefeni vardır. Ramazan'ın son on günü geldiğinde geceleyin kalkmış ve onu giymiştir.¹¹⁹ İbadetlerine düşkün olan Hafsa ölümü her daim anmış ve ona her zaman hazırlık yapmıştır. Enes b. Mâlik Hafsa'ya hangi nedenden dolayı ölmeyi arzu ettiğini sorduğunda Hafsa tâûn sebebiyle ölmeyi istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Enes b. Mâlik “Şüphesiz ki tâûndan ölmek her Müslüman için şehadettir” buyurmuştur.¹²⁰ Kaynaklardaki bilgilerden Hafsa'nın ölümünün tâûndan dolayı olmadığı anlaşılmaktadır.

Zehebî ve İbn Kesîr gibi âlimler Hafsa'nın yetmiş yaşında vefat ettiğini söylemektedir. Mizzî ve İbn Ebî Dâvûd da yetmiş yaşında vefat ettiğini söylemekle birlikte doksan yaşında vefat ettiği yönünde görüşler de mevcuttur.¹²¹ Hişâm b. Hassân Hafsa'nın doksan yaşındayken vefat ettiğini ifade etmiştir.¹²² Kaynakların genelinde ise yetmiş, “قيل” ifadesi kullanılarak da doksan yaşında olduğunun da söylendiği belirtilmiştir.¹²³ Bu bilgilerden hareketle yetmiş yaşında vefat etmiş olması daha muhtemel gözükse de kesinlik ifade etmemektedir.¹²⁴

¹¹⁶ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Takrîbü't-tehzîb*, thk. Muhammed Avvâme (Suriye: Dâru'r-Raşîd, 1406), 359.

¹¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 18/197.

¹¹⁸ Makdîsî, *el-Kemâl*, 7/88.

¹¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/243.

¹²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448.

¹²¹ Zehebî, *Tezhîbü't-tehzîb*, 11/123-124; Zehebî, *Siyer*, 4/507; İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/152.

¹²² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

¹²³ Zehebî, *Tezhîbü't-tehzîb*, 11/123.

¹²⁴ Tarihlendirmelerle ilgili görecelikler için bkz: Selçuk Coşkun, “Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulanmadaki Bazı Problemleri (Hz. Âişe'nin Evlilik Yaşı Örneğinde Bir İnceleme)” 20 (Yaz 2004), 177-196.

Hafsa bint Sîrîn hicrî 101 (720) yılında Basra’da vefat etmiştir.¹²⁵ Hafsa’nın cenazesine Muhammed b. Sîrîn’in yanı sıra Hasan el-Basrî ve Hureys b. Sâib gibi kimseler katılmıştır.¹²⁶

1.3. HAFSA BİNT SÎRÎN’İN SOSYAL VE İLMÎ YÖNÜ

1.3.1. Sosyal Yönü

1.3.1.1. Sahâbe ve Tâbiûn Nesliyle Yakın İlişkisi

Sîrîn ailesinin evi adeta ilim yuvasıdır. Hafsa’nın hem annesi hem de babası sahâbenin terbiyesinde yetişmiştir. Annesi Safiyye Hz. Ebû Bekir’in, babası Sîrîn de Enes b. Mâlik’in azatlısıdır. Anne ve babasının düğünlerine on sekiz kadar sahâbî katılmıştır.¹²⁷ Bu da onların sahâbe nezdinde değerli kimseler olduğunu düşündürmektedir. Sîrîn çocuklarının eğitime önem vermiş, onları Ebû Hüreyre’nin yanına göndermiştir.¹²⁸ Böyle bir ailede dönemin önde gelen Basralı tâbiûn âlimlerinden Muhammed b. Sîrîn yetişmiştir. Yahyâ ve Enes b. Sîrîn de hem hadis hem de diğer ilimlerle iştigal etmiş kimselerdir. Hafsa bint Sîrîn böyle bir ailede yetişen önemli bir hanım tâbiûdîr. Henüz on iki yaşındayken Kur’ân’ı ezberlemiş, hadis fıkıh ve tefsir ilmiyle ilgilenmiştir.¹²⁹

Bir müddet Basra kadılığı yapan İyâs b. Muâviye’ye göre hanım tâbiûler içinde fazilet konusunda ilk sırada Hafsa bint Sîrîn gelir.¹³⁰ Hatta İyâs b. Muâviye, Hafsa’dan daha faziletli kimseyle karşılaşmadığını söyleyince orada bulunanlar da Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn’i sormuşlardır. O da “*Ben Hafsa’nın üstüne kimseyi tanımam*” cevabını vermiştir.¹³¹ Dedesi sahâbî, babası tâbiûnden olan Basra’da yetişen İyâs’ın babasının yanı sıra Enes b. Mâlik, Saîd b. Müseyyeb, Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn gibi âlimlerden tefsir, fıkıh, hadis dersleri aldığı görülür.¹³² Hafsa’yı yakinen tanıdığı anlaşılan İyâs’ın onu iki önemli hocası Hasan el-Basrî ve İbn Sîrîn’den daha üstün görmesi ilmî açıdan Hafsa’nın değerini ortaya koymaktadır. Hişâm b. Hassân da

¹²⁵ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; İbn Hacer, *Takrîb*, 745; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/410; Zehebî, *Siyer*, 4/507; Zehebî, *Tezhîbü’l-tehzîb*, 11/124.

¹²⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 10/448.

¹²⁷ Sıbt İbnü’l-Cevzî, *Mirâtü’z-zamân*, 10/476.

¹²⁸ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/228.

¹²⁹ İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 2/242.

¹³⁰ Zeynuddîn Ebî Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed b. Zekerîyyâ el-Ensârî Zeynuddîn, *Fethu’l-bâkî bi şerhi elfiyeti’l-İrâkî*, thk. Abdullatif el-Hemîm - Mahir el-Fahl (Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1422), II, 212.

¹³¹ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; İbnü’l-Cevzî, *Sıfatü’s-safve*, 2/243; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 35/152; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/409; Zehebî, *Tezhîbü’l-tehzîb*, 11/123.

¹³² Ahmet Ağırakça, “İyâs b. Muâviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/498.

“Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn'i gördüm fakat Hafsa'dan daha akıllı kimseyi görmedim” demiştir.¹³³ Hişâm da Hafsa'nın talebesi olmasının yanı sıra hem Hasan el-Basrî hem de Muhammed b. Sîrîn'in ilim halkasında bulunmuş önemli bir âlimdir. Onun da bu minvaldeki sözleri Hafsa bint Sîrîn'in aklıyla, ilmiyle ve ibadete düşkünlüğüyle temayüz ettiğini göstermektedir.¹³⁴

Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd'a (ö. 316/929) göre tâbiûn neslinde öne çıkan hanım tâbiîler Hafsa bint Sîrîn, Amre bint Abdurrahman ve Ümmü'd-Derdâ es-Suğrâ'dır.¹³⁵ Hafsa Basra'da, Amre Medine'de, Ümmü'd-Derdâ da Dimaşk'ta¹³⁶ yaşamaktadır. Muhammed b. Sîrîn, tâbiîlerin imamı, ümmetin saygınlarından olduğu halde Hafsa'yı ondan üstün gören kimseler de vardır.¹³⁷ Hafsa ilmi, takvası, saygınlığıyla döneminde bilhassa hanımlar arasında temayüz etmiş bir kimsedir. İnsanların onun hakkında bu kadar bilgiye sahip olmaları aslında onun sosyal bir kimse olduğunu da göstermektedir. Ayrıca Hafsa'nın yaşadığı bölgede hatırı sayılır bir değeri olduğu ve insanların kendisine önem atfettiği anlaşılmaktadır.¹³⁸

1.3.1.2. İbadetlere Düşkünlüğü

İbadete düşkünlüğü ve takvasıyla tanınan Hafsa bint Sîrîn ile ilgili talebesi Hişâm b. Hassân: “Hafsa, namazgâhına¹³⁹ gidip orada öğle, ikindi, akşam, yatsı ve sabah namazlarını eda eder, gün yükselene kadar bu şekilde namazgâhında kalırdı. Oradan ayrıldığı sürede de abdest ve uyku ihtiyacını karşılardı. Ta ki namaz vakti gelince aynı maksatla namazgâhına geri dönerdi” diye anlatmıştır. Aynı şekilde Mehdî b. Meymûn da Hafsa'nın namazgâhında otuz yıl kaldığını sadece bir ihtiyaç veya öğle uykusu için çıktığından bahseder.¹⁴⁰ Bu rivâyetlerden hareketle Hafsa'nın namazgâhından hiç ayrılmadığı düşünülmemelidir. Burada onun ibadet için namazgâhına uzun süreler

¹³³ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/243.

¹³⁴ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

¹³⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik*, thk. Abdülbârî Fethullah es-Selefi (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1408), 2/615.

¹³⁶ es-Seyyid Ebu'l-Muâti en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dil*, 3/477.

¹³⁷ Abdülkerim el-Hudayr, *Şerhu elfiyye el-İrâki*, ts., 45/13.

¹³⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-müluk ve'l-ümem*, 7/171.

¹³⁹ Hafsa'nın namazgâhından bahsedilen kaynaklara bakıldığında “مسجدھا فی بیتھا”, “مسجدھا” veya “مصلّاھا” ifadeleri kullanılmıştır. Buradan onun umumî bir mescidde değil de kendi evinde hususî bir köşede ibadet ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle “mescid” ifadesinin namazgâh olarak değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Evinde böyle bir namazgâhının olduğunun bilinmesi aslında onun toplum tarafından takip edilen bir kimse olduğunu da göstermektedir. Ayrıntı için bkz: İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-müluk ve'l-ümem*, 7/171.

¹⁴⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

kapanmayı adet haline getirdiği anlaşılabılır. Nitekim onun bu davranışı nedeniyle toplumdan soyutlandığı, kimseyle konuşmadığı gibi veya benzeri ifadeler rivâyetlerde yer almamaktadır. Aksine hem yoğun bir şekilde ibadet ettiği hem de bu ibadetleri sırasında ilim tahsiline devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim bir önceki rvâyeti Hafsa'nın talebesi Hişâm b. Hassân nakletmiştir. Bu da onun talebeleriyle irtibatının devam ettiğini göstermektedir. Hafsa'nın kardeşi Kerîme bint Sîrîn'in de ibadetlerine son derece düşkün olduğu, on beş yıl boyunca ihtiyaçları hariç namazgâhından ayrılmadığı nakledilmiştir.¹⁴¹ Bu da onların ailesinin ilim ve takva ehli olduğunu gösteren rivâyetlerden sadece bir tanesidir. Toplum nezdinde saygın bir hanım olan Hafsa bir gün gençlere *“Ey genç topluluğu, gençken amel etmek konusunda nefsinizden istifade edin. Çünkü ben amellerdeki muvaffakiyeti sadece gençlik zamanında gördüm”* diye hitap etmiştir.¹⁴²

Âsım el-Ahvel'den nakledildiğine göre *“Bizler -ilminden istifade için-Hafsa bint Sîrîn'in yanına giderdik. O da yaşlı haliyle cilbabına bürünür, yüzünü örtmeye çalışırdı. Ona: Allah sana rahmet etsin. Allah Teâlâ “Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur...”* buyurmuştur. Bu âyetten kastedilen de giydiğiniz şu cilbaptır, derdik. Hafsa bize âyetin devamında ne diyor diye sorduğunda *“...bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi iştirip bilmektedir”*¹⁴³ cevabını verdik. O da bize *“İşte bu cilbabın yani hicabın -yaşlılar için de- gerekli olduğunun ispatıdır”* buyurdu.¹⁴⁴ Bu rivâyetten Hafsa'nın yaşı hakkında kesin bir bilgiye ulaşmak mümkün olmasa da onun her zaman tesettürüne riayet eden takvalı bir hanım olduğu anlaşılmaktadır. Âlimler Hafsa'nın bu davranışından yola çıkarak yaşlı kimseler için dış kıyafetle örtünmenin şart olmadığı fakat örtünmenin takvaya daha uygun olacağını söylemiştir.

Hafsa bint Sîrîn bir cariye edinmiştir. Cariyeye hanımını nasıl gördüğü sorulduğunda, Hafsa'nın saliha bir kimse olduğunu, büyük bir günah işlemiş gibi gecenin tamamında ağlayıp, namaz kıldığını anlatır. Abdülkerîm b. Muâviye de Hafsa'nın her gece Kur'ân'ın yarısını okuduğunu, uzun süre oruç tutup bayramda ve teşrik günlerinde iftar ettiğini söyler.¹⁴⁵

¹⁴¹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/243.

¹⁴² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

¹⁴³ Nûr, 24/60.

¹⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

Döneminin önde gelen hanımları arasında yer alan Hafsa'ya dair nakledilen bütün bilgiler ilk olarak onun toplum nezdindeki konumunu ortaya koymaktadır. Toplum tarafından kendisine hürmet edilen, ilmine önem verilen ve yaptıkları takip edilen bir kimsedir. Hemen her konuda örnek bir şahsiyet olan Hafsa, müslüman bir hanımın nasıl olması gerektiği sorusunun cevabı niteliğindedir.

1.3.2. İlmî Yönü

Hafsa bint Sîrîn, ilk asır Basra'sında önde gelen hanım tâbiî âlimlerden birisidir. Üçüncü tabakadan sika bir râvidir.¹⁴⁶ Bilhassa Basra'da yetişen meşhur âlimlerden ya dersler almış yahut da onlara ilim öğretmiştir. Hafsa başta hadis olmak üzere tefsir ve fıkıh ilimleriyle iştigal etmiş, döneminde yaygın olan kelâmî tartışmalara ise girmemiştir. İbadetlerine düşkünlüğü ve bunları sürekli yapması sebebiyle tasavvuf ilminde de ilk dönem zâhideleri arasında zikredilmiştir.

Hafsa ilmiyle tanınan bir aileye mensuptur. Onun eğitim-öğretim faaliyetinde ilk olarak ailesinin etkin olduğu görülmektedir. Anne ve babası sahâbenin tedrisatından geçmiş önemli tâbiîlerdendir. Kardeşi Muhammed b. Sîrîn ilmiyle temayüz etmiş âlimlerdendir. Diğer kardeşleri Yahyâ b. Sîrîn ve Enes b. Sîrîn de hadis ilmi başta olmak üzere diğer ilimlerle meşgul olmuştur.¹⁴⁷

İlk asırda üzerinde durulması gereken konulardan biri de kadınların ilim öğrenmek için nasıl bir yöntem izledikleri ve ilmî faaliyetleri hangi mekânlarda gerçekleştirdiğidir. İlk asırlarda kadınların Kur'ân öğrenme ve öğretme kısaca eğitim faaliyetleri için, düzenli bir eğitim mekânı kullandıklarından bahsetmek mümkün değildir. Bunun örneklerini Hz. Peygamber'in zamanında da görmek mümkündür. Nitekim bir gün kadınlar Hz. Peygamber'e gelerek Ey Allah'ın Resûlü erkeklerden fırsat bulamıyoruz. Bize bir gün tahsis edermisin?" demeleri üzerine Resûlullah onlara bir gün tahsis etmiş ve onlarla sohbette bulunmuştur.¹⁴⁸ Rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla kadınlar için eğitim, daha çok mescitte veya evlerde icra edilmiştir. Bu nedenle mescide

¹⁴⁶ Ekrem b. Muhammed, *el-Mu'cemü's-sağîr li ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, 2/835.

¹⁴⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/153; Makdisî, *el-Kemâl*, 3/335-336; Zehebî, *Tezhibü't-tehzîb*, 11/228;

¹⁴⁸ Rivâyet için bkz: Buhârî, İlim, 36.

gidebilmek, kadınlar için okula gitmek ve bilgi almak anlamlarına gelmektedir. Mescide gidememek ise, bilginin paylaşıldığı bu ortamdan uzak kalmak anlamına gelmektedir.¹⁴⁹

Hem sahâbe hem de tâbiûn neslinin hanımları için mescidlerin yanı sıra evler ilmi mekânlardır. Hafsa bint Sîrîn açısından baktığımızda onun naklettiği hadislerde bu durum açıkça görülmektedir. Hafsa bint Sîrîn Basra'ya gelip Benû Halef Köşkü'nde konaklayan kadından yani Ümmü Atiyye'den nakilde bulunmuştur.¹⁵⁰ Benû Halef Köşkü de hanım sahâbîlerden sayılan Safiyye bint el-Hâris ve eşi Abdullah b. Halef'e ait bir konaktır. Hatta Hz. Âişe Basra'ya gelince Basralı hanımlara bu konakta ilim tahsil etmiştir.¹⁵¹ Ayrıca Hafsa'nın Ümmü Atiyye'den rivâyet ettiği hadislerle bakıldığında “hayızlıyken mescide girmek, kadınların mescide giderken giymesi gereken kıyafet biçimi” gibi konuların yoğunlukta olduğu görülür. Bu da kadınların mescitlere giderken nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi konuların hanımlar arasında konuşulduğunu göstermektedir.

Hafsa bint Sîrîn'in döneminde özellikle hanımlar arasında temayüz etmesi onun ilme olan merakının yanı sıra Enes b. Mâlik ile ailesinin yakın ilişkisi ve kardeşi Muhammed b. Sîrîn'in meşhur âlim tâbiîlerden biri olmasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Hafsa'nın öğrencileri arasında yer alan Eyyûb es-Sahtiyânî, Hişâm b. Hassân, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, Katâde b. Diâme gibi kimseler aynı zamanda Muhammed b. Sîrîn'in ders halkalarında da bulunmuşlardır.

Hafsa bint Sîrîn'in umre veya hac maksadıyla Mekke'ye gittiği vâki olmakla birlikte ilmi maksatla yaptığı bir rihle bilinmemektedir. Hişâm b. Hassân'dan nakledildiğine göre Hafsa bint Sîrîn “Biz umreye niyetlendik. Ramazan'da ihrama girdik. Yavaş yavaş yürüdük. Yoldan alıkonulduk. Bu sebeple Şevvâl ayı içerisinde oraya vardık. İnsanlar çok kalabalıktı, biz de onlara oranın -Mekke'nin- fakihlerini sorduk. Her kimi sorduksak “o temettu hacı yapıyor dendi”¹⁵² ve “Onlar Minâ'nın sağ tarafından inmeyi müstehab görürlerdi” buyurmuştur.¹⁵³

Hafsa bint Sîrîn'in umre veya hac maksatlı Mekke ve Medine'ye gidişyle ilgili başka rivâyetler mevcut olmadığı gibi oralardayken kimlerle görüştüğüne ve hadis

¹⁴⁹ Serpil Başar, *Erken Dönemde (Hicri I. Asır) Kadınların Kur'ân Yorumuna Katkıları* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010), 153-154.

¹⁵⁰ İbn Hacer, *Takrîb*, 764.

¹⁵¹ Ayrıntı için bkz: Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*, 132.

¹⁵² Ebû Bekir es-San'ânî Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef* (Dâru't-Te'sil, 1437), 5/413; Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Kemal Yusuf (Lübnan, Riyad: Dâru't-Tâc, 1409), 3/241.

¹⁵³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/415 (15.502).

naklinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair bilgiler yoktur. Ayrıca Hafsa'nın umreye giderken yanında mahremi olup olmadığı varsa kim olduğu veya giderken kaçlı yaşlarda olduğu da bilinmemektedir. Fakat bahsi geçen rivâyetten de anlaşılacağı üzere oraya gidince insanlara Mekke fakihlerini sormaları aslında diğer bir maksatlarının da oralardaki âlimlerden istifade etmek olduğunu göstermektedir.

Hafsa'nın ilmi kişiliğinin gelişiminde ilk olarak içinde yetiştiği aile ortamı etkili olduğu rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Zira babası Sîrîn, çocuklarının ilim öğrenmeleri için gayret sarfettiği bilinir.¹⁵⁴ Aynı zamanda kardeşleri Muhammed, Enes ve Yahyâ b. Sîrîn ilimle iştigal etmişlerdir.¹⁵⁵ Bu meşguliyetin izleri eve de yansımış, zaman zaman Muhammed b. Sîrîn'in talebeleri evine gelmiştir. Bu da ilim alışverişinin doğal seyrinde gerçekleştiğini göstermektedir. Hafsa'nın ilmi kişiliğinin gelişiminde yaşadığı coğrafya ve içinde bulunduğu sosyal çevre etkili olmalıdır. O Enes b. Mâlik, Ümmü Atiyye gibi sahâbîleri görmüş onlarla özellikle Ümmü Atiyye'yle belirli bir zaman geçirmiş ve onlardan ilim öğrenmeye gayret sarfetmiştir. Dönemindeki Ebü'l-Âliye, Hayre Ümmü'l-Hasan el-Basrî, Halife b. Ka'b gibi önde gelen tâbiünla ilmi bağlantılar kurmuş onlardan, başka sahâbîlerle ilgili bilgiler de edinmiştir. Hafsa'nın ilmi hayatında yaşadığı çevrenin yani ilk dönem Basra'sının etkili olduğu göz ardı edilmemelidir. Basra her ne kadar sonradan askerî üs niteliğinde kurulan bir şehir olsa da Hz. Ömer'in de gayretleriyle oraya pekçok sahâbe gelmiş bazıları orada ikamet etmiş ve beraberlerinde Medine'nin ilmini getirmişlerdir. Ayrıca orada bulunan Muhammed b. Sîrîn, Ebü'l-Âliye gibi tâbiiler de Mekke, Medîne gibi bölgelere rihle yaparak başta Hz. Âişe ve Ebü Hüreyre olmak üzere oralarda bulunan sahâbîlerden ilim almışlar ve öğrendiklerini kendi bölgelerine gelince diğer insanlara aktarmışlardır. Böylece Basra'da ilmi hareketlilik hep canlı kalmıştır.

Bu başlık altında Hafsa bint Sîrîn'in hadis naklettiği hocaları, rivâyette bulunduğu ama hocası olarak nitelenemeyecek kimseler ve talebeleriyle kendisinden rivâyette bulunan diğer râviler ile ilgili kısa bibliyografik bilgilere yer verilecektir. Başta tabakât ve tarih türü eserler olmak üzere kaynaklarda Hafsa bint Sîrîn'in hocalarının Enes b. Mâlik, Ümmü Atiyye el-Ensâriyye, Halife b. Ka'b, Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî, Selmân b. Âmir ed-Dabbî, Ebü'l-Âliye, kardeşi Yahyâ b. Sîrîn, Hayre Ümmü'l-Hasan el-Basrî,

¹⁵⁴ İbn Hacer, *Tehzîb*, 11/228.

¹⁵⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/153; Makdisî, *el-Kemâl*, 3/335-336; Zehebî, *Tezhîbü't-tehzîb*, 11/228;

Ümmü'r-Râih olduğu nakledilmiştir.¹⁵⁶ Hafsa'nın kendisinden nakilde bulunan kimselerin de Eyyûb es-Sahtiyânî, Hâlid el-Hazzâ, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, Abdûlmelik b. Ebî Beşir, Katâde, Muhammed b. Sîrîn, Hişâm b. Hassân, Ebû Naâme el-Adevî, Âişe bint Sa'd el-Basriyye olduğu kaynaklarda geçmektedir.¹⁵⁷ Hafsa'nın sened veya metnindeki kusurlardan dolayı zayıf kabul edilip kaynak olarak alınan eserlerde geçmeyen rivâyetleri de mevcuttur. Bu tür rivâyetlerde Hafsa'nın hadis aldığı ve naklettiği râviler de araştırmaya dâhil edilmiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de hoca ve talebe kavramlarının mahiyetidir. Zira günümüzdeki anlamıyla ilk asırlardaki anlamı kapsam olarak farklıdır. O dönemlerde hoca veya talebe olarak nitelenmek için günümüzde örgün öğretimlerde olduğu gibi düzenli ve uzun zamanlı eğitimin veya ilim alış-verişinin olmasına gerek yoktur. O dönemde hoca ve talebe olarak bahsedilmek için kendisiyle kısa süreli de olsa görüşmesi, onun ilminden istifade etmesi, ondan bir veya birden fazla hadis nakletmesi yeterli olmaktadır. Bu çalışmada da hoca ve talebe kelimelerinin mahiyeti o dönemde kullanıldığı şekilde esas alınmıştır.

1.3.2.1. Hadis İlmindeki Yeri

Hadis ilminde sika kabul edilen ve hakkında herhangi bir tenkit bulunmayan Hafsa bint Sîrîn önemli hocalardan hadis almış ve bu hadisleri döneminin önde gelen âlimlerine nakletmiştir. Hafsa'nın rivâyet ettiği hadisler başta *Kütüb-i sitte* olmak üzere önemli hadis musannefatında nakledilmiştir.¹⁵⁸

Bir rivâyeti alma ve aktarma işinde, her zaman talebe-hoca münasebeti söz konusudur. Rivâyet hakkını alan talebe, veren hoca konumundadır. Bu yüzden muhaddisler, en küçük bir bilgi öğrendikleri kişileri dahi hocaları olarak görmektedir.¹⁵⁹ Hadis rivâyetiyle meşgul olan bir râvinin hadis ilmindeki yerini görebilmek için ilgili râvinin hocalarının ve talebelerinin bilinmesi, bu kimselerden hangisi veya hangileriyle yakın ilmi ilişkiler içinde olduğunun tespiti gereklidir.

¹⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/194; İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; Kelâbâzî, *Ricâli Sahîhi'l-Buhârî*, 2/854; İbn Hacer, *Tehzib*, 12/406-409.

¹⁵⁷ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/194; Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrahim İbn Mencûveyh, *Ricâli Sahîhi Müslim*, thk. Abdullah el-Leysi (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407), 2/422.

¹⁵⁸ Örnek için bkz: Buhârî, "Hac", 1652; Müslim, "İdeyn", 2055; Ebû Dâvûd, "Sıyâm", 2355.

¹⁵⁹ Mehmet Eren, "Kadınların Hadis İlmine Katkıları", *AÜİFD* XLIV/1 (2003), 102.

1.3.2.1.1. Hocaları

Hafsa bint Sîrîn'in kaynaklarda ismi geçen hocaları Enes b. Mâlik, Ümmü Atiyye el-Ensâriyye, Selmân b. Âmir ed-Dabbî, Halîfe b. Ka'b, er-Ribâb Ümmü'r-Râih, Ebû'l-Âliye, Hayre Ümmü'l-Hasan el-Basrî, Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî'dir.¹⁶⁰

Hafsa bint Sîrîn'in bahsi geçen hocaları dışında kaynaklarda adı geçmeyen fakat rivâyetlerinin incelenmesi sonucunda Hafsa'nın hocası olduğu tespit edilen kimseler de vardır. Bunlar Ümmü Süleym ümmü Enes b. Mâlik, Beşîr es-Sekafî, Zübeyr b. el- Avvâm ve Amr b. Yesribî ed-Damrî'dir. Hafsa'nın bu râvilerden rivâyet ettiği tek hadis varsa da onlarla mülakatı sabit değildir. Bu hadisler temel hadis kaynaklarında geçmemekte ve haklarında bazı tenkitler bulunmaktadır. Buna rağmen burada onların da kısa biyografilerine yer verilmesi uygun görülmüştür.

1.3.2.1.1.1. Enes b. Mâlik

Tam adı Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdame b. Zeyd b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ğanm b. Adî b. Neccâr el-Ensârî'dir. Künyesi Ebû Hamza'dır.¹⁶¹ Babası Mâlik b. Nadr'ın Müslümanlara karşı olduğu, İslâmiyet'in Medine'de yayılmaya başladığı günlerde karısı Ümmü Süleym'in Müslüman olmasına kızarak Şam'a gittiği ve orada öldüğü rivâyet edilmektedir. Annesi Ümmü Süleym bint Milhân el-Ensârî'dir. Üvey babası da Ebû Talha, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'de ikamet etmiş, fetihlere katılmıştır.¹⁶²

Resûlullah Medine'ye hicret ettiği sıralarda henüz on yaşında olan Enes b. Mâlik'i Ebû Talha ve Ümmü Süleym Hz. Peygamber'in hizmetine vermiştir.¹⁶³ O da Hz. Peygamber'in vefatına kadar yaklaşık on yıl boyunca Resûlullah'a hizmette bulunmuştur. Bu vazifesiyle Müslümanlar arasında "Hâdimu'n-Nebî" lakabıyla meşhurdur.¹⁶⁴ Enes b. Mâlik'in anlattığına göre annesi Ümmü Süleym, Resûlullah'ın yanına giderek: "Ey Allah'ın Resûlü bu senin hizmetçindir, onun için Allah'a dua et" demesi üzerine Hz. Peygamber "*Allah'ım onun malını bol, evladını çok, ömrünü uzun kıl, günahlarını*

¹⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/152.

¹⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/325; Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed (Kuveyt: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1421), 1/43.

¹⁶² İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/234.

¹⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/325.

¹⁶⁴ Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/43.

bağışla” diye duada bulunmuştur. Bu duanın bereketiyle Enes b. Mâlik, soyundan 98 veya 102 kişinin vefatını gördüğünü ve bahçesindeki ağaçların yılda iki defa meyve verdiğini söyler.¹⁶⁵

Hiz. Ömer devrinde Basra’ya vali tayin edilen Ebû Mûsâ el-Eş’arî bazı sahâbîlerle birlikte Enes’i de götürmüştür. Basralılara namaz kıldıran, hadis ve fıkıh okutan Enes b. Mâlik bir müddet Dımaşk’ta kalmış, daha sonra da Basra’ya yerleşmiş,¹⁶⁶ hayatının geri kalanını orada geçirmiştir. O sadece muhaddis ve râvî değil aynı zamanda insanların farklı fikhî meselelerde kendisine müracaatta bulunduğu fakih bir kimsedir.¹⁶⁷ Hadis rivâyetinde muksirûnun üçüncü sırasında yer alan Enes b. Mâlik’in rivâyet ettiği hadis sayısı İbnü’l-Cevzî’nin (ö. 597/1201) sayımına göre Bakî’ b. Mahled’in *Müsned*’inde 2286, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ise 2178’dir.¹⁶⁸ *Kütüb-i sitte*’de Basralıların rivâyet ettiği toplam hadis sayısının yaklaşık %40’ı Enes b. Mâlik’ten gelmektedir. Ondan ağırlıklı olarak Basralılar rivâyette bulunmakla birlikte Medine ve diğer bazı şehirlerden de râvileri bulunmaktadır.¹⁶⁹

Hafsa bint Sîrîn’in Enes b. Mâlik ile en önemli bağlantısı babası Sîrîn’dir. Sîrîn, Enes b. Mâlik’in azatlı kölesidir. Bu nedenle Sîrîn ailesi Enes b. Mâlik ile oldukça yakın ilişkiler içerisinde olmuştur. Bu yakın ilişkiler doğrultusunda Hafsa, Enes b. Mâlik’ten ilim öğrenmiş, ondan rivâyette bulunmuştur.

Enes b. Mâlik hicrî 93 yılında vefat etmiştir. 91 ve 92 senesinde vefat ettiği de söylenmiştir.¹⁷⁰ Ölüm tarihi hakkında ihtilaf olsa da uzun bir ömür yaşadığından “muammerûn”dan sayılan Enes b. Mâlik, Basra’da vefat eden en son sahâbî kabul edilmektedir.¹⁷¹

Enes b. Mâlik vefat ettiğinde Muhammed b. Sîrîn üzerindeki bir borçtan dolayı hapidir. Enes b. Mâlik, cenazesini İbn Sîrîn’in yıkamasını vasiyet etmiştir. Bunun için Ömer b. Yezîd ile konuşulmuş ve o da İbn Sîrîn’in cenazeye gitmesine müsaade etmiştir. İbn Sîrîn cenazeyi yıkadıktan ve defin işlemleri bittikten sonra cezası bitene kadar hapse

¹⁶⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 5/326.

¹⁶⁶ Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 129.

¹⁶⁷ Kudât, *Medresetü’l-hadis fi’l-Basra*, 61, 108.

¹⁶⁸ Cemal Ağırman, “Müksirûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020), 31/532.

¹⁶⁹ Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 130.

¹⁷⁰ Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 2/330.

¹⁷¹ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra’da Hadis İlmi*, 82-83.

geri dönmüştür. İbn Sîrîn vefat edinceye kadar Ömer b. Yezîd'e şükranda bulunduğunu söylemiştir.¹⁷²

1.3.2.1.1.2. Ümmü Atiyye el-Ensâriyye

Hâris'in kızı olan Ümmü Atiyye'nin asıl adı Nüseybe bint Hâris'tir. İsmi'nin yazılışından dolayı Nesîbe bint Ka'b'la karıştırılmıştır.¹⁷³ Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel gibi âlimler Ümmü Atiyye'nin Nesîbe bint Ka'b olduğu görüşündedir.¹⁷⁴ Fakat Nesîbe bint Ka'b, Ümmü Umâre diye meşhurdur. Ümmü Atiyye adından ziyade künyesiyle malumdur. Medine'deki meşhur sahâbe hanımlardan biri olan Ümmü Atiyye daha sonra Basra'ya gitmiş ve oraya yerleşmiştir.¹⁷⁵ Bundan dolayı Basra ehlinden sayılmaktadır.¹⁷⁶ Hadis râvilerinden Dubâa bint Hâris el-Ensâriyye'nin kardeşidir.¹⁷⁷ Şa'bî de onun kadınların akıllılarından olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸

Basra'ya seyahat eden ve burada hadis rivâyet eden hanım sahâbîler arasında rivâyeti en fazla olan Ümmü Atiyye'dir. Fakih sahâbîlerdendir, Basra halkına fıkıh öğretmiştir.¹⁷⁹ Allah Resûlü'ne biat eden Ensârî hanımlardan Ümmü Atiyye, Hafsa bint Sîrîn'in rivâyet ettiğine göre Resûlullah ile birlikte yedi gazveye katılmış, ordunun yemeklerini yapmış, cephe gerisinde yaralıları tedavi etmiş, hastalarla ilgilenmiştir.¹⁸⁰ Naklettiği hadislerden anlaşıldığı kadarıyla Ümmü Atiyye, hastaların yaralarını sarma, onlara hizmet etme, yemeklerini yapma gibi sadece hemşirelik görevlerini yapmamış, savaş dışında cenaze yıkama, teçhiz, tekfin gibi işlerle de ilgilenmiştir.¹⁸¹

Ümmü Atiyye'nin Hz. Âişe ile sıkça görüştüğü, ona hediyeler gönderdiği ve Ehl-i beyt ile yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir.¹⁸² Ümmü Atiyye'nin azatlı kölesi Ümmü Şerâhîl, Ali b. Ebî Tâlib'in Ümmü Atiyye'nin yanında kaylûle yaptığını söylemiştir.¹⁸³

¹⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/347.

¹⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/316.

¹⁷⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Zühreir b. Harb en-Nesâi İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, thk. Salâh b. Fethî (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tabbâati ve'n-Neşr, 1427), 2/808.

¹⁷⁵ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 1/341.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/316.

¹⁷⁷ Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed - Adil Ahmed Abdulmevcûd (Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415), 7/175.

¹⁷⁸ İbn Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebîr*, 2/793.

¹⁷⁹ Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*, 122.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/422-423.

¹⁸¹ Seyit Ali Güşen, "Sahâbe Mesleklerinin Hadis Rivayetlerine Etkisi" 19/2 (Eylül 2019), 351-352.

¹⁸² Zekerîya Güler, "Ümmü Atiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/314.

¹⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/423.

Allah Resûlü'nün kızı Zeyneb'in başka rivâyetlere göre de Ümmü Gülsüm'ün cenazesini yıkamaya katılmış ve bu konuyla ilgili hadisler nakletmiştir.¹⁸⁴ Ümmü Atiyye'nin bu hadisi ölünün teçhiz ve tekfini konusunda asıl kabul edilmiştir.

Hafsa bint Sîrîn bir rivâyetinde Ümmü Atiyye Basra'ya geldiğinde bir konuda ona soru sormak için yanına gittiğinden bahsetmektedir.¹⁸⁵ Ümmü Atiyye'nin Basra'ya hangi tarihte geldiği net olarak bilinmese de Hafsa'yla yakın bir ilişkisinin olduğu her ikisinin de rivâyetlerine bakılarak anlaşılmaktadır. Hafsa Ümmü Atiyye'nin ders halkasında bulunmuş, ondan hadis, fıkıh ve tefsir ilmini öğrenmiştir. Bazı rivâyetlerinde de Ümmü Atiyye'ye sorular yönelttiği görülmektedir. Kısacası Hafsa'nın ilmi anlamda gelişiminde Ümmü Atiyye'nin rolü oldukça önemlidir.

Ümmü Atiyye'nin *Kütüb-i sitte* ile Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki hadislerinin sayısı tekrarlarıyla birlikte 100'ü aşmaktadır.¹⁸⁶ Çok hadis nakleden kadın sahâbîler arasında yer alan Ümmü Atiyye, Ömer b. el-Hattâb'tan da hadis nakletmiş, ondan da Enes b. Mâlik, Muhammed b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Abdülmelik b. Umeyr, Ali b. Akmer, torunu İsmâil b. Abdurrahman b. Atiyye, azatlısı Ümmü Şerâhîl nakilde bulunmuştur.¹⁸⁷ Ümmü Atiyye'nin rivâyetlerinde ölünün teçhizatı başta olmak üzere fikhî konular ağırlıktadır. Hafsa, Ümmü Atiyye'den namaz, cenaze, zekât, talâk, cihat konularında hadis nakletmiştir.¹⁸⁸ Ümmü Atiyye'den rivâyet edilen hadislerin büyük bir kısmı Hafsa bint Sîrîn, en çok da Muhammed b. Sîrîn aracılığıyla nakledilmiştir.¹⁸⁹ Ümmü Atiyye hicrî 70 senesinde vefat etmiştir.

1.3.2.1.1.3. Selmân b. Âmir ed-Dabbî

Asıl adı Selmân b. Âmir b. Evs b. Hacer b. Amr b. Hâris b. Teym b. Zühl b. Mâlik b. Sa'd b. Bekr b. Dabbe'dir.¹⁹⁰ Basra'da ikamet eden sahâbîlerdendir.¹⁹¹ Müslim, râvi

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/269.

¹⁸⁵ Buhârî, "Hac", 1652; Buhârî, "İdeyn", 980; Buhârî, "Hayz" 324; Nesâî, "Hayz", 390; Nesâî, "İdeyn", 1558; Humeydî, *Müsned*, 1/353-354 (365-366); Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/32 (5887); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/384 (20.789).

¹⁸⁶ Güler, "Ümmü Atiyye", 42/314.

¹⁸⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/356, 7/269; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/316; Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-âshâb*, thk. Ali Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412), 4/947; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/455.

¹⁸⁸ İbn Mencûveyh, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 2/421.

¹⁸⁹ Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*, 124.

¹⁹⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf (Riyâd: Ma'rifetü'l-Vatan li'n-Neşri, 1419), 3/1331.

¹⁹¹ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 5/197; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 3/158; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/245.

olan sahâbîler içerisinde ed-Dabbî nisbeli Selmân b. Âmir'den başka kimsenin olmadığını ifade etmiştir.¹⁹²

Selmân b. Âmir'den Abdülazîz b. Beşîr b. Ka'b el-Adevî, Muhammed b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, kardeşinin kızı Ümmü'r-Râih er-Ribâb bint Süley', Ebû Naâme el-Adevî, torunu Abdülazîz b. Beşîr b. Selmân ed-Dabbî rivâyette bulunmuştur.¹⁹³ Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'de rivâyetleri vardır.¹⁹⁴

Selmân b. Âmir, Basra'da vefat etmiştir.¹⁹⁵ Onun Hz. Ömer'in hilafeti zamanında vefat ettiği söylene de¹⁹⁶ İbn Hacer, Hz. Muâviye'nin hilâfetine kadar yaşadığını söylemiştir. Vefat tarihi ise kesin olarak bilinmemektedir. Hafsa bint Sîrîn'in Selmân b. Âmir ile mülakâtı kesin değildir. Nitekim Hz. Ömer'in hilafeti hicrî 23'te (644) bitmiştir. Muâviye b. Ebî Süfyân'ın hilafetinin de hicrî 41 (661) yılında başladığı bilinmektedir. Hafsa'nın doğum tarihi hicrî 10'lu veya hicrî 30'lu yıllarda olduğu tahmin edilmektedir. Bu bilgiler ışığında Selmân b. Âmir Basra'dayken Hafsa'nın ondan hadis nakletmesi ihtimal dâhilindedir.

1.3.2.1.1.4. Ümmü'r-Râih er-Ribâb bint Süley'

Ümmü'r-Râih'in künyesi er-Ribâb'tır. Benî Dabbe'dendir. Basra'da ikamet etmiştir.¹⁹⁷ Amcası sahâbe neslinden Selmân b. Âmir ed-Dabbî'dir.

Ümmü'r-Râih amcası Selmân b. Âmir'den hadis rivâyet etmiştir. Ondan da Hafsa bint Sîrîn nakilde bulunmuştur.¹⁹⁸ Hafsa'nın kendisinden rivâyetleri dışında bilinen bir kimse değildir.¹⁹⁹ Bu nedenle Hafsa rivâyetlerinde teferrüd etmiştir. Sadece İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.²⁰⁰ Müslim hariç *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette

¹⁹² Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi ve'l-vefeyât*, thk. Ahmed Arnavut - Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420), 15/196; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/245.

¹⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/245; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/395, 4/137.

¹⁹⁴ Makdîsî, *el-Kemâl*, 1/280.

¹⁹⁵ Ebû Nuaym, *Ma'rîfetü's-sahâbe*, 3/1331.

¹⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/118.

¹⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/463; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî Taberî, *el-Müntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzeyyel* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, ts.), 66; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân Zehebî, *el-Kâşif*, thk. Muhammed Avvâme (Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1413), 2/507.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/238; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/463.

¹⁹⁹ Zehebî, *Mizân*, 4/606.

²⁰⁰ Şuayb Arnavut, *Tahrîru takrîbi't-tehzîb* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 4/415.

bulunmuştur.²⁰¹ Araştırma neticesinde Ümmü'r-Râih'in hayatı ve ölümüyle ilgili ayrıntılı bilgi bulunamamıştır.

1.3.2.1.1.5. Halîfe b. Ka'b et-Temîmî

Halîfe b. Ka'b'ın künyesi Ebû Zübeyn'dir.²⁰² Ebû Zübeyn olduğu da söylenmiştir.²⁰³ Temîm oğullarına mensup olan Halîfe b. Ka'b Basra'da yaşayan tâbiûndandır.²⁰⁴

Halîfe b. Ka'b, Abdullah b. Zübeyr ve Ahnef b. Kays'tan hadis nakletmiş, ondan da Ca'fer b. Meymûn, Hafsa bint Sîrîn, Şu'be, Ebû Dînâr el-Basrî, Süleyman b. Muğîre ve Hişâm rivâyette bulunmuştur.²⁰⁵ Buhârî, Müslim ve Nesâî'de tek bir hadisi yer almaktadır.²⁰⁶ Bu hadis de ipek giymenin haramlığıyla ilgilidir. Hafsa'nın da Halîfe'den ipek elbise giymekle ilgili rivâyeti bulunmaktadır.²⁰⁷

İbn Hacer'e göre Halîfe b. Ka'b dördüncü tabakadan sika bir râvidir.²⁰⁸ Nesâî, Ebû Hâtîm, İbn Hibbân ve İbn Hallifûn da onun sika olduğunu söylemiştir.²⁰⁹ Kaynaklarda vefat tarihiyle ilgili kesin bir rakam olmasa da hicrî 110-120 yılları arasında vefat ettiği tahmin edilmektedir. Halîfe b. Ka'b'ın hem Basra'da ikamet etmesi hem de vefat tarihi Hafsa bint Sîrîn ile aynı bölge ve zamanda yaşadıklarını göstermektedir. Hafsa'nın ondan tek hadis nakletmesinin nedeni olarak da Halîfe b. Ka'b'tan ipek giyme konusunda tek hadisin rivâyet edilmesidir.²¹⁰ Bu hadisin râvilerinden biri de Hafsa'dır.

1.3.2.1.1.6. Ebû'l-Âliye Rufey' b. Mihrân

Benî Temîm kabilesine mensup olan Rufey' b. Mihrân, Ebû'l-Âliye künyesiyle meşhurdur. Basra'da ikamet etmiş ve tâbiûnun büyüklerinden sayılmıştır.²¹¹ Cahiliyye

²⁰¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/171.

²⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/258; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/21.

²⁰³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/162.

²⁰⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/21; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/209.

²⁰⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/209; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/162; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed (İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Cemâati'l-İslâmiyye, 1404), 1/310; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 7/512; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/21, 11/286; Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 2/968.

²⁰⁶ Makdisî, *el-Kemâl*, 4/393; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 8/323.

²⁰⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/162.

²⁰⁸ İbn Hacer, *Takrîb*, 195.

²⁰⁹ Kâdî İyâz, *İkmâlul-Mu'lim*, 2/485; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/162.

²¹⁰ Hadis için bkz: Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 9/212 (6817).

²¹¹ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih İclî, *es-Sikât*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî (Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405), 2/412.

devrini gören²¹² Ebü'l-Âliye önceleri köleyken Benî Riyâh'tan bir kadın tarafından esirlikten azat edilmiştir.²¹³ Ebü'l-Âliye'ye Resûlullah'ı görüp görmediği sorulduğunda onun vefatından iki sene sonra yani Hz. Ebû Bekir'in hilafetinin ikinci senesinde Müslüman olduğunu söylemiştir.²¹⁴

Döneminin önemli âlimlerinden sayılan Ebü'l-Âliye Basra'da efendisine hizmet eden bir köleyken Kur'ân okumayı ve Arapça yazmayı öğrenmiştir.²¹⁵ Ebü'l-Âliye hâfız, müfessir ve hadis âlimidir.²¹⁶ İbn Abbâs, Basra valisiyken ilmî kişiliğine değer verdiği Ebü'l-Âliye'yi meclisinde yanına oturtur, âzatlı bir köleye yapılan bu muameleyi yadırgayanlara da ilmin insanın şerefine şeref kattığını ve başköşeye oturma hakkı kazandıracağını söylerdi.²¹⁷ Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Ebü'l-Âliye, Hz. Ömer'e Kur'ân'ı Kerîm'i üç defa arz etmiştir. Ebû Bekir b. Ebî Dâvûd da Kur'ân-ı Kerîm'i sahâbeden sonra Ebü'l-Âliye'den daha iyi bilen kimse olmadığını belirtmiştir. Ayrıca onu hâfız olan Ebû Zür'a ve Ebû Hâtim tevsîk etmiştir. Muğîre Basra ehli içinde ilim yönünden İbrâhim en-Nehaî'ye en çok benzeyen kimsenin Ebü'l-Âliye olduğunu söyler.²¹⁸ Ebü'l-Âliye Mâverâünnehir'de ezanı okuyan ilk kimsedir.²¹⁹ Döneminin önde gelen âlimleri arasında yer alan Ebü'l-Âliye'nin Hafsa bint Sîrîn ve ailesiyle yakından bir ilişkisi olduğu söylenebilir. Nitekim Hafsa, Ebü'l-Âliye'nin kendilerini ziyaret ettiğinden ve bir ay boyunca evlerinde kaldığından bahsetmektedir.²²⁰

Ebü'l-Âliye, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Eyyûb, İbn Abbâs, Ubeyy b. Ka'b, Ebû Zer, İbn Mes'ûd, Âişe bint Ebî Bekir, Ebû Mûsâ, Zeyd b. Sâbit ve ashaptan başka kimselerden hadis işitmiştir. Kendisinden de Katâde, Âsım el-Ahvel, Rebî' b. Enes, Dâvûd b. Ebî Hind, Ebû Halde, Hafsa bint Sîrîn, Ziyâd b. Husayn ve Basra ehlinden bazı kimseler rivâyette bulunmuştur.²²¹

²¹² es-Safedî, *el-Vâfi*, 15/196; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 11/245.

²¹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/112.

²¹⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/231,232; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/239.

²¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/112.

²¹⁶ Zehebî, *Siyer*, 4/208.

²¹⁷ Abdullah Aydemir, "Ebü'l-Âliye er-Riyâhî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/292.

²¹⁸ Zehebî, *Siyer*, 4/209.

²¹⁹ Zehebî, *Tezhîbü't-tehzîb*, 3/251.

²²⁰ Hâlid er-Rubât, *el-Câmi' li ulûmu'l-imâm Ahmed b. Hanbel* (Mısır: Dâru'l-Fellâh li'l-Bahsi'l-İlmiyye ve Tahkîki't-Turâs, 1430), 17/27.

²²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/116; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/510; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/239; Zehebî, *Siyer*, 4/208.

Şu‘be b. Haccâc’a göre Ebü’l-Âliye, Ali b. Ebî Tâlib’e yetişmiş fakat ondan hadis almamıştır.²²² Ayrıca onun Hz. Ali’den hadis işitmeyip ondan irsâl yaptığı da söylenmiştir.²²³ İbn Hacer’e göre ikinci tabakada sika bir kimse olmasının yanında irsâli çoktur.²²⁴

Ebü’l-Âliye, hicrî 90 senesinde Basra’da vefat etmiştir. Vefat tarihinin hicrî 93 veya daha sonrası olduğu da söylenmiştir.²²⁵ Hafsa bint Sîrîn’in Ebü’l-Âliye’den bizzat ilim öğrendiği rivâyetlerinden anlaşılmaktadır. Bu rivâyetlerin bazılarında “Ebü’l-Âliye’ye bu konuda sordum” ifadesi geçmektedir.²²⁶ Her ikisinin de yaşadıkları dönem ve zaman aralığına bakıldığında mülaki oldukları görülmektedir.

1.3.2.1.1.7. Hayre Ümmü’l-Hasan el-Basrî

Hayre Ümmü’l-Hasan el-Basrî Allah Resûlü’nün hanımı Ümmü Seleme’nin azatlı kölesi ve hizmetkârıdır. Medine’de daha sonra da Basra’da yaşamıştır.²²⁷ Eşi Yesâr el-Ensârî, Basra ve Vâsıt bölgeleri arasında bulunan Meysân’dan Medine’ye getirilen esirlerdendir. Yesâr el-Ensârî, Zeyd b. Sâbit’in azatlısıdır. Medine’deyken azat edilmiş ve Hz. Ömer’in hilafeti yıllarında da Hayre’yle evlenmiştir. Hasan el-Basrî de Hz. Ömer’in hilafetinin bitmesine iki yıl kala hicrî 21 yılında dünyaya gelmiştir.²²⁸ Tâbiûn devrinin bilhassa Basra bölgesinin önemli âlimlerinden olan Hasan el-Basrî’nin kendisinden küçük olan kardeşi Saîd hadisçi, Ammâr ise Allah korkusundan dolayı çok ağlamakla tanınan bir zâhittir.²²⁹

Üsâme b. Zeyd’in annesi, Hayre Ümmü’l-Hasan’ı kadınlara vaaz verirken görmüştür.²³⁰ Şu‘be de Ümmü’l-Hasan’ın cuma günü mescide gelip namaz kıldığını anlatmıştır.²³¹ Tâbiûn asrının önemli hanımlarından olan Hayre âlimlerin annesi olarak

²²² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, thk. Ahmed Muhammed Nurseyf (Mekke: Merkezü’l-Bahsi’l-İlmiyye, 1399), 4/171.

²²³ İclî, *es-Sikât*, 2/412.

²²⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 210.

²²⁵ Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, 4/130; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 4/231,232; İbn Hacer, *Takrîb*, 210.

²²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *Tefsîr*, thk. Ahmed Berduni - İbrahim Atfiş (Kahire: Dâru’l-Kütübi’l-Mısıryye, 1384), 13/234; Komisyon, *et-Tefsîru’l-vasît* (el-Hey’etü’l-Âmme, ts.), 7/1716.

²²⁷ İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/463; Hâlid er-Rubât, *el-Câmi’ li ulûmu’l-imâm Ahmed b. Hanbel*, 19/636.

²²⁸ Muhammed Sâlim Muhaysen, *Mu‘cemü huffâzi’l-Kur‘ân abra’t-târîh* (Beyrut: Dâru’l-Ceyl, 1412), 1/176.

²²⁹ Süleyman Uludağ, “Hasan-ı Basrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/305.

²³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 10/442.

²³¹ Hâlid er-Rubât, *el-Câmi’ li ulûmu’l-imâm Ahmed b. Hanbel*, 19/636.

tanınmasının yanı sıra ilmî yönden de ön plana çıkmış biridir. İlmî pek çok alanda erkekleri geçtiği anlatılır. Bu ilimlerden biri de hadis rivâyetidir.²³²

Ümmü'l-Hasan, Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Hind bint Ebû Ümeyye ve Ümmü Seleme gibi önemli isimlerden pek çok hadis nakletmiştir. Ondan da iki oğlu Hasan ve Saîd, Ali b. Zeyd b. Cud'ân, Muâviye b. Kurrâ el-Müzenî ve Hafsa bint Sîrîn rivâyette bulunmuşlardır. Hafsa bint Sîrîn, Hayre'den tek hadis nakletmiştir.²³³ Bu rivâyet onların mülaki olduğunu gösterebilir. Hayre'nin vefat tarihi bilinmese de Basra'ya gelmesi orada ikamet etmesi ayrıca kadınlara yönelik ilmi sohbetler de bulunuyor olması Hafsa'yla karşılaşma ihtimalini artırmaktadır.

Ümmü'l-Hasan, İbn Hacer'e göre ikinci tabakadan makbul bir râvi, sadûk ve hasenetü'l- hadistir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.²³⁴ Rivâyetleri Buhârî hariç *Küttüb-i sittede* yer almaktadır.²³⁵

1.3.2.1.1.8. Rebî' b. Ziyâd el-Hârisî

Zayıf vücutlu, beyaz tenli, yufka yürekli bir kimse olarak anlatılan Rebî' b. Ziyâd b. Enes b. Deyyân, Mezhic ehliendir. Tüster günü Ebû Mûsâ el-Eş'arî'yle birlikte şehit olan Mühâcir b. Ziyâd adında sâlih bir kardeşi olduğundan bahsedilir.²³⁶ Basralı tâbiilerdendir. İbn Abdülber en-Nemerî onu sahâbî kabul etmiş, sahâbe hakkındaki bazı kaynaklarda da bu görüş tekrarlanmıştır. Ancak Rebî''in Resûl-i Ekrem ile görüştüğü bilinmemektedir.²³⁷

Rebî' b. Ziyâd, Hz. Muâviye'nin Horasan'daki valisidir.²³⁸ Rivâyet edildiğine göre Hz. Ömer “Bana kavmine emîr olduğu halde emîr gibi davranmayan bir adam gösterin” deyince oradakiler “Biz Rebî' b. Ziyâd'dan başkasını bilmiyoruz, o mütevazı ve hayırlı bir kimsedir. Horasan'ı yönetmiş, oranın halkının gönlünü kazanmıştır” ifadelerinde bulunmuşlardır.²³⁹

²³² Ahmed b. Halil Cuma, *Nisâun min asri't-tâbiîn* (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.), 161.

²³³ Rivâyet için bkz: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/445 (10.849).

²³⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Lisânü'l-mizân*, thk. Abdulfettah Ebû Ğudde (Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1423), 7/525.

²³⁵ Makdîsî, *el-Kemâl*, 10/163.

²³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/280.

²³⁷ Zekerîya Güler, “er-Rebî' b. Ziyâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007), 34/498.

²³⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/157.

²³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/280.

Rebî' b. Ziyâd, Hz. Ömer, Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b, Harb b. Hâris'ten hadis nakletmiştir. Ondan da İbrâhim en-Nehaî, Şa'bî, Katâde, Hafsa bint Sîrîn rivâyette bulunmuştur.²⁴⁰ Hicrî 53 (673) yılında vefat etmiştir.²⁴¹

Hafsa bint Sîrîn, Basralı tâbiî âlimlerden olan Rebî' b. Ziyâd'dan tek hadis nakletmiştir.²⁴² Bu rivâyetten yola çıkarak onların mülaki olduğu fakat düzenli bir ilim öğrenme faaliyetinin gerçekleşmediği görülmektedir.

1.3.2.1.2. Hafsa bint Sîrîn'in Rivâyette Bulunduğu Diğer Kimseler

Bu başlık altında Hafsa bint Sîrîn'in kaynaklarda adı geçmeyen fakat Hafsa'nın rivâyetlerinden tespit edilen kimseler hakkında kısa bibliyografik bilgiler verilecektir.

1.3.2.1.2.1. Ümmü Süleym bint Milhân

Asıl ismi Ümmü Süleym bint Milhân b. Hâlid b. Zeyd b. Harâm b. Cündüb b. Âmir b. Ğanm b. Adî b. Neccâr'dır. Künyesiyle meşhur olan Ümmü Süleym'in isminin Ğumeysâ, Rûmeysâ, Sehle, Rûmeyle, Rûmeyse veya Üneyfe olduğu söylenmiştir.²⁴³ Ali b. el-Medînî de adının Müleyke bint Milhân lakabının da Rumeysâ olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁴ Annesi Müleyke bint Mâlik b. Adî'dir. Kardeşleri Ümmü Harâm bint Milhân,²⁴⁵ Harâm b. Milhân ve Süleym b. Milhân'dır. Harâm ve Süleym Bedir, Uhud ve Bi'rumaûne savaşlarına katılmışlar ve orada şehit düşmüşlerdir.²⁴⁶ Ubâde b. es-Sâmit ile evli olan Ümmü Harâm da eşiyle birlikte katıldığı Kıbrıs seferinde şehit olmuştur.²⁴⁷

Ümmü Süleym câhiliye devrinde Mâlik b. Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Harâm'la evlenmiş ve bu evlilikten Enes b. Mâlik dünyaya gelmiştir. Mâlik b. Nadr'ın ölümünden sonra Ebû Talha Zeyd b. Sehl'le izdivaç gerçekleştirmiştir. Ümmü Süleym'in Ebû Talha'dan Abdullah ve Ebû Umeyr adında iki evladı olmuştur. Henüz Müslüman olmayan Ebû Talha, Ümmü Süleym'e onunla evlenmek istediğini söylemiş, Ümmü Süleym de "Oğlum Enes meclislerde oturup konuşacak yaşa gelip de "Annem benim velayetimi ne güzel yerine getirdi Allah annemi hayırla mükâfatlandırsın" diyene kadar evlenmeyeceğim" diyerek onun teklifini reddetmiştir. Enes b. Mâlik büyüyüp de

²⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 4/157; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/172-225; İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226.

²⁴¹ Güler, "er-Rebî' b. Ziyâd", 34/498.

²⁴² Rivâyet için bkz: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/197 (35.294).

²⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/395.

²⁴⁴ Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/43.

²⁴⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, 35/365.

²⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/476-478.

²⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/405.

meclislerde konuşacak yaşa geldikten ve Ebû Talha Müslüman olduktan sonra Ümmü Süleym onunla nikâhlanmıştır.²⁴⁸

Önde gelen hanım sahâbîler arasında yer alan Ümmü Süleym, Hz. Peygamber henüz Mekke'deyken Medine'de Müslümanlığı kabul etmiştir. Allah Resûlü'ne biat etmiş ve onunla birlikte pekçok gazveye iştirak etmiştir. Huneyn savaşına oğlu Abdullah b. Ebû Talha'ya hamileyken belinde bir hançerle katılmıştır. Uhud günü de su dağıtmış yaralıları tedavi etmiştir.²⁴⁹ Allah Resûlü annesi de Medineli olduğu için Ebû Talha'ya dayı diye iltifat eder, zaman zaman onun evine gider, Ümmü Süleym'in hazırladığı yemeği yer ve orada öğle uykusuna (kaylûle) yatar. Gerek Ümmü Süleym gerekse kız kardeşi Ümmü Harâm, Resûlullah'ın süt veya soy bakımından teyzeleri oldukları için Hz. Peygamber onların evinde kaylûle yapmakta sakınca görmezdi.²⁵⁰

Ümmü Süleym, Allah Resûlü'nden toplamda 14 hadis nakletmiştir.²⁵¹ Ondan da Enes b. Mâlik, Amr b. Âmir, Hakîm b. Amr, Ebû Bekr b. Muhammed b. Amr, Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Hafsa bint Sîrîn gibi kimseler rivâyette bulunmuştur.²⁵² Rivâyetleri İbn Mâce'nin *Sünen*'i haricinde *Kütüb-i sitte*'de yer almıştır.²⁵³ Vefatıyla ilgili net bir tarih olmasa da Hz. Osman'ın hilafeti yıllarında (24-35/644-656) öldüğü söylenmiştir.²⁵⁴

Hafsa bint Sîrîn'in Ümmü Süleym'den cenazenin techizatıyla ilgili bir rivâyeti vardır.²⁵⁵ Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym ile Hafsa'nın karşılaşma ihtimalleri olsa da Ümmü Süleym'in hicrî 24-35 yıllarında vefat ettiği söylenmektedir. Hafsa'nın doğum tarihi de net olmasa da hicrî 10'lu veya hicrî 30'lu yıllardır. Onun hicrî 10'lu yıllarda doğduğu varsayılsa bile Ümmü Süleym'in Basra'ya geldiği veya Hafsa'nın onun bulunduğu şehre gittiği bilinmemektedir.

1.3.2.1.2.2. Beşîr es-Sekafî

Sahâbe neslinden sayılan Beşîr es-Sekafî'nin ismi konusunda ihtilaf edilmiştir. Beşîr, Büşeyr, Bişr olduğu söylenmiştir. Begavî, el-İsmâîli ve başka âlimler Beşîr isimli sahâbîleri zikrederken ondan da bahsetmişlerdir. Beşîr es-Sekafî'nin bir rivâyeti vardır o

²⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/395-396; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/333; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/471.

²⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/395-396; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/333; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/471.

²⁵⁰ M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Süleym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/330.

²⁵¹ Makdisî, *el-Kemâl*, 2/88.

²⁵² Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 6/3504.

²⁵³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/365.

²⁵⁴ İbn Hacer, *Takrîb*, 757.

²⁵⁵ Rivâyet için bkz: Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 25/124.

da adak hakkındadır. Hafsa'dan başka râvisi de yoktur.²⁵⁶ Hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi kaynaklarda mevcut değildir. Beşîr es-Sekafî'nin nerede ve ne zaman yaşadığı bilinmese de rivâyetinden yola çıkarak Hafsa'yla karşılaştığı söylenebilir.

1.3.2.1.2.3. Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid

Annesi Hz. Peygamber'in halası Safiyye bint Abdülmuttalib, babası da Hatice bint Huveylid'in kardeşi Avvâm b. Huveylid'dir.²⁵⁷ Zübeyr b. el-Avvâm, Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ bint Ebî Bekir, Ümmü Hâlid Emetü bint Hâlid, er-Ribâb bint Üneyf, Ümmü Külsûm bint Ukbe, Ümmü Ca'fer bint Mersed ve el-Hilâl bint Kays'la evlenmiş, bu evliliklerinden de pekçok çocuğu dünyaya gelmiştir.²⁵⁸ Zübeyr'in Esmâ bint Ebî Bekir'den Abdullah b. Zübeyr ve Urve b. Zübeyr isimli iki evladı olmuştur. İslâm'ın ilk yıllarında on iki veya on altı yaşındayken İslâmiyeti kabul etmiş, dördüncü veya beşinci sırada Müslüman olmuştur. Hem Habeşistan'a hem de Medine'ye hicret etmiştir.²⁵⁹

Bedir ve Uhud gazvelerine katılmıştır. Hz. Peygamber onun hakkında “Her peygamberin bir havârisi vardır. Benim havârim de Zübeyr'dir” buyurmuştur.²⁶⁰ Cennetle müjdelenen on sahâbîden biri olan Zübeyr hicretin 36. yılında gerçekleşen Cemel Vak'âsı'nda savaş alanını terkedip oradan ayrıldıktan sonra -kendisini takip eden birkaç kişi tarafından- şehit edilmiştir.²⁶¹

Hafsa bint Sîrîn, Zübeyr b. el-Avvâm'dan tek hadis nakletmiştir. O da İbn Asâkîr'in *Târîhu Dımaşk* adlı eserinde geçmektedir. Mülakilikleri net değildir. Zübeyr b. el-Avvâm hicrî 36 yılında Cemel savaşında Basra'ya gitmiş ve şehit edilmiştir. Başka bir zamanda oraya gittiği de bilinmemektedir. Savaş ortamında da Hafsa'ya rivâyette bulunma ihtimali ise oldukça düşüktür. Temel hadis kaynaklarında yer almaması da onların karşılaşmadığı düşüncesini pekiştirmektedir.

²⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/394, 1/405; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/447; Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Matbûâtü Câmiatü'l-İmârâti'l-Arabiyye, 1426), 258; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/407.

²⁵⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, 1/402.

²⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/93-94.

²⁵⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 2/307.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/98.

²⁶¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 214.

1.3.2.1.2.4. Amr b. Yesribî ed-Damrî

Allah Resûlü'nün ashâbındandır. Hicaz ehlinde sayılır.²⁶² Ebû Dâvûd'a Hz. Peygamber'in sahâbîlerinden Ebû Rimse'nin ismi sorulduğunda onun adının Yesribî b. Amr, başkaları ise Amr b. Yesribî olduğunu söylemiştir.²⁶³ Adının Amîra b. Yesribî olduğu veya Amîra'nın onun kardeşi olduğu söylenmiştir.²⁶⁴

Fetih yılında Müslüman olmuştur. Mekke ve Medine arasında bir bölgede ikamet etmiştir.²⁶⁵ Hz. Osman onu Basra'da kadı olarak görevlendirmiştir. Kendisi Hz. Âişe'yle beraber Cemel savaşına katılıp Hz. Ali'nin ashâbından Kûfe'nin üç sayılı kurrâsını şehit etmiştir.²⁶⁶

Amr b. Yesribî bir rivâyetinde Resûlullah'ın Mina'daki veda haccına tanıklık ettiğini söylemiştir.²⁶⁷ Ondan Umâre b. Hârise ed-Damrî hadis nakletmiştir.²⁶⁸

1.3.2.1.3. Talebeleri

Hafsa bint Sîrîn'in kaynaklarda kendisinden nakilde bulunan talebeleri Eyyûb es-Sahtiyânî, Hâlid el-Hazzâ, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, Abdûlmelik b. Ebû Beşir, Katâde b. Diâme, Hişâm b. Hassân, Ebû Naâme el-Adevî gibi isimlerdir.²⁶⁹ Mizzî *Tehzîbü'l-Kemâl*'de Basra kadısı İyâs b. Muâviye b. Kurra²⁷⁰ ve Âişe bint Sa'd el-

²⁶² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7/388; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/269.

²⁶³ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Suâlatü Ebî Ubeyd el-Âcurri*, thk. Muhammed Ali Kasım (Imâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Cemâati'l-İslâmiyye, 1403), 129.

²⁶⁴ Ebû Abdullah Muhammed b. Dâvûd b. el-Cerrâh, *Men ismühû Amr mine 'ş-şuarâ*, ts., 18.

²⁶⁵ İbn Abdülber, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-âshâb*, 3/1206.

²⁶⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Dâvûd b. el-Cerrâh, *Men ismühû Amr mine 'ş-şuarâ*, 18.

²⁶⁷ Ebû'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, thk. Salâh b. Sâlim (Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418), 2/207.

²⁶⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 7/596; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/269.

²⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/152.

²⁷⁰ İyâs b. Muâviye'nin babası tâbiûn neslinden Muâviye b. Kurra'dır. Dedesi Kurra sahâbîdendir ve Allah Resûlü'nden hadis nakletmiştir. İyâs b. Muâviye, tâbiûndan sayılır, Basra ehlinde olduğu da söylenir. Zekâsı, dâhiliği, saygınlığı ve aklıyla darb-ı mesel olan İyâs, Ömer b. Abdülazîz döneminde Basra'da kadılık yapmıştır. O, babası Muâviye b. Kurra, Enes b. Mâlik, Saîd b. el-Müseyyeb, Saîd b. Cübeyr, Abdûlmelik b. Ya'lâ ve Nâfi' den hadis işitmiş, ondan da Muhammed b. Aclân, Şu'be b. el-Haccâc, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Dâvûd b. Hind, Süfyân b. Huseyn, Süleyman el-A'meş, Abdullah b. Avn, Abdullah b. Şubime rivâyette bulunmuştur. İyâs b. Muâviye hakkında Yahyâ b. Mâin, el-İclî sika demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiş ve şayet Enes b. Mâlik'ten hadis semâ ettiği doğru değilse onu etbâu't-tâbiûn neslinden saydığını belirtmiştir. İyâs b. Muâviye hicrî 122 (740) senesinde vefat etmiştir. (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, 2/238, 8/342; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/232; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/282; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/35, 6/64; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 3/410; Zehebî, *Siyer*, 5/155.)

Basriyye'nin²⁷¹ de Hafsa'dan rivâyette bulunduklarını nakletse de²⁷² mezkûr hadislerle ulaşılammıştır. Bu nedenle metin içinde biyografilerine yer verilmeyecektir.

1.3.2.1.3.1. Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî

Basralı tebeu't-tâbiûn neslinin önde gelen isimlerinden Hişâm b. Hassân'ın künyesi Ebû Abdullah'tır. Hişâm çocuğu olmadığı halde Muhammed b. Sîrîn'in kendisine bu şekilde künye verdiğini söylemiştir. Kurdûsî nisbesi de Kurdûs b. el-Hâris'in çocuklarına verildiği içindir. Hişâm, Ezd kabilesinden el-Karâdis'in mevlasıdır.²⁷³

Muhammed b. Sîrîn, Hişâm'ın kendi Ehl-i beytinden sayıldığını söyler.²⁷⁴ Buradan da Hişâm'ın Sîrîn ailesiyle yakın ilişkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Hişâm hocası Muhammed b. Sîrîn'in hadisleri konusunda ön plana çıkmıştır. Onun hakkında Saîd b. Ebî Arûbe'nin, "Muhammed b. Sîrîn'in rivâyetleri konusunda Hişâm'dan daha hâfızını görmediğini", Hammâd b. Seleme'nin "Muhammed b. Sîrîn'in hadisleri konusunda Hişâm'ın kimseye tercih edilemeyeceğini", Mahled b. Huseyn'in, "Hişâm'ın hadisleri Muhammed b. Sîrîn'den işittiği gibi rivâyet ettiğini, İbn Sîrîn irsâl yaparsa onun da irsâl yaptığını özellikle İbn Sîrîn'den rivâyette bulunurken bu şekilde davrandığını" söylemesi buna delildir. Hişâm'ın hadis rivâyet tarihi açısından öneminin daha çok İbn Sîrîn'in bilgi birikimini sonraki nesillere aktarmaktan ibaret olduğu söylenebilir.²⁷⁵ Ayrıca Süfyân b. Uyeyne'nin de "insanlar içinde Hasan el-Basrî'nin hadislerini en iyi bilen Hişâm olduğunu" ifade etmesi de Hişâm'ın Hasan el-Basrî'nin de önemli talebelerinden biri olduğunu gösterir.²⁷⁶

Hadis rivâyetinde önemli bir yere sahip olan Hişâm b. Hassân'ın yanında başkasında olmayan bin hasen hadisin olduğu rivâyet edilir.²⁷⁷ Abdullah b. Ahmed b.

²⁷¹ Âişe bint Sa'd el-Basriyye için "lâ tû'rafû" ifadesi kullanılmıştır. Hayatına ve ailesine dair kapsamlı bilgiler mevcut değildir. Âişe bint Sa'd'ın Hafsa bint Sîrîn'den hadis naklettiği, ondan da Abdurrahman b. Amr b. Cebele'nin rivâyette bulunduğu söylenmiştir. Fakat Abdurrahman hadisi terkedilen zayıf bir kimsedir. Âişe'nin Hafsa'dan naklettiği söylenen rivâyete de ulaşılammıştır. Zehebî, Âişe'nin meçhul olduğunu bu nedenle de hadisinin sabit olmayacağını söylemiştir. İbn Hacer de onun için hali bilinmez yedinci tabakadan temyiz السابعة تمييز demiştir. (İbn Hacer, *Takrîb*, 750; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/436; Zehebî, *Mizân*, 4/608; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/152.)

²⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 35/152.

²⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/181-193; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403), 78.

²⁷⁴ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/54.

²⁷⁵ Maden, *Hicrî II: Asır ehl-i Hadis Halkaları (Basra Örneği)*, 68.

²⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 30/181-186.

²⁷⁷ İclî, *es-Sikât*, 2/328.

Hanbel, babasına Hişâm hakkında sorduğunda İbn Hanbel onun sâlih bir kimse olduğunu ve onu Eş’as’tan daha çok beğendiğini söyler. Osman b. Saîd ed-Dârimî, Yahyâ b. Maîn’e Hişâm b. Hassân mı yoksa Cerîr b. Hâzım’ın mı kendisine daha sevimli geldiğini sormuş o da Hişâm cevabını vermiştir.²⁷⁸

Hişâm, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Enes b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Hişâm b. Urve, Humeyd b. Hilâl, Süheyl b. Ebû Sâlih, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime, Kesîr b. Kesîr, Mehdî b. Meymûn, Nu‘mân b. Ebî Bekr b. Enes b. Mâlik gibi âlimlerden hadis almıştır. Ondan da Şu‘be b. el-Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Abdullah b. Mübârek, Cerîr b. Abdulhumeyd, Hafs b. Ğiyâs, Hammâd b. Üsâme, Hammâd b. Seleme, Ravh b. Ubâde, Zâide b. Kudâme, Nadr b. Şumeyl rivâyette bulunmuştur.²⁷⁹

Hişâm b. Hassân hakkında Yahyâ b. Maîn “lâ be’s bih”, İclî “sika ve hasenü’l-hadis”, Ebû Hâtim “sadûk”, İbn Şâhin “sika” ifadelerini kullanırken Yahyâ b. Saîd el-Kattân, onu Atâ’dan olan rivâyetlerinde zayıf olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân ise onu *Sikât*’ında zikretmiştir.²⁸⁰

Hişâm b. Hassân hicrî 147 veya 148 senesinin safer ayının ilk günlerinde vefat etmiştir. 146 da öldüğüne dair rivâyetler de vardır.²⁸¹

1.3.2.1.3.2. Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî

İsmi Eyyûb b. Ebî Temîme Keysân’dır. Künyesi Ebû Bekir’dır. Babası Anaze kabilesinin mevâlisindendir. Eyyûb, Cârif salgınından bir sene önce hicrî 68’de doğmuştur. Bu salgın da hicretin 69. senesinde gerçekleşmiştir.²⁸² Eyyûb’un sahtiyân²⁸³ ticaretiyle uğraştığı için Sahtiyânî nisbesiyle anıldığı söylenmiştir.²⁸⁴ Fakat bu nisbeyi almasının kesin bir nedenine ulaşılamamıştır.

Küçük yaşlardayken ilme başlayan Eyyûb es-Sahtiyânî döneminin Basra’sının önemli âlimleri arasında yer almaktadır. Döneminin âlimleri başta olmak üzere diğer âlimler de Eyyûb’ten övgüyle bahsetmiştir. Hasan el-Basrî, Eyyûb “gençlerin efendisidir”

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 30/190-191.

²⁷⁹ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 30/191; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 4/194; Süyûtî, *Tabakât*, 78.

²⁸⁰ İclî, *es-Sikât*, 2/328; Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 30/190-193; Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân İbn Şâhin, *Târîhu esmâi’s-sikât*, thk. Subhî es-Sâmerâî (Kuveyt: Dâru’l-Selefiyye, 1404), 250; İbn Hacer, *Lisân*, 7/418.

²⁸¹ Mizzî, *Tehzibü’l-Kemâl*, 30/193; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/336; Süyûtî, *Tabakât*, 78.

²⁸² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/246.

²⁸³ Sahtiyân: tabaklanmış deriden yapılan ürün olarak tanımlanır.

²⁸⁴ Ahmet Akgündüz, “Eyyûb es-Sahtiyânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/19.

derken²⁸⁵ Hişâm b. Urve Basra'da "es-Sahtiyân gibisini görmediğini" söylemiştir. Şu'be de, Eyyûb "fukahânın efendisidir" ifadelerini kullanmıştır.²⁸⁶ İsmâil b. Uleyye'ye Basra ehlinin hâfizlarının kim olduğu sorulduğunda, Eyyûb, İbn Avn, Süleymân et-Teymî, Hişâm ed-Düstüvâî ve Süleyman b. Muğîre cevabını vermiştir. İbn Uyeyne de "tâbiûn neslinden seksen altı kişiyle karşılaştığını fakat Eyyûb gibisini görmediğini" söyler.²⁸⁷ Hammâd b. Zeyd "fukahâmız, Eyyûb, İbn Avn ve Yûnus b. Ubeyd"tir demiştir. Muhammed b. Sîrîn vefat ettiğinde İbn Avf, "bizim için kim kaldı diye sordüğümüzda bize Eyyûb cevabı verildi" demiştir.²⁸⁸

Yahyâ b. Maîn, "Eyyûb'un aynı dönemde ve bölgede yaşadığı önemli âlimlerden biri olan Abdullah b. Avn'dan daha sika, Abdullah b. Avn ve Eyyûb bir hadis konusunda ihtilaf ettiğinde Eyyûb'un ondan daha isabetli olduğunu" belirtmiştir. Aynı şekilde Ali b. el-Medînî de Eyyûb es-Sahtiyânî'nin hocası Muhammed b. Sîrîn'in hadisleri konusunda Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ'dan daha sebt olduğunu ifade etmiştir.²⁸⁹

Eyyûb ilmî birikimini Basra'daki ders halklarının yanısıra Mekke ve Medine'ye yaptığı ilmî seyahatler sayesinde elde etmiştir. Eyyûb'un, hocası İbn Sîrîn gibi, sadece Basra şehrinin ilmi birikiminden faydalanmakla yetinmediği farklı zamanlarda yaptığı ilmî seyahatlerle Medine'nin özellikle Nâfî'nin bilgi birikimini de Basra'ya taşıdığı görülür.²⁹⁰ Dördüncü tabaka tâbiünden olan Eyyûb yaklaşık 800 kadar hadis bilmektedir ve tasnif ettiği bir hadis sahifesine sahiptir. Ondan çok sayıda talebesi hadis yazmıştır.²⁹¹

Eyyûb, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Amr b. Seleme, Ebû Recâ el-Utâridî, Ebû Osman en-Nehdî, Câbir b. Zeyd, Sâlih b. Ebî Meryem, Abdullah b. Şakîk, Ebû Kılâbe Abdullah b. Zeyd, Mücâhid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Sâlim b. Abdullah b. Ömer el-Hattâb, Nâfî' mevlâ İbn Ömer ve başka kimselerden hadis nakletmiştir. Ebû Keysân'ın dediğine göre babası Keysân'dan da hadis almıştır. Ondan da hocası Muhammed b. Sîrîn, İmrân b. Dînâr, Katâde, Yahyâ b. Kesîr, Abdullah b. Avn, Hişâm b. Hassân, A'meş, Süfyân es-Sevrî, Şu'be, Hammâd b. Zeyd, Saîd b. Ebî Arûbe, Ma'mer b.

²⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/246; Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/357.

²⁸⁶ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru'r-Râidî'l-Arabî, 1390), 89.

²⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/255; Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/357.

²⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/246-249.

²⁸⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/255-256.

²⁹⁰ Maden, *Hicrî II: Asır ehl-i Hadis Halkaları (Basra Örneği)*, 70-71.

²⁹¹ Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 137.

Râşid, Amr b. Ebî Kays er-Râzî gibi kimseler hadis almıştır.²⁹² Yahyâ b. Maîn'e göre Eyyûb, Enes b. Mâlik'i görmüş²⁹³ ve onunla aynı beldede bulunmuştur. Fakat Enes b. Mâlik'ten rivâyette bulunduğuna dair bilgi mevcut değildir.

Eyyûb hakkında İbn Sa'd "sika, sebt fi'l-hadis, câmi', adl, kesîru'l-ilm, hüccet" ifadelerini kullanırken Yahyâ b. Maîn de onun "sika olduğunu söylemiştir.²⁹⁴ Eyyûb es-Sahtiyânî, hicrî 131 yılında 63 yaşındayken Basra'da çıkan tâûn sebebiyle vefat etmiştir.²⁹⁵

1.3.2.1.3.3. Âsım b. Süleymân el-Ahvel

Basralı tâbiûn neslinden olan Âsım el-Ahvel'in künyesi Ebû Abdurrahman'dır. Abbâsîlerin ilk yıllarında Ebû Ca'fer'in hilafeti zamanında Medâin'de kadılık yapmıştır. Ahlakı güzel ve nezaket sahibi bir kimse olarak tanınmıştır.²⁹⁶

Döneminde ilmiyle temâyüz eden Âsım el-Ahvel hakkında Süfyân es-Sevrî "Basranın üç hâfızı vardır. Bunlar Süleyman et-Temîmî, Âsım el-Ahvel ve Dâvûd b. Ebû Hind'dir. Aralarında en hâfız olan da Âsım'dır" demiştir.²⁹⁷ Başka bir rivâyette de Süfyân, Âsım el-Ahvel'in de olduğu dört hadis hâfızından bahsetmiştir.²⁹⁸ Ali b. el-Medînî, Âsım'ın beş yüz civarında hadisi olduğunu belirtmiştir.²⁹⁹

Âsım, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Sircis, Amr b. Seleme, Muâze el-Adevî, Safvân b. Muhriz, Ebû Osman en-Nehdî, Hasan el-Basrî, Enes b. Sîrîn, Şa'bî, Ebû Kılâbe, Hafsa bint Sîrîn, Yûsuf b. Abdullah b. el-Hâris, Hammâd b. Zeyd, İbn Uyeyne ve daha pek çok kimseden hadis işitmiştir. Ondan da Ebû Hanife, Katâde, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, Seyf b. Muhammed, Katâde, Dâvûd b. Ebû Hind, Hâlid el-Hazzâ, İbn Uyeyne, Hammâd b. Zeyd, İbnü'l-Mübârek, Hafs b. Ğıyâs, Mervân b. Muâviye hadis nakletmiştir.³⁰⁰ Hafsa'dan

²⁹² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/255; Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdulmecid es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1410), 25/57; Makdîsî, *el-Kemâl*, 3/356.

²⁹³ Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, 4/289.

²⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/246; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/255-256.

²⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/249; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 89.

²⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/255; İclî, *es-Sikât*, 8/808; Makdîsî, *el-Kemâl*, 6/52; Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân ed-Dabbî Vekî', *Ahbârü'l-kudât*, thk. Abdülaziz Mustafa el-Mürâğî (el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1366), 3/304.

²⁹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/343.

²⁹⁸ es-Seyyid Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, 1/419.

²⁹⁹ Zehebî, *Tezhîbü't-tezhîb*, 5/8.

³⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/448; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/516; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/277, 6/343; Makdîsî, *el-Kemâl*, 6/52; Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 174.

namaz, cenaze ve cihat konularında, Muhammed b. Sîrîn'den de Allah Resûlü'nün şemâili ile ilgili hadisler nakletmiştir.³⁰¹

Âsım el-Ahvel hakkında İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtım, Ebû Zür'a, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hacer "sika, hâfız, kesîru'l-hadis, sâlihu'l-hadîs" ifadelerini kullanırken Ali b. el-Medîni, "sebt" demiştir. İbn Hibbân *Sikât*'ta ondan bahsetmiştir. Yahyâ b. Saîd el-Kattân ise onun zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. Bu da Âsım el-Ahvel'in valilik yapmasından kaynaklı olabilir.³⁰²

Âsım el-Ahvel'in hicrî 141 veya daha sonrasında vefat ettiği söylenmektedir.³⁰³

1.3.2.1.3.4. Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ

Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ'nın künyesi Ebû'l-Münâzil'dir. Basra ehliendir. Benî Mücâşi'in mevlasıdır. Kureyş'in mevlası olduğu da söylenir.³⁰⁴ Hazzâ künyesi değildir. Bir rivâyete göre Hâlid b. Mihrân, Hazzâin kabilesinden bir kadınla evlenmiş, nisbesi karıştırılmasın diye de kendisine el-Hazzâ denilmeye başlanmıştır.³⁰⁵ Başka bir rivâyete göre de Hâlid b. Mihrân, Hazzâlı olduğundan değil de Hazzâilerle çok oturmasından dolayı bu şekilde nisbelenmiştir.³⁰⁶ İmâm ve hâfızdır. Zehebî'ye göre Enes b. Mâlik'i görmüştür.³⁰⁷

Hâlid el-Hazzâ, Ebû'l-Âliye, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Enes b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Abdullah b. Şakîk, Ebû Osman en-Nehdî, İkrime, Abdurrahman b. Ebî Bekr, Ebû Kılâbe'den hadis almıştır. Ondan da hocası Muhammed b. Sîrîn, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Bişr b. el-Mufaddal, Ebû'l-İshâk el-Fezârî, İsmâil b. Uleyye, Süfyân b. Uyeyne, Mu'temir b. Süleyman, Ali b. Âsım rivâyette bulunmuştur. Hatîb, onun Hâlid b. Sîrîn'den de hadis naklettiğini söylemiştir.³⁰⁸ Ayrıca Kerîme bint Sîrîn'in

³⁰¹ İbn Mencûveyh, *Ricâlü Sahîhi Müslim*, 2/96.

³⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/255; İclî, *es-Sikât*, 8/808; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/343; Makdîsî, *el-Kemâl*, 6/52; Zehebî, *Tezhîbü't-tehzîb*, 5/8; İbn Hacer, *Takrîb*, 285; Ebû İbrâhîm b. İbrâhîm b. Hasen Lekânî, *Behçetü'l-mehâfil ve'ecmelü'l-vesâil bi't-ta'rîfi birivâyeti's-şemâil*, thk. Şâdî b. Muhammed b. Sâlim (Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1432), 1/164.

³⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/255.

³⁰⁴ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 2/810; Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, thk. Merzûk Ali İbrahim (Dâru'l-Vefâ li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411), 241; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/253.

³⁰⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mukaddemî, *et-Târîhu ve esmâi'l-muhaddisîn ve künâhüm*, thk. Muhammed b. İbrahim (Dâru'l-Kitâbi ve's-Sünne, 1415), 143.

³⁰⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/253; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 241.

³⁰⁷ Zehebî, *Siyer*, 6/190.

³⁰⁸ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 2/810; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/253; Makdîsî, *el-Kemâl*, 4/363, 364; Zehebî, *Siyer*, 6/190; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 1/112.

eşi Ebû'l-Velîd Abdullah b. el-Hâris'ten de hadis nakletmiştir.³⁰⁹ Hâlid el-Hazzâ'nın hadis naklettiği râvilere bakıldığında Sîrîn ailesiyle yakından bir ilişkisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî onun sika olduğunu, Ebû Hâtim de hadisinin yazılacağını fakat onunla ihticâc edilemeyeceğini söyler. İbn Hibbân *Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.³¹⁰ Hâlid el-Hazzâ, hicrî 141 veya 142 senesinde Basra'da vefat etmiştir.³¹¹

1.3.2.1.3.5. Katâde b. Diâme

Katâde b. Diâme b. Katâde b. Azîz es-Sedûsî el-Basrî'nin künyesi Ebû'l-Hattâb'tır. Hicrî 60 senesinde âmâ olarak dünyaya gelmiştir.³¹² Basra'lı tâbiûn³¹³ neslinin öne çıkan âlimlerinden biri olan Katâde döneminin meşhur âlimleri arasında yer alan çağdaşları Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn'den ilim öğrenmiştir. Doğuştan âmâ olması onun ilmine engel olmamış, hafızasının kuvvetli olmasıyla işiterek, ezberleyerek ilim tahsil etmiştir. Güçlü hâfızası insanlar arasında darbimesel haline gelmiştir.³¹⁴ Zamanının hâfızlarından olan Katâde hadis ilminin yanı sıra Kur'ân ve fıkıh ilimlerinde de âlim bir kimsedir.³¹⁵ Siyasî bakımdan büyük çalkantıların olduğu bir dönemde yaşayan Katâde herhangi bir tarafın yanında yer almamış, ölünceye kadar ilimle meşgul olmuştur.³¹⁶

Katâde kendisinin İbnü'l-Müsseyyeb'in yanında üç gün başka bir rivâyete göre de sekiz gün kaldığını sonrasında onun "Artık git, beni tükettin, bende ne varsa aldın" dediğini nakletmiştir.³¹⁷ Ayrıca Katâde, Hasan el-Basrî'nin yanında da on iki yıl kalmış, ondan da pek çok ilim almıştır.³¹⁸ Ahmed b. Hanbel, Katâde'nin Basra ehlinin en hâfız

³⁰⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, 4/130.

³¹⁰ Zehebî, *Siyer*, 6/190; Zehebî, *Tezkira*, 1/112; Zehebî, *Mizân*, 1/642.

³¹¹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/253; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 241; Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî Halife b. Hayyât, *Târîh*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî (Dâru'l-Kalem Müessesetü'r-Risâle, 1397), 420; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/369.

³¹² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/228; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/351; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 89.

³¹³ İclî, *es-Sikât*, 2/215.

³¹⁴ Abdulhamit Birişik, "Katâde b. Diâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25/22.

³¹⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/322.

³¹⁶ Birişik, "Katâde b. Diâme", 25/22.

³¹⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/351; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ*, 89; Ebû'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl Teymî, *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*, thk. Kerem b. Hilmi b. Ferhât b. Ahmed (Riyad: Dâru'l-Râye li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.), 3/901.

³¹⁸ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/351.

kimsesi olduğunu bir şey işittiğinde onu hızlıca hıfzettiğini anlatmıştır.³¹⁹ Katâde, kalbine girmeyen hiçbir şeyi kulaklarının işitmediğini söylemiştir.³²⁰ Buhârî, Katâde ve Amr b. Şuayb'ın işittikleri her şeyi nakletmelerinden başka bir kusurlarının olmadığını ifade etmiştir.³²¹

Üçüncü tabakadan tâbiî râviler arasında yer alan Katâde, Basra'daki bazı hadislerin medâr râvisidir. Basralılar dışında Mekke, Medine ve Kûfe'den hocaları bulunmaktadır. Talebelerinin çoğu Basralı olmakla birlikte Kûfeli, Vâsıtlı ve Mısırlı talebeleri de bulunmaktadır.³²² Katâde b. Diâme, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Sercis, Ebu't-Tufeyl, Saîd b. el-Müseyyeb, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Hafsa bint Sîrîn, Mutarrıf b. Abdullah, Yûnus b. Cübeyr gibi sahâbe ve tâbiûnun büyüklerinden hadis nakletmiştir. Ondan da Ebû Hanife, Eyyûb es-Sahtiyânî, Şu'be b. Haccâc, Humeyd et-Tavîl, Saîd b. Ebî Arûbe, Mis'ar, Evzâî, Hammâd b. Seleme, Ebû Avâne gibi önemli şahsiyetler rivâyette bulunmuştur.³²³ Rivâyetleri *Kütüb-i sittede* yer almaktadır.³²⁴ Şu'be'ye göre Katâde hadis rivâyet ederken şayet bizzat hocasından duyduysa "haddesenâ", duymadıysa da "kâle" lafzını kullanmıştır.³²⁵

Katâde, İbn Hacer'e göre dördüncü tabakadan sika sebt bir râvidir.³²⁶ Onun hakkında İbn Sa'd hadiste sika, emin ve hüccet,³²⁷ İclî sika,³²⁸ İbn Hibbân da müdellis³²⁹ ifadelerini kullanmışlardır. Katâde b. Diâme 56 yaşındayken hicrî 117 yılında Vâsıt'ta vefat etmiştir.³³⁰

Ebû Dâvûd, İbn Hanbel'e Katâde'nin Muâze'den hadis işitip işitmediğini sormuş, İbn Hanbel de işitmediği söyleniyor demiştir. Aynı şekilde Katâde'nin Hafsa'dan semasını sorduğunda da "yüşbih" yani bu konuda Muâze'ye benzer cevabını vermiştir.³³¹

³¹⁹ Zehebî, *Tezhibü't-tehzib*, 7/394.

³²⁰ Teymî, *Siyer*, 3/900.

³²¹ Hâlid er-Rubât, *el-Câmi' li ulûmu'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, 18/462.

³²² Akgün, *Hadis Rivâyet Coğrafyası*, 136.

³²³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 8/351; Zehebî, *Tezhibü't-tehzib*, 7/394.

³²⁴ Kudât, *Medresetü'l-hadîs fi'l-Basra*, 188.

³²⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/228.

³²⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 453.

³²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/228.

³²⁸ İclî, *es-Sikât*, 2/215.

³²⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/322.

³³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/228; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/322; Zehebî, *Siyer*, 5/282.

³³¹ Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Mesâilü İmâm Ahmed rivâyeti Ebî Dâvûd es-Sicistânî*, thk. Ebû Muâz Târik b. Muhammed (Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 453.

Katâde b. Diâme Hafsa'dan bir hadis rivâyet etmiş ve an'ane sigasını kullanmıştır.³³² Hayız konusuyla ilgili olan bu hadis Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin *Sünen*'leri ile İshâk b. Râhûye ve Dârimî'nin *Müsned*'lerinde nakledilmiş.

1.3.2.1.3.6. Abdullah b. Avn b. Ertabân

Basralı'dır. Künyesi Ebû Avn'dır. Abdullah b. Zerre b. Serrâk el-Müzenî'nin/Müzeyne mevlasıdır. Hammâd b. Zeyd onun Cârif salgınından üç sene önce doğduğunu söylemiştir. Enes b. Mâlik'i gördüğü için tâbiûndan sayılmıştır.³³³

Bekkâr b. Muhammed, İbn Avn'ın kendi halinde biri olduğunu onu herhangi bir kimseye mizah yaparken, biriyle tartışırken veya şiir okurken görmediğinden bahseder. Aynı dönem âlimlerinden Hişâm b. Hassân, "Abdullah b. Avn gibisini görmediğini hatta bu konuda Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn'i dahi istisna etmediğini" söylemiştir. İbadetlerine düşkün olan İbn Avn ölümüne kadar, bir gün oruç tutmuş diğer gün de iftar etmiştir.³³⁴ İbn Hacer Abdullah b. Avn'ın akranı Eyyûb es-Sahtiyânî'den ilim ve amel konusunda daha faziletli olduğunu düşünür.³³⁵ Eyyûb es-Sahtiyânî, Katâde b. Diâme ve Abdullah b. Avn'ın ortak noktaları Muhammed b. Sîrîn ve Hasan el-Basrî'nin talebeleri olmalarıdır.

Abdullah b. Avn, Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Enes b. Sîrîn, Saîd b. Cübeyr, Sümâme b. Abdullah, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Mücâhid, Nâfi' mevlâ İbn Ömer, İbrâhim en-Nehaî ve babasından hadis işitmiştir. Ondan da Muhammed b. Ukbe, Dâvûd b. Ebî Hind, Süleymân el-A'meş, Süfyân es-Sevrî ve Şu'be b. Haccâc, Muâz b. Muâz, Nadr b. Şümeyl gibi kimselerden rivâyette bulunmuştur.³³⁶ Zehebî onun Enes b. Mâlik'ten veya başka bir sahâbîden hadis sema etmediğini söylemiştir.³³⁷ Onun hakkında İbn Sa'd "sika, kesîru'l-hadis", Buhârî "ma'rûfu'l-hadis", İbn Hacer de "sika, sebt" demiştir.³³⁸

³³² Rivâyet için bkz: Ebû Dâvûd, "Tahâret", 307; İbn Mâce, "Teyemmüm", 647; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/217 (2359); Dârimî, *Müsned*, 1/637 (900).

³³³ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/201; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/261; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi Sübkî, *Mu'cemu's-şuyûh*, thk. Beşşâr Avvâd vd. (Dâru'l-Ğarb el-İslâmiyye, 1425), 272.

³³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/261-268.

³³⁵ İbn Hacer, *Takrîb*, 317.

³³⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 201-509; Zehebî, *Siyer*, VI, 364; Sübkî, *Mu'cem*, 272.

³³⁷ Zehebî, *Siyer*, 6/364.

³³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/265; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/201, 509; İbn Hacer, *Takrîb*, 317.

Abdullah b. Avn, Ebû Ca'fer'in hilafeti zamanında hicrî 151 yılının Receb ayında vefat etmiştir. Cenaze namazını da Cemîl b. Mahfûz el-Ezdî kıldırmıştır. Eyyûb es-Sahtiyânî'den on yıl büyüktür. Seksen yedi yıl yaşadığı söylenmiştir.³³⁹

1.3.2.1.3.7. Ebû Naâme el-Adevî

Amr b. Îsâ b. Süveyd b. Hübeyre, Ebû Naâme künyesiyle meşhurdur. Basra ehliindendir.³⁴⁰

Ebû Naâme, Ebû Sevvâr el-Adevî, Hafsa bint Sîrîn, Hâlid b. Umeyr, Berâ' b. Nevfel, Abdülaziz b. Beşîr b. Ka'b, Cebr b. Habîb, Mutarrîf b. Abdullah, Huceyn er-Rabî' den hadis nakletmiştir. Ondan da Vekî' b. Cerrâh, Ravh b. Ubâde, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Zurey', Yezîd b. Hârûn, Abdülvâris b. Saîd, Mervân el-Fezârî, Nadr b. Şümeyl, Mekkî b. İbrâhim, Ebû Âsım rivâyette bulunmuştur.³⁴¹

İbn Sa'd Basralı'larla ilgili bölümde Ebû Naâme'nin dördüncü tabakadan zayıf bir râvi olduğunu söylemiştir. Ebû Naâme hakkında İbn Sa'd "zayıf" derken³⁴² Ebû Hâtım er-Râzî "lâ be'se bih",³⁴³ Yahyâ b. Maîn, İclî ve Nesâî "sika", Zehebî ise "sadûk" ifadesini kullanmıştır.³⁴⁴ İbn Hibbân, İbn Şâhin ve İbn Hallifûn da *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir. İbn Hacer onun yedinci tabakadan sadûk bir kimseyken ömrünün sonlarına doğru ihtilat ettiğini, Ahmed b. Hanbel de ölümünden önce ihtilat etmesi haricinde sika bir kimse olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁵

1.3.2.1.4. Hafsa bint Sîrîn'den Rivâyette Bulunan Diğer Râviler

Bu başlık altında Hafsa bint Sîrîn'in bahsi geçen râvileri dışında kaynaklarda adı geçmeyen fakat Hafsa'dan hadis rivâyetinde bulunan râviler ele alınacaktır. Bu râviler Hafsa'dan tek hadis nakletmiştir. Bunlar; Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebî'l-Muhârik, Abdülmelik b. Ebî Beşîr, Hafs b. Süleyman el-Minkarî, Matar b. Tahmân, Fadl b. Sâlih, Muhammed b. Ziyâd, Ümmü Îsâ bint Hâşim, Enes b. Sîrîn'in azatlısı Hafsa bint Amr ve

³³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/268; Halîfe b. Hayyât, *et-Tabakât*, 377; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 6/201.

³⁴⁰ Hâlid er-Rubât, *el-Câmi' li ulûmu'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, 18/385; es-Seyyîd Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, 2/303.

³⁴¹ İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/533, 5/378, 6/251; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/448; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 2/848; Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, 4/82; İbn Hacer, *Tehzîb*, 8/87; Zehebî, *Tezhibü't-tehzîb*, 7/191.

³⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/255.

³⁴³ Zehebî, *Mizân*, 3/283.

³⁴⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 9/689.

³⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/255; İclî, *es-Sikât*, 2/181; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/226; Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 5/594; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/251; İbn Hacer, *Takrîb*, 425.

Habbe bint Habîb el-Adevî'dir. Bunlardan Ümmü Îsâ bint Hâşim, Hafsa bint Amr ve Habbe bint Habîb el-Adevî hakkında kaynaklarda bilgi tespit edilememiştir. Nitekim bu üç râvî meçhûlû'l-hâl olarak nitelenmektedir.

1.3.2.1.4.1. Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik

Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik, Basralı muallimdir. Babasının adı Kays'tır. Mekke'de kalmış, orada ders vermiştir.³⁴⁶

Ebû Ümeyye Enes b. Mâlik, Tâvus, Hasan el-Basrî, Mücâhid, Mekhûl ve Saîd b. Cübeyr'den rivâyette bulunmuş, ondan da Mâlik, Hammâd b. Seleme, Abdûlmelik b. Cüreyc, Şu'be, İbn Uyeyne, Süfyân es-Sevrî hadis almıştır.³⁴⁷ Buhârî ve Müslim ondan hac konusunda bir tane hadis tahrir etmiştir. Buhârî'nin bu hadisi ta'lik şeklindedir.³⁴⁸

Âbid ve zâhid biri olan Abdülkerîm'in Mürciî görüşleri vardır. Onun hakkında Nesâî ve Dârekutnî "metrûk", Zehebî "daîfü'l-hadis" derken Ahmed b. Hanbel "Onun hadislerinin üstünü çizdim" buyurmuştur. Yahyâ b. Saîd ve Abdurrahman b. Mehdî ondan hadis nakletmemiştir.³⁴⁹ Altıncı tabakadan zayıf bir kimsedir.³⁵⁰ Abdülkerîm'in Hafsa bint Sîrîn'den Beşîr es-Sekafî kanalıyla gelen hadisten başka rivâyeti yoktur.³⁵¹ Abdülkerîm b. Ebî'l-Muhârik, hicrî 126 ve 127 senesinde vefat etmiştir.³⁵²

1.3.2.1.4.2. Abdûlmelik b. Ebî Beşîr

Basralı olan Abdûlmelik b. Ebî Beşîr, Medâin sakinlerindendir.³⁵³ Abdûlmelik b. Ebî Beşîr, İkrime, Hafsa bint Sîrîn, Abdullah b. Misvâr, Fadâle b. Ebû Ümeyye'den hadis nakletmiştir. Ondan da Leys b. Ebû Süleym, Süfyân es-Sevrî, Züheyr b. Muâviye,

³⁴⁶ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/82; Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Esir, *Câmiû'l-usûl*, thk. Beşîr Uyûn (Dârü'l-Fikr, ts.), 12/655; Zehebî, *Siyer*, 6/83.

³⁴⁷ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/82; Ekrem b. Muhammed, *el-Mu'cemü's-sağîr li ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, 1/303; Zehebî, *Siyer*, 6/83.

³⁴⁸ İbnü'l-Esir, *Câmiû'l-usûl*, 12/655.

³⁴⁹ Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbü'rî Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: Dârü'l-Fâruk li't-Tab'ı ve'n-Neşr, 1436), 1/223; Zehebî, *Siyer*, 6/83.

³⁵⁰ Ekrem b. Muhammed, *el-Mu'cemü's-sağîr li ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, 1/303.

³⁵¹ Rivâyet için bakınız: İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/93; İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 259; Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/318; Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtar İbrahim vd. (Kahire: el-Ezheru's-Şerîf, 1426), 19/442; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, thk. Bekrî Hayyânî - Safve es-Seka (Müessesetü'r-Risâle, 1401), 16/736.

³⁵² İbnü'l-Esir, *Câmiû'l-usûl*, 12/655; Ekrem b. Muhammed, *el-Mu'cemü's-sağîr li ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*, 1/303.

³⁵³ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/100; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi's-sikât*, 157; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/386; İbn Hacer, *Takrîb*, 362; Zehebî, *Tehzîbü't-tehzîb*, 6/139.

Abdurrahman b. Muhammed el-Muhâribî, Cerîr b. Abdulhumeyd, Cüneyd b. Alâ rivâyette bulunmuştur.³⁵⁴

Abdûlmelik b. Ebî Beşîr hakkında Ebû Hâtîm “sâlihu’l-hadîs”, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, İclî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zûr’a, Nesâî, İbn Şâhin, İbn Nümeir, İbn Abdi’l-Mekkî ve Ya’kûb b. Süfyân “sika” demiştir. İbn Hibbân, İbn Hallifûn *es-Sikât* adlı eserlerinde ondan bahsetmişlerdir.³⁵⁵ İbn Hacer’e göre de altıncı tabakadan sika bir kimsedir.³⁵⁶

1.3.2.1.4.3. Hafs b. Süleyman el-Minkarî et-Temîmî

Künyesi Ebû’l-Hasan olan Hafs Benî Minkar’ın mevlâsıdır. Hasan el-Basrî’nin sözlerini en iyi bilendir.³⁵⁷ Eyyûb es-Sahtiyânî’nin akranları arasında yer alan Hafs b. Süleyman Basralıdır.³⁵⁸

Hafsa bint Sîrîn³⁵⁹ ve Hasan el-Basrî’den hadis nakletmiş, ondan da Bistâm b. Hureys, Hammâd b. Zeyd, er-Rebî’ b. Abdullah, Ravh b. Atâ b. Ebî Meymûne ve Ma’mer b. Râşid rivâyette bulunmuştur.³⁶⁰

Ebû Hâtîm’e Hafs hakkında sorulmuş o da “Hafs, Hasan el-Basrî’nin ashabının önde gelenlerinden olup lâ be’s’e bîh’tir” demiştir.³⁶¹ Onun için Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İbn Hibbân ve İbn Şâhin “sika”, Ahmed b. Hanbel “sâlih” ifadelerini kullanmıştır.³⁶² İbn Hacer’e göre de yedinci tabakadan sika bir râvidir.³⁶³ Hafs b. Süleyman’ın hicrî 131 senesinde gerçekleşen tâûndan az bir vakit önce vefat ettiği söylenmektedir.³⁶⁴

³⁵⁴ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/100; Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 6/539, 8/240; Zehebî, *Tezhîbü’t-tehzîb*, 6/139; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/663; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/386.

³⁵⁵ İclî, *es-Sikât*, 2/100; İbn Şâhin, *Târîhu esmâi’s-sikât*, 157; Zehebî, *Tezhîbü’t-tehzîb*, 6/139; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/663; İbn Hacer, *Tehzîb*, 6/386.

³⁵⁶ İbn Hacer, *Takrîb*, 362.

³⁵⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/255.

³⁵⁸ Ebû’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî İbnü’l-Cezerî, *Ğâyetü’n-nihâye* (Mektebetü İbn Teymiyye, 1351), 1/255.

³⁵⁹ Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünen*, thk. Şuayb Arnavut vdğr. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1464), 1/310.

³⁶⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/16.

³⁶¹ İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 3/173.

³⁶² İbn Şâhin, *Târîhu esmâi’s-sikât*, 72; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 7/16; Zehebî, *Mizân*, 1/559.

³⁶³ İbn Hacer, *Takrîb*, 172.

³⁶⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/255; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 243.

1.3.2.1.4.4. Matar b. Tahmân el-Verrâk

Künyesi Ebû Recâ olan Matar b. Tahmân Horasan ehlindendir ve Basra'da ikamet etmiştir.³⁶⁵

Matar, Şa'bî, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Amr b. Şuayb, Katâde b. Diâme, Atâ b. Ebî Rebâh gibi kimselerden hadis nakletmiş ondan da İbn Ebî Arûbe, Hişâm ed-Destüvâî, Hammâd b. Zeyd, Hammâd b. Seleme nakilde bulunmuştur.³⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, babasına Matar el-Verrâk'ın Hafsa'dan bir şey işitip işitmediğini sormuş Ebû Hâtim de onun Hafsa'dan daha büyük olandan dahi hadis işittiğini söylemiştir.³⁶⁷

Matar, İbn Sa'd'a göre "hadiste zayıf bir râvî",³⁶⁸ Nesâî'ye göre de "leyse bi'l-kavî"dir.³⁶⁹ Yahyâ b. Saîd el-Kattân onun hafızasının kötülüğü konusunda İbn Ebî Leylâ'ya benzediğini ifade eder. Onun hakkında Yahyâ b. Mâîn ve Ebû Zür'a "sâlih", Ebû Hâtim "sâlihu'l-hadis" demiştir. Ayrıca Yahyâ b. Mâîn, Matar'ın Atâ b. Ebî Rebâh'tan nakillerinde zayıf olduğunu da eklemiştir.³⁷⁰ İclî "sadûk ve lâ be'se bîh" demiş,³⁷¹ İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir.³⁷² Zehebî Matar hakkında cerh-ta'dîl ifadelerini açıkladıktan sonra onun hasen seviyesinde Müslim'in ricalinden olduğunu ifade etmiştir.³⁷³ Matar b. Tahmân hicrî 125 senesinde tâûndan önce vefat etmiştir.³⁷⁴

1.3.2.1.4.5. Fadl b. Sâlih el-Muharrimî

Künyesi Ebû Hafs'tır. Bağdat'ta ikamet ettiği bilinmektedir. Meçhûlü'l-hâl'dir. Hakkında bilgi yoktur.

Fadl, Ebû Bekir b. Abdullah, Âsım b. Ali b. Âsım'dan hadis nakletmiş ondan da Ebû Seleme Mûsâ b. İsmâil, oğlu Ahmed nakilde bulunmuştur.³⁷⁵

³⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/253; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 9/234.

³⁶⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 9/234; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/317; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/287.

³⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/287.

³⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/253.

³⁶⁹ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali Nesâî, *ed-Duafâ ve'l-metrûkûn*, thk. Mahmud İbrahim (Halep: Dâru'l-Va'î, 1396), 97.

³⁷⁰ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/288.

³⁷¹ es-Seyyîd Ebu'l-Muâti en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, 3/135.

³⁷² İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/435.

³⁷³ Zehebî, *Mizân*, 4/126-127.

³⁷⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 9/234; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, 153; İbn Hacer, *Tehzîb*, 10/168.

³⁷⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/63; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 14/340.

1.3.2.1.4.6. Muhammed b. Ziyâd el-Kureşî el-Cümeihî

Künyesi Ebû'l-Hâris olup Osman b. Maz'ûn'un mevlasıdır. Kudâme b. Maz'ûn'un mevlası olduğu da söylenmiştir. Basra'da yaşamıştır.³⁷⁶ Hakkında fazla bilgi mevcut değildir.

Ebû Hüreyre'nin ashâbından olan İbn Ziyâd, Ebû Hüreyre, Âişe bint Ebî Bekir, Abdullah b. Zübeyr b. el-Avvâm, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel hadis nakletmiştir. Ondan da Şu'be b. Haccâc, Hammâd b. Seleme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Hâlid el-Hazzâ, İbrâhim b. Tahmân, Hammâd b. Zeyd, er-Rebî' b. Müslim el-Kureşî, Ebû Bistâm el-Atekî, Kurra b. Hâlid, Abdullah b. el-Muhtar ve daha fazla kimse rivâyette bulunmuştur.³⁷⁷

Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesâî "sika" ifadesini kullanmış, İbn Hibbân da *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir. Ebû Hâtim de "mahalluhû sıdk" demiştir.³⁷⁸

Muhammed b. Ziyâd'ın Hafsa bint Sîrîn'den naklettiği hadis Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin (ö. 354/965) *el-Fevâidü's-şehîr bi'l-ğaylâniyyât* adlı eserinde geçmektedir.³⁷⁹ İbn Ziyâd hicrî 120'li yıllarda vefat etmiştir.³⁸⁰

1.3.2.2. Değerlendirme

Bu başlık altında Hafsa bint Sîrîn'in rivâyette bulunduğu hocaları ve kendisinden rivâyette bulunan talebeleri rivâyet sayılarına göre değerlendirilecektir. Hafsa'nın farklı konularda toplamda 43 hadisi tespit edilmiştir. Bu hadislerin tespitinde her ne kadar ilk üç asırdaki temel hadis eserleri baz alınsa da bazı rivâyetler nedeniyle kaynak sınırlamasına gidilememiştir.

Hafsa bint Sîrîn 14 kişiden toplamda 43 tane hadis rivâyet etmiştir. Hafsa'nın tek hadis rivâyet ettiği râvilerin sayısı da 9'dur. Hafsa'nın rivâyette bulunduğu kimseler ve rivâyet sayıları şema üzerinde şu şekilde gösterilebilir:

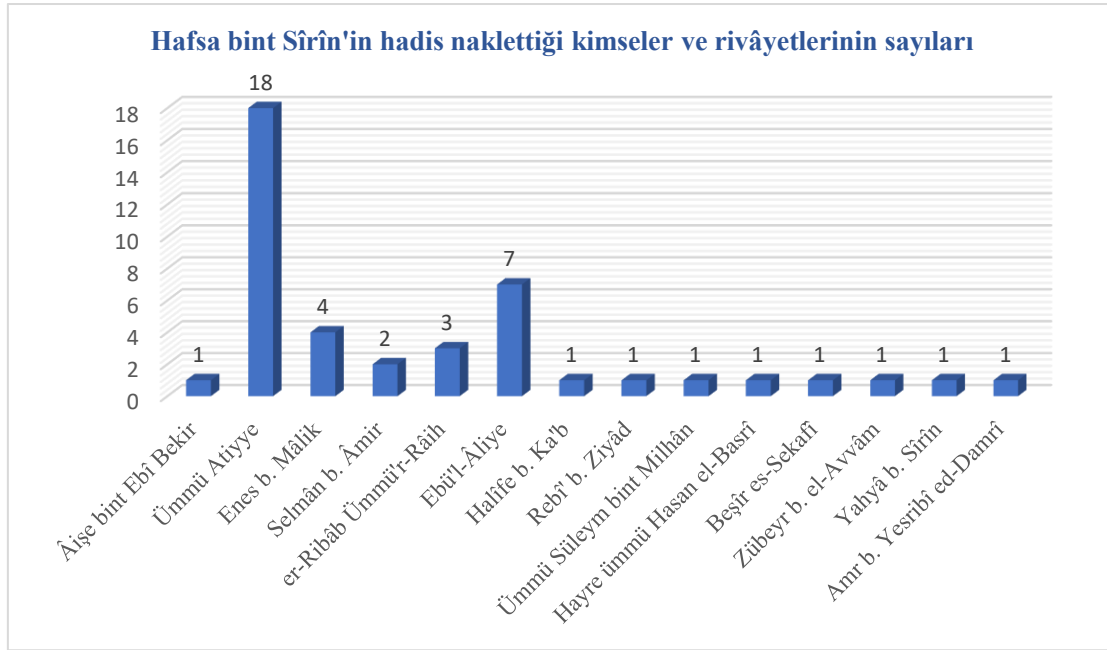
³⁷⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/372.

³⁷⁷ Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/234; Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nisâbü'rî Hâkim el-Kebîr, *el-Esâmî ve'l-künâ*, thk. Ebû Amr Muhammed b. Ali (Dâru'l-Fâruk li't-Tab'ı ve'n-Neşr, 1436), 1/344, 1/361; İbn Mende, *Fethu'l-bâb fi'l-kunâ ve'l-elkâb*, 248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/218.

³⁷⁸ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 5/372; es-Seyyid Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, 3/9; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, 25/219.

³⁷⁹ Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim Ebû Bekir eş-Şâfiî, *el-Fevâidü's-şehîr bi'l-ğaylâniyyât*, thk. Hilmi Kamil Abdülhadi (Suud: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1417), 1/533.

³⁸⁰ Zehebî, *Siyer*, 5/262.

Şekil 1. Hafsa bint Sîrîn'in Hadis Naklettiği Kimseler ve Rivâyetlerinin Sayıları

Hafsa bint Sîrîn'in Hz. Âişe'den rivâyeti ayrı bir başlık altında ele alınacaktır. Hafsa en çok Ümmü Atiyye'den hadis nakletmiştir. Bu durum Hafsa'nın Ümmü Atiyye'nin ilim meclisinde bulunduğunu ve onun ilminden istifade ettiğini gösterir. Hafsa'nın Ümmü Atiyye'den naklettiği rivâyetler namaz, cenaze, zekât, talâk, cihad gibi konularla ilgilidir. Hafsa ilmi birikimini özellikle fıkıh bilgisini Ümmü Atiyye'den öğrenmiştir. Bu durum ondan naklettiği rivâyetlerde açıkça görülmektedir. Onun ilmi kişiliğinin gelişiminde Ümmü Atiyye'nin önemli bir konumu vardır.

Hafsa'nın Enes b. Mâlik ile ilişkisi babası Sîrîn'e dayanmaktadır. Sîrîn Enes b. Mâlik'in azatlısıdır. Bu nedenle Sîrîn ailesi Enes b. Mâlik ile yakındır. Hafsa bu yakınlıktan kaynaklı bizzat ondan nakilde bulunabilmiştir. Ayrıca Enes b. Mâlik'in annesi Ümmü Süleym ile Hafsa'nın karşılaşp karşılaşmadığı kesin değildir. Ümmü Süleym'in vefatıyla ilgili net bir tarih olmasa da Hz. Osman'ın hilafeti yıllarında (24-35/644-656) vefat ettiği bilinmektedir.³⁸¹ Hafsa'nın da doğum tarihi net olmasa da hicrî 10'lu veya hicrî 30'lu yıllarda doğduğu genel kabuldür. Bu nedenle ölünün teşhizatıyla ilgili hadisi bizzat Ümmü Süleym'den nakledip nakletmediği kesin değildir.

Hafsa'nın, Basra'da ikamet eden sahâbî Selmân b. Âmir'den doğrudan naklettiği akîka ve sadaka konusunda iki hadisi vardır. Aynı hadisleri Selmân b. Âmir'in yeğeni Ribâb Ümmü'r-Râih'ten de almıştır. Ayrıca Hafsa, Ümmü'r-Râih'in rivâyetlerinde

³⁸¹ İbn Hacer, *Takrîb*, 757.

teferrüd etmiştir. Ümmü'r-Râih'in hadis nakletme faaliyeti içerisinde olmadığı sorulan sorular neticesinde veya ihtiyaca binaen hadis rivâyet ettiği düşünülmektedir. Ümmü'r-Râih'in yalnızca amcası Selmân'dan hadisi alması ve sadece Hafsa'ya nakletmesi bu düşünceyi destekler niteliktedir.

Ümmü Seleme'nin azatlısı ve sahâbe terbiyesinde yetişen Hayre Ümmü Hasan el-Basrî de döneminin önde gelen hanım âlimleri arasında yer almaktadır. Onun kadınlara hitab ettiği ve ilminin çoğu erkekten daha fazla olduğu yönünde bilgiler mevcuttur. Hafsa onun meclisinde de bulunmuştur. Fakat Hayre'yle ilişkisi Ümmü Atiyye'de olduğu gibi değildir. Nitekim ondan tek hadis nakletmiştir. Burada Ümmü Atiyye ve Hayre'nin meclislerinin mahiyeti önemlidir. Ümmü Atiyye fıkıh bilgisiyle temayüz eden ve Basra halkına hadis ile fıkıh öğretmek için sistematik faaliyet yürüten bir sahâbîdir.³⁸² Hayre'nin ise sistematik şekilde ilmi faaliyet içerisinde olduğu bilinmemektedir. Hafsa'nın Hayre'den rivâyetinin tek olması onun ilim meclisinin mahiyetiyle veya Hafsa'nın öğrendiği her hadisi nakletmemiş olmasıyla alakalı olabilir.

Hafsa'nın râvilerinden biri olduğu Halife b. Ka'b'ın rivâyeti ipek giymekle ilgilidir. Beşîr es-Sekafî'nin bir rivâyeti vardır o da adak hakkındadır. Hafsa'dan başka râvisi de yoktur.³⁸³ Zübeyr b. el-Avvâm ile de Hafsa'nın mülakiliği kesin değildir. Zübeyr b. el-Avvâm hicrî 36'da gerçekleşen Cemel vakasında savaştan ayrılmasına rağmen şehit edilmiştir. Hafsa'nın ondan naklettiği hadisi bizzat işittiği ya da başkası aracılığıyla mı öğrendiği net değildir. Hafsa'nın sahâbî neslinden Amr b. Yesribî ed-Damrî'den naklettiği hem akîka hem de sadaka konularıyla ilgili tek hadisi Temmâm b. Muhammed ed-Dımaşkî'nin (ö. 414/1023) garîb ve nadir rivâyetleri derleyerek yazdığı *Fevâid* adlı eserinde geçmektedir ve başka kaynakta tespit edilememiştir. Bu durum da Hafsa'nın Amr b. Yesribî mülakiliğinin net olmadığı düşüncesine sevk etmektedir.

Hafsa bint Sîrîn hocalarından hadisleri naklederken genellikle “عن” sigasını kullandığı görülür. “عن” sigası kulanılarak nakledilen hadislerin ıstılahi karşılığı olan an‘ane, hicrî I. asırdan itibaren râvilerin birbirinden hadis naklederken kullandıkları bir rivâyet şeklidir. Bilhassa tahdîs, ihbâr ve semâ gibi edâ sîgalarının henüz yaygınlaşmadığı ilk dönemlerde bir hocadan semâ yoluyla alınan hadislerin naklinde buna sıkça

³⁸² Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*, 127.

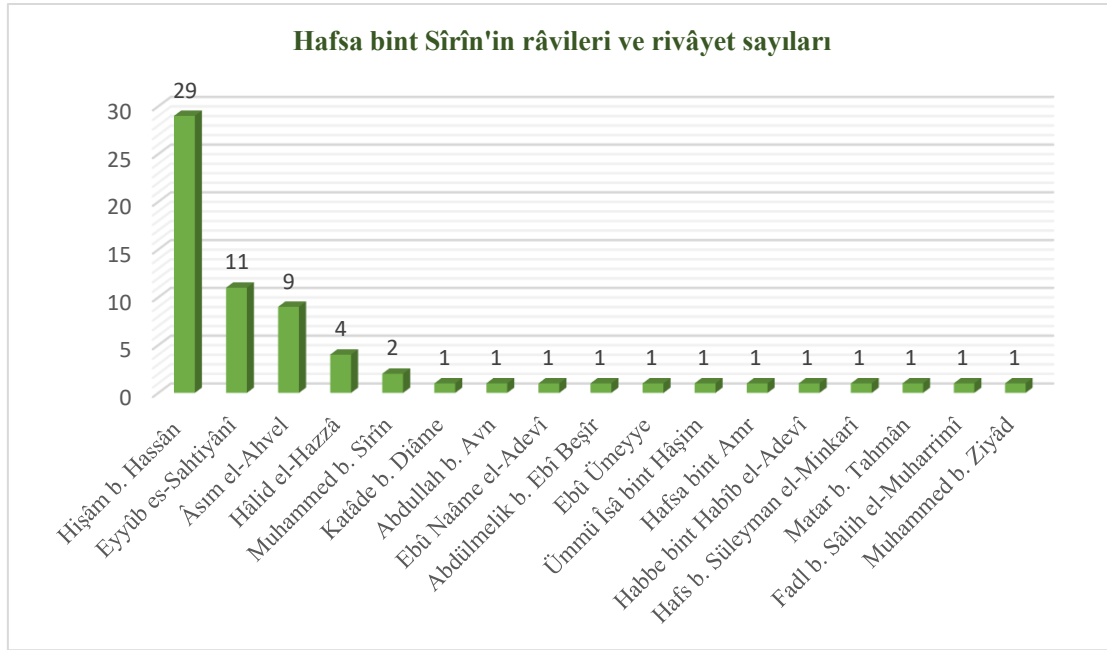
³⁸³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 1/394, 1/405; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/447; İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 258; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/407.

rastlanmaktadır.³⁸⁴ Hafsa'nın rivâyetlerinin çoğunda da kullanılan bu siganın ilk dönem kullanımı itibariyle semâya delalet edebileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca onun Ümmü Atiyye'den naklettiği bazı hadislerde “حدثتنا”, “حدثتني”, “قالت لنا” sigalarını kullanmıştır. Enes b. Mâlik'ten naklettiği bir hadiste de “حدثتني” ifadesi geçmektedir. Bu rivâyet sigalarından yola çıkarak Hafsa'nın Ümmü Atiyye ve Enes b. Mâlik ile ilim halkasında veya sohbet ortamında bulunduğu anlaşılmaktadır.

Hafsa'nın rivâyette bulunduğu hocalarıyla ilgili yapılan bu değerlendirmeden sonra onun ilim öğrenme için gayret gösterdiği anlaşılmaktadır. Hafsa'nın hadis öğrenme ve aktarma metodu tamamıyla sistematik değildir. Yani hocaların ders halkalarına veya derslerine katıldığı gibi hayatın doğal seyrinde de hadis öğrendiği veya öğrettiği görülmüştür. Hafsa kendisini tek bir hocayla sınırlandırmamış, başka kimselerin de ilimlerinden istifade etmiştir. Ayrıca Hafsa'nın rivâyette bulunduğu kimselerden beş tanesi kadındır. Bu da Hafsa'nın ilim öğrenirken hoca sınırlamasına gitmediğini göstermektedir.

Hafsa bint Sîrîn'in 17 râvisi vardır. Bu râviler ondan 43 hadis nakletmiş fakat hadisler mükerrerleriyle birlikte toplamda 67 sayısına ulaşmıştır. Aynı hadisin farklı râvilerden gelen versiyonları da bu sayıya dâhildir. Hafsa'nın râvileri ve rivâyet sayıları şema üzerinde şöylece ifade edilebilir:

³⁸⁴ Abdullah Aydın, “Muan'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020), 30/324.

Şekil 2. Hafsa bint Sîrîn'in Râvileri ve Rivâyet Sayıları

Grafikte de görüldüğü üzere Hafsa'dan en çok hadis nakleden Hişâm b. Hassân'dır. Onu Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel ve Hâlid el-Hazzâb takip etmektedir. Mezkûr dört râvinin Hafsa'dan düzenli rivâyetleri ve rivâyet sayıları göz önünde bulundurulduğunda talebeleri olarak nitelenmeleri mümkündür. Diğer 12 râvinin ise ondan tek hadis naklettiklerinden "Hafsa'nın talebesi" nitelemesinden ziyade "Hafsa'dan rivâyette bulunan kimseler" olarak bahsedilmesi daha uygundur. Râvilerinin Hafsa'dan rivâyet dağılımına bakıldığında birbirinden farklı rivâyet sayıları görülür. Bu durumun nedenlerine değinilecektir.

Hafsa bint Sîrîn'in râvileri Hafsa'dan hadis naklederken genelde "عن" sigasını kullanmıştır. Bu siganın ilk asırlarda kullanılmasının semâya delaletine daha öncesinde değinilmiştir. Rivâyetlerde genelde "عن" sigasının kullanılması o dönemin genel ilmi tavrından kaynaklanmaktadır. Hişâm b. Hassân iki rivâyetinde "حدثتنا", diğer rivâyetinde "قالت حفصة"; Eyyûb es-Sahtiyânî'nin rivâyetinde "سمعت حفصة"; Âsım el-Ahvel'in rivâyetinde "حدثتني حفصة"; Habbe bint Habîb'in rivâyetinde "حدثتنا حفصة"; Ümmü İsâ bint Hâşım'in rivâyetinde "سمعت حفصة"; Hafsa bint Amr'ın rivâyetinde ise "سمعت حفصة" sigaları yer almaktadır. Bahsi geçen sigalara bakıldığında Hafsa'nın talebeleriyle ilmi anlamda iletişim halinde olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Habbe bint Habîb, Ümmü İsâ bint Hâşım ve Hafsa bint Amr'ın rivâyetleri önemlidir. Onlar Hafsa'dan tek hadis nakletmiş olsalar da rivâyetlerinde kullandıkları sigalar, Hafsa'nın kadınlara yönelik sohbet ortamı kurduğunu gösterebilir. Belli ki Hafsa kadınların bulunduğu bir ortamda

ilmi sohbetlerde bulunmuş, öğrendiği hadisleri nakletmiştir. Fakat bu ortamın mahiyeti hakkında bir bilgi yoktur.

Hafsa'nın öğrencilerine bakıldığında Hişâm b. Hassân, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn ve Katâde b Diâme'nin bilhassa Muhammed b. Sîrîn'in önde gelen öğrencilerinden oldukları ve bağlarının genelde mescidlerde bulunan ders halkalarının haricinde de devam ettiği bilinmektedir. Nitekim Muhammed b. Sîrîn, Hişâm b. Hassân hakkında "Hişâm bizim ehlimizden biridir" demektedir.³⁸⁵ Abdullah b. Avn da Muhammed b. Sîrîn'in evdeki hallerini yakından bilmektedir. Bütün bunlar aslında bu öğrencilerin Hafsa'yla yollarının kesişme noktasının Muhammed b. Sîrîn olduğunu göstermektedir. Bahsi geçen talebeler İbn Sîrîn ile yakın ilişki içerisinde olmuş, onu evinde de ziyaret etmiştir. Böylece Hafsa'yla da evde karşılaşmış olmaları oldukça muhtemeldir. Bunun yanı sıra Hafsa'nın talebeleriyle tek bağlantısının İbn Sîrîn olduğunu söylemek eksik olabilir. Hafsa bint Sîrîn'in talebeleriyle yakından bir ilişkisi vardır. Hafsa'nın hayatıyla ilgili rivâyetler genelde talebesi Hişâm b. Hassân bazen de Âsım el-Ahvel'den nakledildiği görülmüştür.³⁸⁶ Nitekim bir rivâyette Âsım, ilim öğrenmek üzere Hafsa'nın yanına gittiklerini söylemiştir. Ayrıca daha önce bahsedilen rivâyet sigaları da Hafsa'dan bilinçli bir şekilde nakilde bulunduklarını gösterir. Özellikle Hafsa'dan en çok hadis nakleden Hişâm, Eyyûb, Hâlid ve Âsım -mahiyeti her ne kadar bilinmese de- Hafsa'nın ilmi meclisinde bulunmuşlardır. Bunun en önemli kanıtlarından biri de aynı rivâyetin bazen iki bazen de üç kişi tarafından nakledilmesidir. Bu durum bu kişilerin hadisi aynı ortamdayken aldıkları gösterebildiği gibi farklı zamanlarda rivâyet işleminin gerçekleşebileceği ihtimalini de ortadan kaldırmaz.

Hafsa'nın hanım öğrencilerine bakıldığında ise rivâyet sayıları açısından ön planda olmadıkları görülür. Bu da iki durumu gösterebilir; ya Hafsa'nın o meclisteki amacı sadece hadis naklinde bulunmak değil ya da orada bulunan hanımların hadis rivâyeti gibi bir amacı yoktur. Hanım öğrencileri Habbe bint Habîb, Ümmü Îsâ bint Hâşim ve Hafsa bint Amr'ın rivâyetlerine bakıldığında üçünün rivâyetlerinin birbirinden farklı konularda olduğu görülür. Belli ki içinde hadis rivâyetinin de gerçekleştiği ilmi bir ortam hâsıl olmuştur. Bu rivâyetlerin konularına bakıldığında ise tefsir, cihad, avret mahallini ve dili korumanın önemiyle ilgili olduğu görülmektedir. Böylece bu meclisin belirli konularda değil de hemen her konudaki konuların konuşulduğu bir yer olduğu

³⁸⁵ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta 'dîl*, 9/54.

³⁸⁶ Bkz. İbn Kesîr, *Sıfatü's-safve*, 241-243

anlaşılmaktadır. Fakat bu mecliste kaç kişinin ve kimlerin olduğu ilim alış-verişinin nasıl gerçekleştiği bilinmemektedir.

Hafsa'nın kaynaklarda talebesi olduğu söylenen fakat rivâyetine ulaşamayan diğer bir hanım talebesi de Âişe bint Sa'd el-Basriyye'dir. Böylece Hafsa'nın adı bilinen hanım râvilerinin sayısı dörde çıkmaktadır. Buna rağmen toplamda üç hadis nakletmiş olmaları dikkat çekilmesi gereken bir husustur. Burada o dönemdeki kadın râvi profili oldukça önemlidir. Genelde hanımların hadis rivâyetini amaç edinmedikleri görülür. Bu da bildikleri bütün hadisleri değil de ihtiyaca binaen nakilde bulunduklarını gösterebilir.

Hafsa bint Sîrîn'in kendisinden rivâyette bulunduğu hocalarına ve ondan hadis nakleden râvilere bakıldığında kardeşi Muhammed ve Yahyâ b. Sîrîn de dâhil toplamda 23 erkek ve 8 hanım olduğu görülmektedir. Bu durumda kadın-erkek mahremiyetinin ilim almaya engel olup olmadığı mevzusunun açıklığa kavuşturulması önem arz etmektedir. Bu konuda öncelikle Hafsa'nın yaşantısına bakılmalıdır. Hafsa döneminde ilmi ve yaşantısıyla öne çıktığı gibi zühd ve takvasıyla da temayüz etmiş bir şahsiyettir. Mahremiyet konusunun onu ilim almaktan alıkoymadığı rivâyetlerine bakılarak da anlaşılmaktadır. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken husus mezkûr ilim alış-verişinin ne şekilde gerçekleştiğidir. Kadınların ilim konusunda aktif olsalar da erkekler kadar ilmi faaliyet içerisinde bulunmadıkları, bulunsalar dahi kaynaklara ayrıntılı bilgilerin yansımadağı bilinmektedir. Çünkü düzenli ders halkaları ve rihleler erkeklerin yapabildiği bir ameliye olmuştur. Hafsa'dan nakilde bulunan erkek talebelerin ise Muhammed b. Sîrîn'in ders halkasına iştirak eden kişiler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Hafsa'dan bize ulaşan rivâyetler hadis rivâyetiyle aktif ilgilenen talebeler vasıtasıyla olduğu, kadınların ise bu minvalde aktif uğraşları olmadığından rivâyetlerinin günümüze ulaşmadığı düşünülebilir. Bu durumda Hafsa'nın hanım râvilerinin gerçek sayısının kaynaklara yansımadağı akla gelmektedir. Sadece eldeki verilerden hareketle Hafsa'nın genelde erkeklerden ilim alıp onlara naklettiğini düşünmek hatalı varsayımlarda bulunmaya neden olabilir. Bu konuda Hayre ümmü'l-Hasan'ın meclisi örnek verilebilir. Nitekim onun hanımlara yönelik sohbetlerde bulunduğu görüldüğü nakledilirken o ortamda hangi hanımların olduğuna dair ayrıntı mevcut değildir. Bütün bu tahminlerin yanı sıra şuan ki bilgiler ışığında Hafsa'nın erkek râvilerden ilim öğrenip öğretirken onlarla mahremiyet sınırlarına riayet ederek görüşüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Âsım el-Ahvel'den nakledilen bir rivâyette ilim öğrenmek için Hafsa'nın yanına

gittiklerini onun da yaşlı haliyle cilbabına bürünüp, yüzünü örttüğünden bahsedilmektedir.³⁸⁷ Bu rivâyet ışığında şu varsayımlar ortaya konabilir:

- Hafsa'nın tesettür ve takvasına dikkat eden fakat bu tesettür ve takvası yanına ilim öğrenmek maksatlı gelen kimselere nakilde bulunmasına engel olmayan bir kimsedir. Hafsa'nın erkek râviler ile iletişimi yaşlılık zamanlarında gerçekleşmesi muhtemeldir. Böylece taraflar arasındaki ilmi aktarım daha çok büyük-küçük ilişkisi şeklinde olabilir. Ayrıca Hafsa'nın erkek hoca veya talebeleriyle ilim öğrenip öğretirken yüz-yüze mi yoksa perde arkasından mı iletişime geçtiklerine dair kaynaklarda bilgiler tespit edilememiştir. Nitekim bu ayrıntı da Hafsa'nın ilmî yönüne bir katkısı da olmayacaktır.

- Hanım râvileri kaynaklara geçmemesinden dolayı tespit edilenden daha çok olabilir. Nitekim sistematik hadis rivâyetinin yapıldığı dönemlerde rihlelere ve ders halkalarına iştirak edemediklerinden kadınların hadis rivâyeti azalmıştır.

- Hafsa'nın öne çıkan talebelerinin Muhammed b. Sîrîn'in ders halkasında olduklarına da dikkat çekilmelidir. Ayrıca Hafsa'nın naklettiği bazı hadisleri Muhammed b. Sîrîn de nakletmektedir. Talebelerin her ikisinden de aynı konuda olsalar dahi hadisleri naklettikleri görülmüştür. Bu durumda aslında Hafsa'dan rivâyette bulunan kimselerin Muhammed b. Sîrîn'in ders halkasına katılan kimseler olduğu anlaşılmaktadır.

Hafsa'nın hoca-talebe ilişkilerinden hareketle o dönemde kadın bir râvinin tesettürüne riayet etmek kaydıyla yabancı bir erkeğe rivâyette bulunmasında bir sakınca görülmediği sonucuna varmak mümkündür. Dolayısıyla müslüman bir kadının gerekli olması durumunda mahremiyet sınırlarına dikkat ederek karşı cinsle ilim teatisinde bulunmasında bir beis görülmediği ve günümüzde de bunun örnek alınabileceği çıkarımında bulunulabilir.

Hafsa bint Sîrîn'in Hz. Âişe'den Rivâyetiyle İlgili Değerlendirme

Bu kısma geçmeden önce bazı makale ve internet sitelerinde Hafsa'nın Hz. Âişe'nin talebesi olduğu yönünde bilgilerin mevcut olduğunu fakat Hz. Âişe'yle Hafsa bint Sîrîn'in doğrudan aynı ortamda bulunduğuna delalet edecek nitelikte zayıf da olsa herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı belirtilmelidir.

İslâm tarihinde “Vak‘atü'l-cemel” olarak anılan Hz. Ali ve Hz. Âişe arasında cereyan eden savaş hicrî 36 yılında Basra'da gerçekleşmiştir. Cemel vak‘asından sonra

³⁸⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

Hiz. ÂiŖe yaklaŖık yirmi gün kadar Basra’da kalmıŖ ve kardeŖi Muhammed b. Eb  Bekir ile 1 Receb 36 (24 Aralık 656) tarihinde Basra’dan ayrılmıŖtır.  nce Mekke’ye gidip hac ibadetini eda ettikten sonra Medine’ye ge miŖ ve hayatının sonuna kadar orada kalmıŖtır.³⁸⁸

Hiz. ÂiŖe Basra’dayken oradaki Müslümanlara hadis naklinde bulunmuŖ, böylece onun ilmi bizzat kendisiyle oraya ulaŖmıŖtır. Hiz. ÂiŖe Basra’da Safiyye bint Hâris ve kocası Abdullah b. Halef’in k Ŗk nde kalmıŖtır. Ben  Halef K Ŗk  olarak isimlendirilen³⁸⁹ bu k Ŗk Basra’ya gelenlerin misafir edildiği bir konak olmanın ötesinde ilim meclislerinin de tertip edildiği bir yerdir. Zira gerek Hiz. ÂiŖe gerekse  mm  Atiyye³⁹⁰ Basra’ya geldiğinde burada konaklamıŖ ve Basralılara burada hadis nakletmiŖlerdir.³⁹¹ Hafsa bint Sîrîn Basra’ya gelip Ben  Halef K Ŗk ’nde konaklayan  mm  Atiyye’den nakilde bulunmuŖtur.³⁹² Hiz. ÂiŖe Basra’dayken ondan Safiyye ve Basra hanımları hadis iŖitmiŖlerdir. Safiyye bint Hâris Hiz. ÂiŖe’den hadisler nakletmiŖ, ondan da Muhammed b. Sîrîn,³⁹³ Katâde b. Diâme rivâyet etmiŖtir.³⁹⁴

Hafsa bint Sîrîn’in Hiz. ÂiŖe’den naklettiği tek bir hadis vardır:

عبد الرزاق، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ أُمِّ الْهُذَيْلِ، أَنَّ عَائِشَةَ سُئِلَتْ عَنِ التَّوْبِ تَعَرَّقُ فِيهِ الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: لَا

بَأْسَ بِهِ، يَعْنِي: أَنَّ تُصَلِّيَ فِيهِ³⁹⁵

HiŖ m b. Hassân’dan nakledildiğine göre  mm ’l-Hüzeyl Ŗ yle s ylemiŖtir: “Hiz. ÂiŖe’ye hayızlı kadının giyip terlediği elbise hakkında soruldu. O da “*Sorun yok*” cevabını verdi. Yani “*O elbiseyle namaz kılabilirsin*” dedi.

³⁸⁸ Ethem Ruhi Fığlalı, “Cemel Vak’ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/321.

³⁸⁹ el-Mukaddem , *et-Târîh*, 103.

³⁹⁰ Saîd Havvâ, *el-Es   fi’s-sünneti ve fıkhuh * (Dâru’s-Sel m, 1416), 4/2186.

³⁹¹ Ŗahyar, *Seyahat ve Rivâyetleriyle Hanım Sah biler*, 192.

³⁹² İbn Hacer, *Takr b*, 764.

³⁹³ Riv yet için bkz: İŖh k b. R h ye, *Müsned*, 3/687.

³⁹⁴ el-Mukaddem , *et-T r h*, 103.

³⁹⁵ Abd rrezz k b. Hemm m, *el-Musannef*, 2/84.

وروى مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيُّ ، عن هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ ، عَنْ حُفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ ، قالت : : سَأَلْتُ امْرَأَةً عَائِشَةَ ، قَالَتْ : يَكُونُ عَلَى الثَّوْبِ أَغْرَقٌ فِيهِ أَيَّامٌ تَحِيْضِي ، أَصَلِّي فِيهِ؟ قَالَتْ : نَعَمْ. قَالَتْ : وَزَيْمًا صَابَهُ مِنْ دَمِ الْمَحِيْضِ؟ قَالَتْ : فَأَغْسِلِيهِ. قَالَتْ : فَإِنْ لَمْ يَذْهَبْ أَثَرُهُ؟ قَالَتْ : فَلَطِّحِيهِ بِشَيْءٍ مِنْ زَعْفَرَانٍ³⁹⁶

Hişâm b. Hassân tarikiyle nakledildiğine göre Hafsa bint Sîrîn şöyle demiştir: “Bir kadın Hz. Âişe’ye “*Hayızlı günlerde giyip terlediğim elbiselerle namaz kılabilir miyim?*” diye sordu. Hz. Âişe “*Evet*” karşılığını verince kadın “*Bu elbiselere hayız kanı bulaşabiliyor*” diye devam etti. Hz. Âişe “*Onu yıka*” buyurdu. Kadın “*Hayız lekesinin izi gitmezse ne yapayım?*” deyince Hz. Âişe “*Ona bir miktar safran sür*” karşılığını verdi.

Hadisle ilgili “Eğer Ümmü Hüzeyl bu hadisi Hz. Âişe’den sema ettiyse hadisin hükmü mevkuf sahihtir” yorumu yapılmıştır.³⁹⁷

İlgili hadislerde Hz. Âişe ile birlikte kadınların bir mecliste oturduğu ve bu mecliste Hz. Âişe’ye sorular yöneltildiği anlaşılmaktadır. Bu olay Hz. Âişe’nin 36/656 yılında Basra’ya gelip yaklaşık yirmi gün kaldığı zaman diliminde gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Fakat Hafsa’nın böyle bir meclise katılıp katılmadığına dair net bilgiler yoktur. Hafsa’nın Hz. Âişe’den naklettiği söylenen bu hadis erken dönem kaynaklarından sadece Abdürrezzâk b. Hemmâm’ın (ö. 211/826) *el-Musannef*’inde “Cima edilirken giyilen ve cünüblü kimsenin içinde terlediği elbiseyle namaz babı”nda nakledilmiştir. Geç dönem eserlerinden de VIII. asrın önemli âlimlerinden İbn Receb’in (ö. 795/1393) *Fethu’l-Bârî alâ Sahîhi’l-Buhârî* adlı şerhinde geçmektedir. İbn Receb bu hadisi “Kadın hayız olduğu elbiseyle namaz kılabilir mi?” babında örnek olarak vermiştir.

Hafsa’nın Hz. Âişe’den bu hadisi bizzat duyup nakledip nakletmediği kesin değildir. Âlimlerin çoğuna göre Hafsa yetmiş yaşındayken hicrî 101 yılında vefat etmiştir. Onun doksan yaşında vefat ettiği görüşü de vardır fakat bu görüş “*قبل*” lafzıyla nakledildiğinden zayıf olduğu düşünülmektedir. Hafsa’nın yetmiş yaşında vefat ettiği kabul edilirse hicrî 31 yılında doğması muhtemeldir. Hz. Âişe’de Cemel Vakasının gerçekleştiği hicrî 36 senesinde yirmi gün kadar Basra’da kalmış ardından Medine’ye gitmiştir. Hz. Âişe Basra’dayken Hafsa henüz 5 yaşında olmalıdır. Hafsa vefat ettiğinde doksanlı yaşlardaysa Basra’ya gelen Hz. Âişe’den bu hadisi duyması mümkün olmakla

³⁹⁶ Ebü’l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed b. Abdurrahmân İbn Receb, *Fethu’l-bârî*, thk. Mahmud b. Şaban - Mecdi b. Abdulhalik (Medine: Mektebetü’l-Ğurabâi’l-Eseriyye, 1417), 2/89.

³⁹⁷ Adnan b. Muhammed (ed.), “*Divânü’s-sünne -Kısmu’t-tahâre-*”, ts., 26/204.

birlikte Hz. Âişe'nin meclisinde bulunduğuna delalet edecek kesin ifadeler yoktur. Nitekim Hafsa'nın bahsi geçen rivâyetinin nakledildiği ikinci kaynakta “Hz. Âişe'ye soruldu” ve “bir kadın sordu” ifadeleri vardır. Hafsa'nın hadisi başkasından duyup o kişiyi hafzetmiş veya doğrudan Hz. Âişe'den nakletmiş olması da muhtemeldir.

Hz. Âişe'den aynı konuda pek çok nakil gelmiştir. Hz. Âişe'nin Basra'da Benû Halef köşkünde Hafsa'nın naklettiği hadisin benzer içerikli rivâyetleri hem Muâze el-Adeviyye'den³⁹⁸ hem de Kerîme bint Hemmâm'dan³⁹⁹ nakledilmiştir. Hem Muâze hem de Kerîme'nin Benû Halef Köşkünde bulundukları bilinmektedir.⁴⁰⁰ Muâze bint Abdullah el-Adeviyye (ö. 83/702) Hafsa'yla aynı bölgede ve zaman diliminde yaşayan Basra'nın önemli hanım tâbîlerinden biridir. Muâze'nin kadınlara yönelik ders halkasının olduğu nakledilmiştir.⁴⁰¹ Ayrıca Hz. Âişe'nin Basra talebeleri arasında hanım sahâbîleri seyahat ve rivâyetleri açısından ele alan bir eserde Muâze'nin Hz. Âişe'den naklettiği on üç hadisin bulunduğu, onun bu hadislerin çoğunu Hz. Âişe 36/656 senesinde Basra'ya geldiğinde Hz. Âişe'yi ziyaret ederek öğrendiğini tespit edilmiştir.⁴⁰² Fakat Hafsa'yla ilgili benzer bir durum herhangi bir kaynakta geçmemektedir. Döneminin önde gelen hanım tâbîleri arasında yer alan Hafsa'nın Hz. Âişe ile ilgili durumu yahut rivâyetlerinin kaynaklara yansımaması da göz önünde bulundurulmalıdır.

Hafsa'nın Hz. Âişe'den naklettiği diğer rivâyetin metni şu şekildedir:

حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ حَمَّادِ بْنِ سَلَمَةَ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أُمِّ الْهَدَيْلِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كُنَّا لَا نَعْتَدُ بِالصُّغَرِ وَالْكُدْرَةِ بَعْدَ الطَّهْرِ شَيْئًا قَالَ أَبِي إِنَّمَا هُوَ قَتَادَةُ عَنْ حَفْصَةَ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ⁴⁰³.

³⁹⁸ أَخْبَرَنَا أَبُو التُّعْمَانِ، حَدَّثَنَا ثَابِتُ بْنُ يَزِيدَ، كُنَّا عَاصِمٍ، عَنْ مُعَاذَةَ الْعَدَوِيِّ، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: إِذَا غَسَلَتِ الْمَرْأَةُ الدَّمَ فَلَمْ يَدَّهَبْ، فَلْتَغَيِّرْهُ بِصُغْرٍ وَرِسٍ أَوْ زَغْفَرَانٍ

Muâze el-Adeviyye'den rivâyet edildiğine göre Hz. Âişe “Kadın hayız kanını yıkadığı halde kanın lekesi gitmezse Yemen safranıyla veya safranla rengini değiştirsin” buyurdu. Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl Dârimî, *Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed (Dâru'l-Muğni li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1412), 1/686.

³⁹⁹ أَخْبَرَنَا سَعِيدُ بْنُ الرَّبِيعِ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْمُبَارَكِ، قَالَ: سَمِعْتُ كَرِيمَةَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ، وَسَأَلْتُهَا امْرَأَةً فَقَالَتْ الْمَرْأَةُ: يُصِيبُ ثَوْبًا مِنْ دَمٍ حِيضَتِهَا؟ قَالَتْ: «لَتَغْسِلَهُ بِالْمَاءِ» قَالَتْ: فَإِنَّا نَغْسِلُهُ فَيَبْقَى أَثَرُهُ؟ قَالَتْ: «إِنَّمَا الْمَاءُ طَهُورٌ»

Kerîme bint Hemmâm'dan nakledildiğine göre bir kadın Hz. Âişe'ye elbisesine hayız kanı bulaşan bir kadının ne yapması gerektiğini sordu. Hz. Âişe'de “Suyla yıkasın” cevabını verdi. Kadın “Yıkasak da lekenin izi kalıyor” diye devam edince Hz. Âişe “Su temizleyicidir” buyurdu. Dârimî, *Müsned*, 1/689.

⁴⁰⁰ Ayrıntı için bkz: Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 10/447.

⁴⁰² Şahyar, *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*, 194.

⁴⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-İlel*, 2/100.

Ümmü'l-Hüzeyl'den nakledildiğine göre Hz. Âişe şöyle demiştir: “Biz temizlikten sonra (kandaki) sarılık ve bozluğu hiçbir şey (yani namaza mâni) saymazdık”. Babam Ahmed b. Hanbel bu hadisi Katâde b. Diâme'nin Hafsa'dan onun da Ümmü Atiyye'den naklettiğini söylemiştir.

Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın rivâyetidir. Hafsa'nın Hz. Âişe'den bu yönde hadis naklettiği konusunda hata vardır. Zira Hafsa bu hadisi Ümmü Atiyye'den nakletmiştir.⁴⁰⁴ Hadisin Hz. Âişe'den nakli hatalıdır.

Dârekutnî *el-İlel*'de Katâde'nin rivâyetinde ihtilaf edildiğini, Katâde'nin hadisi Hafsa tarikiyle Ümmü Atiyye'den naklettiğini söyler.⁴⁰⁵ Hadisteki bu karışıklığın sebebinin Hammâd b. Seleme'nin ömrünün sonlarına doğru ihtilat etmesinden kaynaklı olabileceği de belirtilmiştir.⁴⁰⁶

1.3.2.3. Diğer İlimlerle İlişkisi

Hafsa bint Sîrîn hadis ilminin yanı sıra Kur'ân kıraati, tefsir ve fıkıh ilimleriyle de ilgilenmiştir. Bazı tefsir ve fıkıh kaynaklarında az da olsa rivâyetleri mevcuttur. Muhtelif ilimlerle ilgilenmesinin yanı sıra günlük rutin şeklinde yaptığı mescidine kapanması, Kur'ân-ı iki gecede bir hatmetmesi, uzun zamanlar oruç tutması gibi ibadetleriyle de ilk dönem zahideleri arasında yer almış böylece tasavvuf ilminde de adından söz edilmiştir. Hafsa'nın yaşadığı bölgede ortaya çıkan itikâdî ve kelâmî meselelerle ilgilendiğiyle ilgili yahut buna delalet edebilecek nitelikte bir bilgiye ise rastlanılmamıştır. Bu bölümde Hafsa bint Sîrîn'in sırasıyla tefsir, fıkıh ve tasavvuf ilimleriyle ilişkisi ortaya koyulacaktır.

1.3.2.3.1. Tefsir

Basra'da tedris edilen ilimlerinden biri de tefsir ilmidir. Bölgeye gelen ve oraya yerleşen sahâbîler aracılığıyla tefsir ilmi Basra ulemâsına aktarılmıştır. Basra'da tefsir alanında öne çıkan pek çok meşhur tâbiî müfessir yetişmiştir. Ebû'l-Âliye er-Riyâhî, Ebû Kılâbe el-Cermî, Muhammed b. Sîrîn, Hasan el-Basrî, Katâde b. Diâme, Kâdî İyâz b. Muâviye b. Kurre, Sâbit b. Eslem el-Bünânî, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ, Süleyman b. Tarhân et-Teymî, Hafsa bint Sîrîn, Hayre bint Yesâr,

⁴⁰⁴ Rivâyet için bkz: Ebû Dâvûd “Tahâret”, 307; İbn Mâce “Teyemmüm”, 647.

⁴⁰⁵ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *el-İlel*, thk. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefi (Riyad: Dâru Tayyibe, 1405), 14/438.

⁴⁰⁶ Ebû Ömer Dibyan b. Muhammed, *Mevsûatü ahkâmî't-tahâre* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426), 6/295.

Muâze el-Adeviyye gibi tâbiûn Basra'daki ilmî faaliyetlerde yer almış önemli isimler arasındadır.⁴⁰⁷

Erkeklerin yanı sıra bu dönemde kadınlar da tefsir ilmine önem vermiş hem öğrenmiş hem de başkalarına öğretmişlerdir. Kadın tâbiûndan Hayre, Muâze ve Hafsa özellikle Basralı kadınların eğitiminde yer almıştır. Hayre; Hasan-ı Basrî'nin annesi, Hz. Ümmü Seleme'nin (ö. 62/681) azatlısıdır ve onun ilminden istifade etmiş aynı zamanda Hz. Âişe'den de hadis işitmiştir. Basra'da kadınlara kıssalar anlatan bilgi sahibi bir kadın olduğu söylenmiş, Basra'nın fakihleri arasında sayılmıştır. Muâze; sika, âbid, fakih ve âlim olarak nitelenmekte, kadınlara ders verdiği bir halkasının olduğu ifade edilmektedir. Daha çok sûfi yanıyla ön plana çıkmıştır.⁴⁰⁸

Hafsa'nın hayatına bakıldığında henüz on iki yaşındayken Kur'ân'ı ezberlediği görülür.⁴⁰⁹ Hicrî I. asırda Basra'nın en önemli âlimleri arasında yer alan Muhammed b. Sîrîn'in Hafsa'ya yaklaşımı oldukça önemlidir. Zira İbn Sîrîn Kur'ân'da müşkil bir yerle karşılaştığında “*Gidin, Hafsa'ya nasıl okuduğunu sorun*” demiştir.⁴¹⁰ Onun bu ifadeleri Hafsa'nın kıraat konusunda kendisine başvurulana biri olduğunu, Kur'ân'a yönelik ilminden istifade edildiğini göstermektedir.

Tefsir ilmiyle ilgili kaynaklarda Hafsa'nın sınırlı sayıda da olsa rivâyetleri mevcuttur. Hafsa hocalarına sorular sorarak ya da bizzat kendisi izah ederek bu ilimle iştigal etmiştir. Hz. Peygamber'den tefsir rivâyet etme açısından öne çıkan hanım sahâbîler arasında Ümmü Atiyye vardır. Hanım tâbiûn neslinde de Hafsa bint Sîrîn öne çıkan isimler arasındadır.⁴¹¹ Hafsa, Ümmü Atiyye'nin {إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ} âyetinin⁴¹² kapsamına “النَّوْحُ” ölünün arkasından dövünmenin de girdiğini bahsettiğini nakletmiştir.⁴¹³ Ümmü Atiyye “Allah Resûlü bize el-mâûn'a engel olmamamızı emretti” deyince Hafsa da “el-mâûn da ne demektir?” diye sormuştur. Ümmü Atiyye de “O yani el-mâûn insanların muhtaç oldukları eşyalardır” cevabını vermiştir.⁴¹⁴ Burada geçen el-

⁴⁰⁷ Ceyda Gürman, “Hicrî I. Asırda Basra ve Tefsir İlmi Açısından Önemi”, *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler I-Kur'ân İlimleri ve Tefsir* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 518-519.

⁴⁰⁸ Gürman, “Hicrî I. Asırda Basra ve Tefsir İlmi Açısından Önemi”, 521-522.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

⁴¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

⁴¹¹ Başar, *Erken Dönemde (Hicri I. Asır) Kadınların Kur'ân Yorumuna Katkıları*, 173.

⁴¹² يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يُبَايِعْنَكَ عَلَى أَنْ لَا يُشْرِكْنَ بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ بِمُفْتَنٍ يَغْتَرِبْنَ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِينَكَ

el-Mümtetine 60/12. فِي مَعْرُوفٍ فَبَايَعْنَهُنَّ وَأَسْتَعْفِفْنَ لَكَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ رَحِيمٌ

⁴¹³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/60 (12.100).

⁴¹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 25/66; Komisyon, *Mevsûatü't-tefsiri'l-me'sûr* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1439), 23/611.

mâûn kelimesinden de anlaşılacağı üzere onlar Mâûn sûresi hakkında konuşmuşlardır. Bu rivâyete göre Ümmü Atiyye'den ilim öğrenen Hafsa onunla âyetlerin manalarına dair sohbet etmiş, Kur'ân lafızlarını anlamaya çalışmıştır.

Hafsa, tefsir bilgisinin çoğunu müfessir kimliğiyle de temâyüz eden Ebü'l-Âliye'den almıştır. “Ebü'l-Âliye'ye sordum.” şeklinde başlayan rivâyetler mevcuttur.⁴¹⁵ Bu rivâyetlerden birinde Hafsa “Ebü'l-Âliye'ye {.....وَقَعَ الْقَوْلُ} (en-Neml 27/82) âyetini sorduğumda o da bana “Allah Nûh aleyhisselâma {لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ} (el-Hûd 11/36) vahyetti” cevabını verdi. Ebü'l-Âliye bunu söyleyince sanki benim gözümde perde vardı da o kaldırıldı” demiştir.⁴¹⁶

Hafsa'nın talebeleri arasında yer alan Âsım el-Ahvel “Bizler -ilminden istifade için- Hafsa bint Sîrîn'in yanına giderdik. O da yaşlı haliyle cilbabına bürünür, yüzünü örtmeye çalışırdı. Ona: Allah sana rahmet etsin. Allah Teâlâ “*Evlenmekten umudunu kesmiş yaşlı kadınların, açılıp saçılmadan giysilerini çıkarmalarında onlar için bir sakınca yoktur...*” buyurmuştur. Bu âyetten kastedilen de giydiğiniz şu cilbaptır, derdik. Hafsa bize âyetin devamında ne diyor diye sorduğunda “*...bununla beraber iffetlerini korumaya özen göstermeleri kendileri için daha hayırlıdır. Allah her şeyi işitip bilmektedir*”⁴¹⁷ cevabını verdik. O da bize “işte bu cilbabın yani hicabın -yaşlılar için de- gerekli olduğunun ispatıdır” buyurdu demiştir.⁴¹⁸ Bu rivâyetten de Hafsa'nın Kur'ân âyetlerinin manalarıyla ilgili bilgi edinmede sadece hocalarıyla sınırlı kalmayıp, bilgilerini talebelerine de aktardığı anlaşılmaktadır.

Hafsa'nın Ku'rân'ın tefsirini hoca ve talebeleriyle sınırlı tutmamış kendisi âyetlerin manalarını düşünerek çıkarımlarda bulunmuş ve bunlardan yola çıkarak da hayatına şekil vermiştir. Hafsa oğlu Hüzeyl'in ölümüne üzüldüğü ve bu durum kendisine ağır geldiği zamanlarda Kur'ân okurken Nahl sûresinin 95 ve 96. âyetleriyle karşılaştığını ve bunları tekrar tekrar okuyup bu üzüntüden kurtulduğunu söylemiştir.⁴¹⁹

Sonuç olarak Hafsa bint Sîrîn hadis rivâyetinin yanı sıra tefsir ilmiyle ilgilenmiş, tefsir içerikli rivâyetler nakletmiştir. Hafsa hoca ve talebeleriyle ilmî ortamlarda mülhaza yapmaktan çekinmemiş soru sormuş ve kendisine yöneltilen sorulara cevap vermiştir. Hafsa'nın tefsir ilmiyle sistematik bir şekilde ilgilendiği, ders halkaları

⁴¹⁵ Gürman, “Hicrî I. Asırda Basra ve Tefsir İlmi Açısından Önemi”, 521-522.

⁴¹⁶ el-Kurtubî, *Tefsîr*, 13/234; Komisyon, *et-Tefsîru'l-vasît*, 7/1716.

⁴¹⁷ Nûr, 24/60.

⁴¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

⁴¹⁹ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

kurduğuna dair kaynaklarda kesin ve ayrıntılı bilgiler mevcut olmasa da o dönemde onun bu yönüyle de temâyüz etmesi ve bilhassa hanım tâbiîler arasında ön plana çıkması son derece önemli bir durumdur. Erken yaşta Kur'ân'ı ezberlemesiyle tanınması, kardeşi Muhammed b. Sîrîn'in ona olan yaklaşımı Hafsa'nın bu ilimde öne çıkmasına sebebiyet vermiştir.

1.3.2.3.2. Fıkıh

Hafsa bint Sîrîn hicrî ilk asırların fakihe hanımları arasında zikredilmektedir.⁴²⁰ Hafsa fıkıh bilgisiyle temayüz eden ve Basralılara fıkıh öğreten Ümmü Atiyye'nin önemli talebelerinden biridir. Hafsa'nın fıkıhla anılmasında Ümmü Atiyye'nin önemli bir yerinin olduğu açıktır. Hafsa'nın fıkıha olan ilgisine delalet edecek nitelikte rivâyetler mevcuttur.

Hafsa Ümmü Atiyye'nin “*Allah Resûlü, bizi beraberimizde mahremimiz olmadan yabancı erkeklerle konuşmaktan nehyetti*” dediğini nakleder.⁴²¹ Bu hadis Ümmü Atiyye'nin kadınların mahremsiz yabancı erkeklerle konuşmasının uygun olmadığını oradaki kimse veya kimselere anlattığını gösterir. Bu durum diğer hadisler için de geçerlidir. Ümmü Atiyye'nin ölünün teçhizatıyla ilgili naklettiği hadis bu konuda asıl kabul edilir. Bu hadisin hiç şüphesiz en önemli râvilerinden birisi Hafsa bint Sîrîn'dir.⁴²² Hafsa Ümmü Atiyye'den ölünün yıkanması, kadınların cenazeyi takip etmesi, ölünün ardından yas tutma, kadınların bayram günlerinde mescide çıkmaları, hayız gibi konularda hadisler nakletmiştir ve ondan naklettiği hadislerin hemen hepsi fıkıhla ilgilidir.

Ümmü Atiyye'nin rivâyetlerinden bağımsız Hafsa'nın “*Ölünün başı serbest bırakılır ve saçından ne çıktıysa onunla birlikte gömülür*”⁴²³ demesi ve bu sözünü talebesi Hişâm b. Hassân'ın nakletmesi ilmîne itimat edildiğini göstermektedir. Aynı şekilde Hafsa “*Ölü kadın, hayatta olan kadının örtündüğü gibi örtülür. Başörtüsünden bir zira kadar artırılır, yüzünün üzerinden sarkıtılır*” ifadeleriyle ölü kadının örtülmesiyle ilgili bazı bilgiler vermektedir.⁴²⁴ Bu bilgilerden Hafsa'nın sadece ilgili hadisi nakletmekle yetinmediği o hadisten hüküm çıkardığı, bazı hususlara dikkat çekerek bunları oradaki insanlara veya talebelerine aktardığı anlaşılmaktadır.

⁴²⁰ Bedri Aslan, “Meşhur Fakih Kadınlar (Hicri İlk Üç Asır)” 13/25 (Aralık 2018), 49.

⁴²¹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 6/278.

⁴²² Hafsa'nın Ümmü Atiyye'den naklettiği hadisler çalışmanın ikinci bölümünde ele alınmıştır.

⁴²³ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *Mesâilü İmam Ahmed*, thk. Ebû Muâz Târik b. Muhammed (Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 1420), 197-198.

⁴²⁴ Abdülaziz b. Merzûk, *el-Hicâbu fi 'ş-şer'ı ve 'l-fitra* (Dâru'l-Minhâc, 1436), 49.

Hafsa'nın yanına Âsım el-Ahvel ve başka kimselerin gelmesiyle yaşlı olmasına rağmen yüzünü örtüp hicaba bürünmesi de kadınların tesettürü konusunda delil gösterilmiştir. Âlimler Hafsa'nın bu davranışından yola çıkarak yaşlı kimseler için dış kıyafetle örtünmenin şart olmadığı fakat örtünmenin takvaya daha uygun olacağını söylemiştir.

Âsım el-Ahvel'in "*Hafsa'nın namazda tekbir getirdiğini ve ellerini göğüs hizasında kaldırdığını*" gördüğünü söylediği rivâyet⁴²⁵ namazda kadınların ellerini nasıl bağlaması gerektiği konusunda örnek olmuştur. İhramdan çıkınca kadınları saçlarını kısaltma miktarıyla ilgili Hafsa'nın görüşüne yer verilmiştir. Katâde ihramdan çıkan kadının saçlarının üçte birini veya dörtte birini kısaltacağını ifade ederken Hafsa kadınları yaşlı ve genç olmak üzere ikiye ayırmış, yaşlı kadının saçının dörtte birini keseceğini, genç kadının da saçını azaltacağını söylemiştir.⁴²⁶ Hacla ilgili Hişâm b. Hassân'ın naklettiğine göre Hafsa "*Mina'nın sağından/hayfû'l-eymeden inmeyi tercih ederlerdi*" demiştir.⁴²⁷ Hafsa'nın talebeleriyle hac konularında konuştuğu ve bazı hükümlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Hafsa "*Oruç, sahibi onu delmediği sürece bir kalkandır. Onun delinmesi de gıybetle olur*" diyerek⁴²⁸ insanlara ibadetlerle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır.

Hafsa bint Sîrîn'in fıkhi yönü daha çok bireysel yahut küçük çaplı olduğunu söylemek mümkündür. Bazı konularda fıkhi görüşleri vardır. Müçtehid fakihler arasında yer almasa da o dönemde bilhassa hanım tâbiîler arasında bu ilimde temayüz etmiş biridir. Hafsa'nın kadınların bayram namazına çıkmasıyla ilgili konuyu Benû Halef Köşk'ünde konaklayan Ümmü Atiyye'ye gidip sorması onun ilme olan merakını göstermesinin yanı sıra kendilerinde uygulanan bir hüküm konusunda hadise başvurusu, Allah Resûlü'nün bu konuda ne buyurduğunu öğrenmek istemesi onun dinî hükümleri araştırdığını göstermesi babında önemlidir.

⁴²⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî İbn Kayyım el-Cevziyye, *Ref'u'l-yedeyn fi's-salâti*, thk. Ali b. Muhammed el-İmrân (Riyad: Dâru Atâati'l-İlm, 1440), 1/297.

⁴²⁶ el-Kurtubî, *Tefsîr*, 2/381; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-mezheb* (Dâru'l-Fikr, ts.), 8/211.

⁴²⁷ Ebû Dâvûd, *Mesâilu İmam Ahmed*, 169.

⁴²⁸ Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-âsar*, thk. Abdulğaffar Süleyman (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 4/307.

1.3.2.3.3. Tasavvuf

Hafsa bint Sîrîn'in hadis, tefsir ve fıkıh ilimleriyle ilgili rivâyetlerde bulunmasına rağmen bizzat tasavvufla ilgili nakilleri mevcut değildir. Onun hayatında düzenli bir şekilde yaptığı ibadetlerinden yola çıkarak tasavvuf ilmiyle bağlantısı kurulmaktadır.

Hafsa'nın yaşadığı hicrî ilk asır Basra'sında tasavvuf mektebi denilince akla gelen ilk isimler Hasan el-Basrî ve Râbia el-Adeviyye'dir. Basra zühd mektebinin önderi kabul edilen, sûfiler tarafından imam sayılan, ilim ve tasavvuftaki büyüklüğüyle övülen⁴²⁹ Hasan el-Basrî'nin önderliğinde gelişen zühd akımının genel karakteri, korku ve hüzn esasına dayanmaktadır. Râbia el-Adeviyye de hicrî II. asırda Basra'da ortaya çıkan "sevgiye dayalı zühd yolunun" ilk temsilcilerindendir.⁴³⁰

Tasavvuf ilminde hicrî ilk asırlarda zühd ve takvâ sahibi hanım tâbiûnun önemli isimleri arasında Hafsa bint Sîrîn'in de zikredildiği görülmüştür. Hafsa'nın ilk dönem zâhideleri arasında yer almasının önemli nedenleri olsada bu yöndeki bilgiler sınırlıdır. Yaşadığı asırda ilme olan ilgisinin yanı sıra ibadetleriyle tanınan Hafsa ömrünün son otuz yılında evindeki mescidine/namazgâhına⁴³¹ kapanmış, sadece bazı ihtiyaçları için oradan ayrılmıştır. Aynı zamanda Kur'ân'ı her iki gece de bir hatmetmiş, bayram ve teşrik günleri haricinde vaktini oruçlu geçirmiştir. Hafsa'nın geceleyin ibadet etmek üzere kandilini yaktığı, bazen ibadetini yaparken kandil sönüp de odanın sabah oluncaya kadar onun için aydınlandığı nakledilir. Kardeşi Ümmü Süleym bint Sîrîn, Hafsa'nın evinin bazen aydınlandığını -nurlandığını- anlatır.⁴³² Hafsa'nın bu durumu tasavvufçular tarafından onun keramet ehli olduğu yönünde yorumlanmıştır.⁴³³ Bu rivâyetin Hafsa'nın çilecilik konusunda son derece yetkin bir kişi olduğuna dair önemli işaretleri barındırdığı da söylenmiştir.⁴³⁴ Hafsa bint Sîrîn'in cariyesine hanımının nasıl gördüğü sorulduğunda, Hafsa'nın salih bir kimse olduğunu, büyük bir günah işlemiş gibi gecenin tamamında

⁴²⁹ Sezai Küçük - Zahit Enes Çakar, "Zühd Döneminde Basra ve Horasanlı Zâhid/Sûfilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı" 4/2 (2020), 191.

⁴³⁰ Hatice Çubukçu, *İlk Dönem Hanım Sûfiler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 51-52.

⁴³¹ Hafsa'nın mescidinden bahsedilen kaynaklara bakıldığında "مسجدها في بيتها", "مسجدها" veya "مُصَلَّاهَا" ifadeleri kullanılmıştır. Buradan onun umumî bir mescidde değil de kendi evinde hususî bir köşede ibadet ettiği anlaşılmaktadır. Evinde böyle bir namazgâhının olduğunun bilinmesi aslında onun toplumdan tamamen soyutlanmadığını da göstermektedir. Ayrıntı için bkz: İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-müluk ve'l-ümem*, 7/171.

⁴³² İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/243.

⁴³³ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, *Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*, çev. Ali Akay (İstanbul: Harf Yayınevi, 2012), 56.

⁴³⁴ Camille Adams Helminski, *Sufî Kadınlar Saklı Bir Hazine*, çev. Aslı Özer (İstanbul: Dharma Yayınları, 2004), 57.

ağlayıp, namaz kıldığını söylemesi,⁴³⁵ onun takvasına işaret etmektedir. Ayrıca kefenini hazır etmesi de ölüme hazırlandığını göstermektedir.

Hafsa'nın ibadetleri konusundaki bu anlatılanlar onun zâhîde olarak nitelenmesi için aslında yeterlidir. Kaynaklardaki bilgilerden onun tasavvufî sohbetler yapıp zikir meclisleri irâd ettiğini söylemek ise mümkün değildir. Hafsa'nın zahidane tavrı daha ziyade münferid bir yaşantı olarak değerlendirmek mümkündür. Zira onun yaşadığı devrin zühd hayatının temel özelliğinin de daha çok münferid tercihler olarak tezahür ettiği bilinmektedir. Bu açıdan Hafsa'nın hicrî I. asır zühd hayatının tipik bir örneği olduğunu söylemek daha doğru bir değerlendirme olacaktır.⁴³⁶

1.3.2.3.4. Değerlendirme

İnsanlarla sosyal ilişkiler içerisinde olan Hafsa'nın ömrünün son otuz yılında evindeki namazgâhına kapandığı ve sadece bazı ihtiyaçları için oradan ayrıldığı nakledilir. Aslında Hafsa'nın hem sosyal olarak nitelenmesi hem de onun namazgâhına kapanarak ibadet etmesi birbirine tezat değildir. Kendisinden nakledilen rivayetlerden hareketle namazgâhına kapanıp ibadetle meşgul olması insanlarla iletişim halinde olmasına onlarla ilim alışverişinde bulunmasına mani olmamıştır. Ayrıca Hafsa'dan bahseden rivâyetlerde evindeki namazgâhına kapanması konusunda onun dünyadan elini çektiği, insanlar konuşmayı bıraktığı gibi ifadelerin yahut buna benzer lafızların kullanılmaması da Hafsa'nın hem sosyal hem de ibadetlerine düşkün olmasını destekler niteliktedir. Hafsa Ümmü Atiyye başta olmak üzere Enes b. Mâlik, Selmân b. Âmir ed-Dabbî gibi sahâbenin büyüklerinden Ebû'l-Âliye gibi de tâbiûnun önde gelenlerinden dersler almıştır. Derslerin mahiyeti konusunda kesin ve net bilgiler mevcut olmasa da ortada bir ilim alış-verişinin olduğu açıktır. Hafsa tahsil ettiği ilimleri talebelerine aktarmıştır. Nitekim daha önce yer verildiği üzere Âsım el-Ahvel ve yanındaki kimseler ilminden istifade için Hafsa'nın yanına gitmiştir.⁴³⁷ Bu da onun öğrencilerine iletişim halinde olduğunu göstermektedir. Bu derslerin mahiyeti ise net değildir. Ayrıca Hafsa gençlere yönelik *“Ey genç topluluğu, gençken amel etmek konusunda nefsinizden istifade edin. Çünkü ben amellerdeki muvaffakiyeti sadece gençlik zamanında gördüm”* diye

⁴³⁵ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/242.

⁴³⁶ Çubukçu, *İlk Dönem Hanım Sûfiler*, 56-57.

⁴³⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

hitabı⁴³⁸ onun hem toplum nezdinde sözü dinlenen kendisine saygı gösterilen biri olduğunu hem de toplumdan soyutlanmadığını gösterir.

Tefsir ilmiyle ilgili kaynaklara bakıldığında Hafsa'nın bu ilimle ilgilendiği görülür. Hafsa âyetleri bazen hocasına sormuş bazen de bizzat kendisi izah etmiş veya âyetlerden çıkarımlarda bulunmuştur. Fakat Hafsa'nın bu yönüne delalet eden rivâyetlerin sayısı da sınırlıdır. Sistemli ve düzenli bir şekilde bu ilmin halkalarına dâhil olmamıştır. Hafsa bint Sîrîn müfessir olarak nitelenebilecek düzeyde tefsirle iştigal etmemiştir.

Hafsa ilk dönem hanım fakiheleri arasında zikredilmiştir. Nitekim Zehebî onun için “fakihe” ifadesini kullanmıştır. Hafsa'nın bazı hükümler ortaya koyduğunu ve bu hükümlerin fıkıh kaynaklarında yer aldığı görülmüştür. İlk dönem düşünüldüğünde bu durum Hafsa'nın fakihe olarak anılmasında yeterli olmaktadır. Ama onun müçtehidlerde olduğu gibi sistematik fıkhi faaliyet içinde bulunduğu söylenemez.

Başka bir konu ise onun sûfilik yönüdür. İlk dönem zâhideleri arasında da adı geçen Hafsa'nın rivâyetlerinden yola çıkarak tefsir ve fıkıh ilimleriyle bağlantısı kurulurken tasavvuf için aynısı söylemek mümkün değildir. Onun ibadetlerine olan düşkünlüğü, geceleri kandili söndüğü halde evinin aydınlık olması, gözyaşlarına boğulması, kefenini hazır bulundurarak ölüme her daim hazır olması ilk dönem zühd hayatının örnek zâhideleri arasında bahsedilmesini sağlamıştır. Hafsa'nın ömrünün otuz senesinde mescidine kapandığı sadece bazı ihtiyaçlarını gidermek için oradan ayrıldığı nakledilmiştir. Onun bu süre zarfında neler yaptığı bilinmemektedir. Oradayken insanlarla sohbetlerde bulunması muhtemeldir ama bu sadece bir varsayımdır. Fakat sohbetlerde bulunsu dahi Hafsa'nın toplu zikirler yaptırdığı, tasavvufî akım oluşturduğu veya tekke kurduğu söylenemez. Onun tasavvufi yönü daha çok bireysel bir zühd halidir.

Hafsa bint Sîrîn daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Tefsir ve fıkıh ilimleriyle ilgilenmesi onun tam anlamıyla müfessir veya müctehid olarak nitelenmesi için yeterli değildir. Mutasavvıf olarak da vasıflanamaz çünkü o dönemde henüz ilim olarak nitelenemeyen tasavvuf onun ilmi hayatında değil de yaşantısında ve hayat tarzında görülmektedir. Bu nedenle Hafsa'nın muhaddis olarak nitelenmesi daha doğrudur. Genel olarak rivâyet faaliyetleri içerisinde bulunması da bu durumu desteklemektedir.

⁴³⁸ İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-safve*, 2/241.

1.3.2.4. Cerh-Ta'dîl İmamlarının Hafsa bint Sîrîn Hakkındaki Görüşleri

Kadın râvilerle ilgili önemli bir husus, onların hadis rivâyetinde genel olarak güvenilir olmalarıdır. Tedlîs, ihtilat ve telkîn gibi râvinin rivâyetini zayıflatan kusurlarla vasıflanan kadın sayısı azdır.⁴³⁹ İbn Kayyım el-Cevziyye kadınların cerh-ta'dîl durumlarıyla ilgili “bütün muhaddislerin üzerinde ittifak ettikleri bir görüşe göre hanım muhaddisler içinde yalancılıkla itham edilen birisi yoktur” demiştir.⁴⁴⁰ Zehebî kadınlar arasında (yalan söylemekle) itham edilen ve rivâyeti terkedilen kimseyi tanımadığını ifade etmektedir.⁴⁴¹ Cerh ve ta'dîl kitapları incelendiğinde kadın râvîlerin genellikle teferrüd/rivâyette tek kalma ve meçhûle/tanınmıyor olmakla itham edildiği görülecektir. Bu meçhullükten kasıt hanım râvinin zatının bilinmemesidir. Nitekim kadının avret olarak telakki edildiği ataerkil bir toplumda kadının cerh-ta'dîl açısından bilinmemesi veya belli bir râviden hadis rivâyet etmede tek başına kalması dolayısıyla cerh-ta'dîl uzmanlarınca bu noktada cerh edilmeleri bu yaşam tarzının zaruri bir sonucudur.⁴⁴²

Hafsa bint Sîrîn hadis ilminde cerh-ta'dîl imamlarının genel kabulüne göre sika bir râvidir. Yahyâ b. Maîn “sika, hüccet”, İclî “Basralı sika biri” derken İbn Hacer’e göre de 3. tabakadan sika bir râvidir. Zehebî “fakihe, faziletli değeri büyük biri” ifadelerini kullanmıştır.⁴⁴³ Zehebî’ye göre Hafsa’nın dönemindeki kadınlar arasında eşine az rastlanır bir konumu vardır. Ayrıca onun fakihe, doğru sözlü, fazilet sahibi, kebîretü’l-kadr -değeri büyük- olduğunu da ekler.⁴⁴⁴ İbn Hibbân *es-Sikât*’ta ondan bahsetmiştir.

Hakkında cerh ifadesi bulunmayan Hafsa bint Sîrîn’in herhangi bir râvi hakkında cerh-ta'dîl değerlendirmesinde bulunduğu ise rastlanmamıştır.

⁴³⁹ Eren, “Kadınların Hadis İlmine Katkıları”, 91.

⁴⁴⁰ Nusrettin Bolelli, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri (Hicrî II.-V. asır)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991), 240.

⁴⁴¹ Zehebî, *Mizân*, 4/604.

⁴⁴² Uğur Erman, “Cerh Açısından Kadın Râviler” 112 (Ağustos 2019), 997-1002.

⁴⁴³ İbn Kesîr, *et-Tekmil*, 4/226; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, 35/152; İbn Hacer, *Takrîb*, 745; İbn Hacer, *Tehzîb*, 12/410; Zehebî, *Tehzîbü’t-tehzîb*, 11/124; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/505; es-Seyyîd Ebu’l-Muâtî en-Nûrî vd., *el-Câmi’ fi’l-cerh ve’t-ta’dîl*, 3/470.

⁴⁴⁴ Zehebî, *Târihu’l-İslâm*, 7/65.

İKİNCİ BÖLÜM

HAFSA BİNT SÎRÎN'İN RİVÂYETLERİ

2.1. RİVÂYETLERİN TAHRİCİ, TAHKİKİ VE İSNAD ŞEMALARI

Hafsa bint Sîrîn'e ait rivâyetlerin inceleneceği bu bölümde toplam 43 rivâyet bulunmaktadır. Rivâyetlerin tahrirci, tahkiki yapıldıktan sonra tercüme ve isnad şemalarına yer verilmiştir. Rivâyetlerin içeriği kısa ve özü yansıtacak şekilde konularına göre başlıklara yansıtılmıştır. Rivâyetlerle ilgili sıhhat değerlendirilmesine gidilmemiştir. Rivâyetler verilirken aynı hadisin farklı isnad veya metinlerinde ziyâde veya noksanlık varsa dipnotta açıklanmıştır.

Kaynak olarak başta *Kütüb-i sitte* olsa da hicrî ilk üç asırda öne çıkan rivâyeti Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181/797) *ez-Zühd ve'r-rekâik*'i, Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/827) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/850) *Musannef* leri, Humeydî (ö. 219/834), İshâk b. Râhûye (ö. 238/853), Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/856) *Müsned*'i ve Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen* 'inden istifade edilmiştir. Ayrıca Nesâî'nin (ö. 303/916) *Sünen* 'inde olmayan rivâyetlerde de *es-Sünenü'l-kübrâ* 'dan yararlanılmıştır. Bahsi geçen eserlerde yer almayan rivâyetlere de sıhhat derecelerine bakılmaksızın yer verilmiş fakat bu nakillerde asır ve eser sınırlamasına gidilememiştir. Sınırlamaya gidilememesinin nedeni ise Hafsa bint Sîrîn'in rivâyetlerini hemen hepsine ulaşabilme isteğidir.

Erken dönem hadis kaynaklarından Zeyd b. Ali'nin (ö. 122/740) *Mecmû'u'l-hadîs* 'i, Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi* 'i, Mâlik b. Enes'in (ö. 179/795) *Muvatta* 'ı, İbâziyye imamı Rebi' b. Habîb'in (ö. 180/796) *el-Câmiu's-Sahîh* adlı müsnedi, Abdullah b. Mübârek'in *Müsned* 'i, Ebû Yûsuf (ö. 182/798) ve Muhammed b. Hasan'ın (ö. 189/805) *Kitâbü'l-Âsar* 'ları gibi eserlerinde Hafsa bint Sîrîn'in rivâyetleri olmadığı görülmüştür. Başka kaynaklarda Hafsa'dan nakledilen bazı hadislerin Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi* ' ve İmam Mâlik'in *Muvatta* adlı eserlerinde Muhammed b. Sîrîn'den rivâyet edildiği tespit edilmiştir.⁴⁴⁵ Bu durumda eser müelliflerinin kitaplarını telif ederken belirledikleri metotlar doğrultusunda her hadisi almadıkları, Hafsa'nın hadislerinin henüz yaygınlaşmamış olabileceği veya döneminin önde gelen tâbiî

⁴⁴⁵ Bu rivâyetler için bkz: Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi* ' , thk. Habibürrahman el-A'zamî (Hindistan-Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî-Tevziu'l-Mektebeti'l-İslâmiyye, 1403), 10/437; Mâlik b. Enes, *Muvattâ* , thk. Muhammed Fuad Abdülbaki (Lübnan-Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1406), 1/222, 2/311.

âlimlerinden olan ilim halkası bulunan Muhammed b. Sîrîn'in hadislerinin aynı konudaki diğer rivâyetlere tercih edilebileceği gibi ihtimaller ortaya çıkmaktadır.

Rivâyetin tahrîcinde ilk dipnotta yer aldığı kaynaktan sonra rivâyetin aynı veya benzer lafızlarla nakledildiği kitaplardaki yerlerine işaret edilmiştir. Aynı rivâyetin sonraki dönem bir eserde yeniden zikredilmesi durumunda ise hadis müstakil olarak ele alınmayıp sadece atıf yapılmakla yetinilmiştir.

Hafsa bint Sîrîn'in naklettiği hadislerin tahrîcinden sonra rivâyetin tahkiki yapılmıştır. Tahkikte sadece sened baz alınmış, metinde mana değiştirecek farklılık varsa işaret edilmiştir. Sened tahkikinde Hafsa bint Sîrîn'in rivâyette bulunduğu ve kendisinden hadis nakleden râvileri hariç isnaddaki diğer râvilerin biyografileri dipnotta gösterilmiş olup diğerleri için daha önce bilgi verilen ilgili bölüme atıf yapılmıştır. Râvilere dair verilen bilgilerde kaynak sınırlamasına gidilmemiş, onların kaynaklarda geçen isimleri, nisbeleri, künyeleri ve vefat tarihlerinin yanı sıra cerh-ta'dîl durumlarına ayrıntıya inmeden değinilmiştir. Rivâyetlerin tahrîc ve tahkikinden sonra da tercümelerine yer verilmiştir. Ayrıca birden fazla kaynaktan geçen hadislerin kitaplardaki izdüşümlerini görebilmek için rivâyetten hemen sonra isnad şeması hazırlanmıştır.

2.1.1. Namaz

1- حَدَّثَنَا مُؤَمَّلُ بْنُ هِشَامٍ⁴⁴⁶: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ⁴⁴⁷، عَنْ أُيُوبَ⁴⁴⁸، عَنْ حُفْصَةَ قَالَتْ: كُنَّا نَمْنَعُ عَوَاتِقَنَا أَنْ يَخْرُجْنَ، فَقَدِمَتِ امْرَأَةٌ، فَتَزَلَّتْ قَصْرَ بَنِي خَلْفٍ، فَحَدَّثَتْ: أَنَّ أُخْتَهَا كَانَتْ تَحْتَ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ عَزَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثِنْتِي عَشْرَةَ غَزْوَةً، وَكَانَتْ أُخْتِي مَعَهُ فِي سِتِّ غَزَوَاتٍ، قَالَتْ: كُنَّا نُدَاوِي الْكَلْمَى، وَنَقُومُ عَلَى الْمَرْضَى، فَسَأَلْتُ أُخْتِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: هَلْ عَلَى إِخْدَانَا بَأْسٌ، إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا جَنْبَابٌ، أَنْ لَا تَخْرُجَ؟ قَالَ: (لَتُلْبِسَهَا صَاحِبَتُهَا مِنْ جَلْبَابِهَا، وَلَتَشْهَدَ الْحَيَّرَ وَدَعْوَةَ الْمُؤْمِنِينَ). فَلَمَّا قَدِمَتْ أُمُّ عَطِيَّةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

⁴⁴⁶ **Müemmel b. Hişâm el-Yeşkurî (ö. 250/864):** Basra ehliendir. İsmâil b. Uleyye'nin kız kardeşinin kocasıdır. Onun hakkında Ebû Hâtim, sadûk, Ebû Dâvûd ve Nesâî de sika demiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir. Buhârî, Ebû Dâvûd ve Nesâî ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/375; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/188; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, 29/186).

⁴⁴⁷ **İsmâil b. İbrâhim b. Uleyye el-Esedî el-Basrî (ö. 193/809):** Hicrî 110 senesinde Basra'da doğmuştur. Babası Uleyye Basra ehliinden Benî Esed'in mevlâsı olup Basra'ya göç etmiştir. Kendisi Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn, Atâ b. es-Sâib, Eyyûb b. Ebî Temîme gibi hocalardan hadis öğrenmiştir. Kendisinden de hocaları Şu'be b. el-Haccâc ve İbn Cüreyc ile Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ebû Hayseme gibi kimseler hadis nakletmiştir. Cerh-ta'dîl imamları hakkında "sika, imâm, allâme, hâfız, sebt" diyerek onu övmüşlerdir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 2/153; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/44; Zehebî, *Siyer*, 9/107-9).

⁴⁴⁸ Ayrıntı için bkz: Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî, sayfa 43.

سَأَلْنَهَا، أَوْ قَالَتْ: سَأَلْنَاهَا، فَقَالَتْ: وَكَأَنْتَ لَا تَذْكُرُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا قَالَتْ: بَأَيِّ، فَقُلْنَا: أَسَمِعْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ كَذَا وَكَذَا؟ قَالَتْ: نَعَمْ، بَأَيِّ، فَقَالَ: (لَتُخْرِجَ الْعَوَاتِقُ ذَوَاتُ الْحُدُورِ، أَوِ الْعَوَاتِقُ وَذَوَاتُ الْحُدُورِ، وَالْحَيْضُ، فَيَشْهَدَنَّ الْحَيَّزَ وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِينَ، وَيَعْتَزِلُ الْحَيْضُ الْمُصَلَّى). فَقُلْتُ: الْحَائِضُ؟ فَقَالَتْ: أَوْ لَيْسَ تَشْهَدُ عَرَفَةَ، وَتَشْهَدُ كَذَا، وَتَشْهَدُ كَذَا.⁴⁴⁹

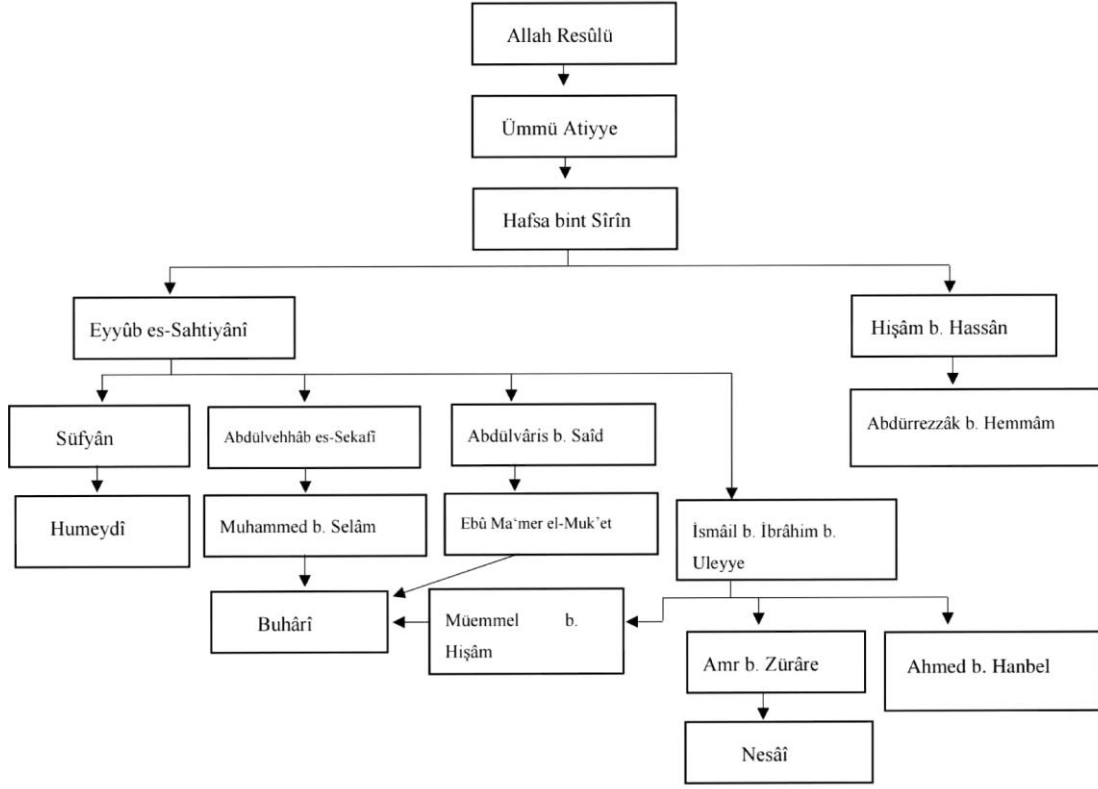
Eyyûb es-Sahtiyânî'den nakledildiğine göre Hafsa bint Sîrîn şöyle demiştir: “Biz genç kızlarımızı bayram gününde namaz yerine çıkmalarından menederdik. Basra’ya bir kadın geldi ve Benû Halef Köşkünde konakladı. Ben de o kadının yanına geldim. O kadın kız kardeşinin kocasının Hz. Peygamber ile birlikte on iki gazvede bulunduğunu, kız kardeşinin de bizzat bunlardan altı gazveye kocasıyla beraber katıldığını, onun “Biz hastalara bakıyor ve yaralılara ilaç yapıyorduk” dediğini rivâyet ettikten sonra dedi ki: Kız kardeşim: Yâ Resûlallah bizden herhangi birimizin cilbabı yani örtünecek dış elbisesi olmazsa, namaz yerine çıkmamasında be’s var mı? diye sormuş. Resûlullah da: “*Diğer bir kadın arkadaşı kendi cilbâblarından birini ona giydirdin de bu kadın hayır (meclislerin) de ve mü’minlerin duasında hazır bulunsun*” buyurmuştur.

Hafsa bint Sîrîn: Ümmü Atiyye buraya (Benû Halef Köşküne) geldiğinde ben onun yanına geldim ve “Hz. Peygamber’in böyle buyurduğunu sen ondan işittin mi?” diye sordum. Ümmü Atiyye şöyle dedi: Babam O’na feda olsun, evet işittim. -Ümmü Atiyye ne zaman Hz. Peygamber’i ansa muhakkak bi-ebî, yani O’na babam feda olsun derdi- Hz. Peygamber “*Perde sahibi olan genç kızlar ve hayızlı kadınlar namaz yerine çıksınlar ve kadınlar da hayır (meclislerince ve müminlerin duasında hazır bulunsunlar; yalnız hayızlı kadınlar namaz yerinden uzakça dursunlar*” buyurdu. Hafsa: Ben Ümmü Atiyye’ye: Hayızlılar da mı? dedim. Ümmü Atiyye: Evet, bu hayızlı kadınlar Arafat’ta ve fulan fulan yerlerde hazır bulunmuyorlar mı? diye cevap verdi.

Hadisin aşağıda verilen rivâyetleri arasında bazı farklılıklar bulunsa da genel manayı bozacak nitelikte olmayıp içerik olarak hemen hemen aynıdır.

⁴⁴⁹ Buhârî, “Hac”, 1652; Buhârî, “İdeyn”, 980; Buhârî, “Hayz” 324; Nesâî, “Hayz”, 390; Nesâî, “İdeyn”, 1558; Humeydî, *Müsned*, 1/353-354 (365-366); Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/32 (5887); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/384 (20.789).

İsnad Şeması:

2- حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ⁴⁵⁰ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي⁴⁵¹، عَنْ عَاصِمٍ⁴⁵²، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ قَالَتْ: كُنَّا نُؤْمِرُ أَنْ

نُخْرِجَ يَوْمَ الْعِيدِ، حَتَّى نُخْرِجَ الْبَكْرَ مِنْ خِدْرِهَا، حَتَّى نُخْرِجَ الْحَيْضَ، فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ، فَيَكْبِرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ،

يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَطَهْرَتَهُ⁴⁵³

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Ümmü Atiyye: “Biz kadınlara, bayram gününü namazgâha çıkmamız, hatta bulundukları ev köşelerinden bakire kızlara ve hayızlı kadınlara varıncaya kadar namazgâha çıkarmamız emredilirdi de kadınlar erkeklerin arka tarafında olurlar, onların tekbîr getirmelerine uyup tekbîr getirirler ve onların dualarıyla dua ederlerdi. Onlar bu bayram gününün bereketini ve paklığını (yani günahlardan temizlenmeyi) umut ederlerdi” buyurmuştur.

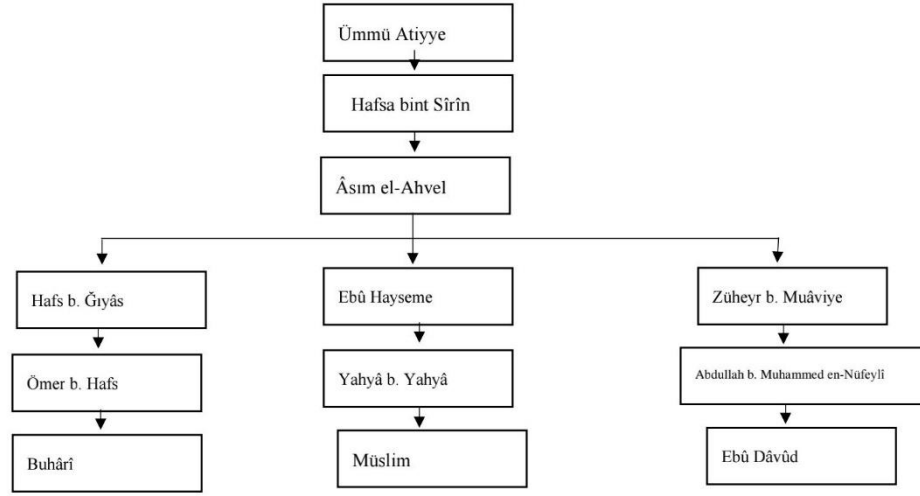
⁴⁵⁰ Ömer b. Hafs b. Ğıyâs en-Nehaî (ö. 222/837): Ebû İshâk el-Mu'tasım billâh zamanında Kûfe'de vefat etmiştir. Ebû Hafs diye künyelenmiştir. Hadis rivâyetinde sika kabul edilir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/538; el-İclî, *es-Sikât*, 2/164; İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/1039).

⁴⁵¹ Hafs b. Ğıyâs b. Talk en-Nehaî el-Ezdî (ö. 194/810): Kûfe kadılığı yapmıştır. Hadis münekkitleri tarafından sika, me'mûn, sebt, fakih kabul edilmekle birlikte tedlisle de itham edilmiştir. Ömrünün sonlarına doğru hafızasının zayıfladığından bahsedilir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/512; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 3/293; İbn Hacer, *Takrîb*, 173).

⁴⁵² Ayrıntı için bkz: Âsım b. Süleymân el-Ahvel, sayfa 45.

⁴⁵³ Buhârî, “İdeyn”, 971; Müslim, “İdeyn”, 2055; Ebû Dâvûd, “Salât”, 1138.

İsnad Şeması:

3- عبد الرزاق ⁴⁵⁴، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ ⁴⁵⁵، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي بِأَصْحَابِهِ يَوْمًا، فَجَاءَ رَجُلٌ ضَرِيرُ الْبَصَرِ، فَوَقَعَ فِي رَكْبَةٍ فِيهَا مَاءٌ، فَضَحِكَ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ ضَحِكَ فَلْيُعِدْ وَضُوءَهُ، ثُمَّ لْيُعِدْ صَلَاتَهُ. ⁴⁵⁶

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Ebû'l-Âliye şöyle demiştir: “Nebî (s.a.v) birgün ashâbına namaz kıldırırken gözleri görmeyen bir adam geldi, içinde su olan bir kuyuya düştü. Ashâptan bazıları da bu duruma güldü. Namaz bittiğinde Resûlullah “*Her kim güldüyse yeniden abdest alsın. Namazını da tekrar kılsın*” buyurdu.”

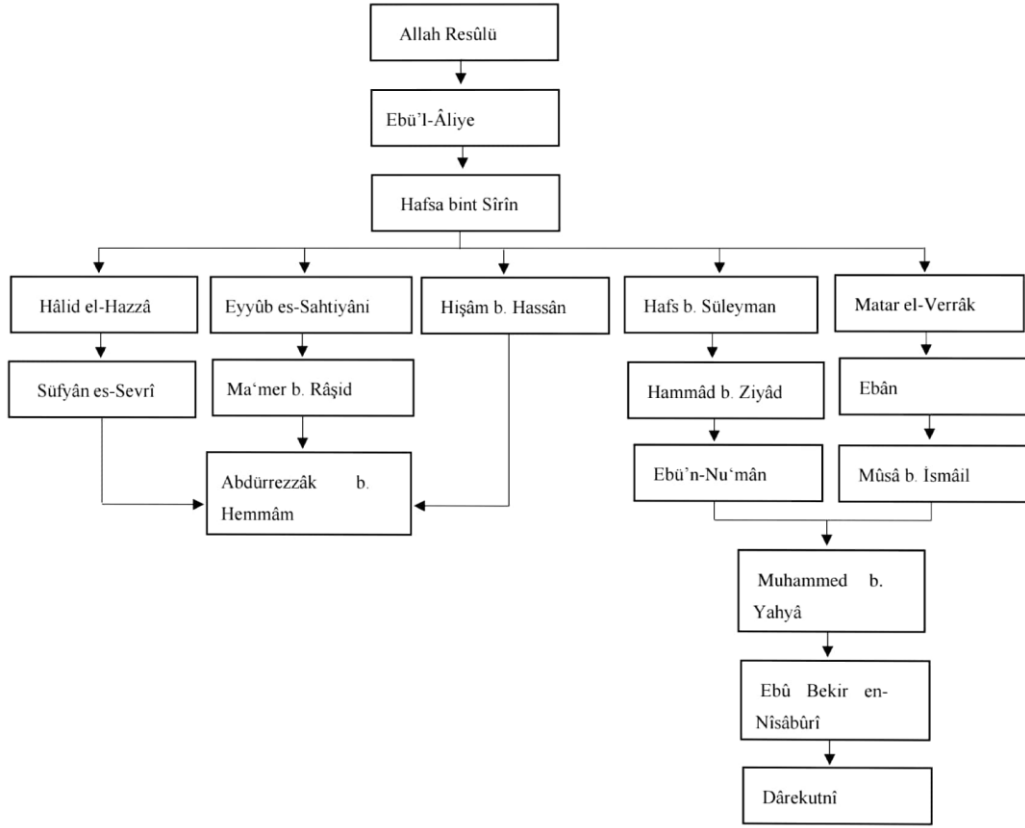
Abdürrezzâk b. Hemmâm bu hadisin aynı manalı fakat farklı lafızlarla nakledilen üç metnini de zikretmiştir.

⁴⁵⁴ **Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî (ö. 211/826):** Yemen’de vefat etmiştir. Yirmi yaşındayken ilim talebi için rihle yapmaya başlamıştır. Ma‘mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes gibi kimselerden hadis semâ etmiştir. Ondandır Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî hadis nakletmiştir. *el-Musannef* adlı hadis kitabının müellifidir. Sika imamlardan biridir. “Şeyhü’l-İslâm, allâme, muhaddisu’l-vakt” gibi lafızlarla anılmıştır. Ömrünün sonlarına doğru görme duyusunu yitirmiştir. (Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7/156; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412; Zehebî, *Mîzân*, 2/609; Zehebî, *el-Muğnî*, 2/393).

⁴⁵⁵ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁴⁵⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 3/100 (3886, 3888, 3889). Bu rivâyet birkaç lafız farklılığıyla Dârekutnî tarafından da nakletmiştir; bkz. Dârekutnî, *es-Sünen*, 1/310 (631-632). Dârekutnî de geçen bu rivâyet Hişâm b. Hassân, Eyyûb es-Sahtiyânî ve Hâlid el-Hazzâ tarafından da nakledilmiştir. Fakat sadece farklı râviler burada gösterilmiştir.

İsnad Şeması

4- عبد الرزاق⁴⁵⁷، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ⁴⁵⁸، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ: أَنَّ مُعَاذَ بْنَ جَبَلٍ كَرِهَ أَنْ

يُفَرَأَ الْقُرْآنُ فِي أَقَلِّ مِنْ ثَلَاثٍ.⁴⁵⁹

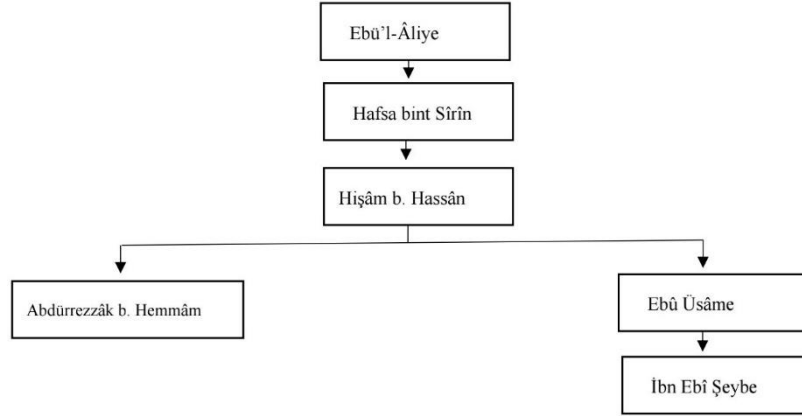
Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Ebû'l-Âliye şöyle buyurmuştur: “*Muâz b. Cebel, (namazda) Kur’ân-ı Kerîm’den üç âyetten az okunmasını kerih görmüştür*”.

⁴⁵⁷ **Ebü Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San‘ânî (ö. 211/826):** Yemen’de vefat etmiştir. Yirmi yaşındayken ilim talebi için rihle yapmaya başlamıştır. Ma’mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes gibi kimselerden hadis semâ etmiştir. Ondan da Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî hadis nakletmiştir. *el-Musannef* adlı hadis kitabının müellifidir. Sika imamlardan biridir. “Şeyhü’l-İslâm, allâme, muhaddisu’l-vakt” gibi lafızlarla anılmıştır. Ömrünün sonlarına doğru görme duyusunu yitirmiştir. (Buhârî, *et-Târîhu’l-kebîr*, 7/156; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412; Zehebî, *Mizân*, 2/609; Zehebî, *el-Muğnî*, 2/393).

⁴⁵⁸ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁴⁵⁹ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/84 (6124); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/242 (8577).

İsnad Şeması:

2.1.2. Oruç

5- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ⁴⁶⁰، نَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ زِيَادٍ⁴⁶¹، عَنْ عَاصِمِ الْأَحْوَلِ⁴⁶²، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنِ الرَّبَابِ

عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ عَمِّهَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ صَائِمًا فَلْيُفْطِرْ عَلَى التَّمْرِ، فَإِنْ لَمْ يَجِدِ التَّمَرَ فَعَلَى الْمَاءِ فَإِنَّ الْمَاءَ طَهُورٌ.⁴⁶³

Selmân b. Âmir'den naklen Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Sizden biri oruç tuttuğunda hurmayla iftar etsin. Eğer hurma bulamazsa suyla orucunu açsın. Zira su temizdir”.

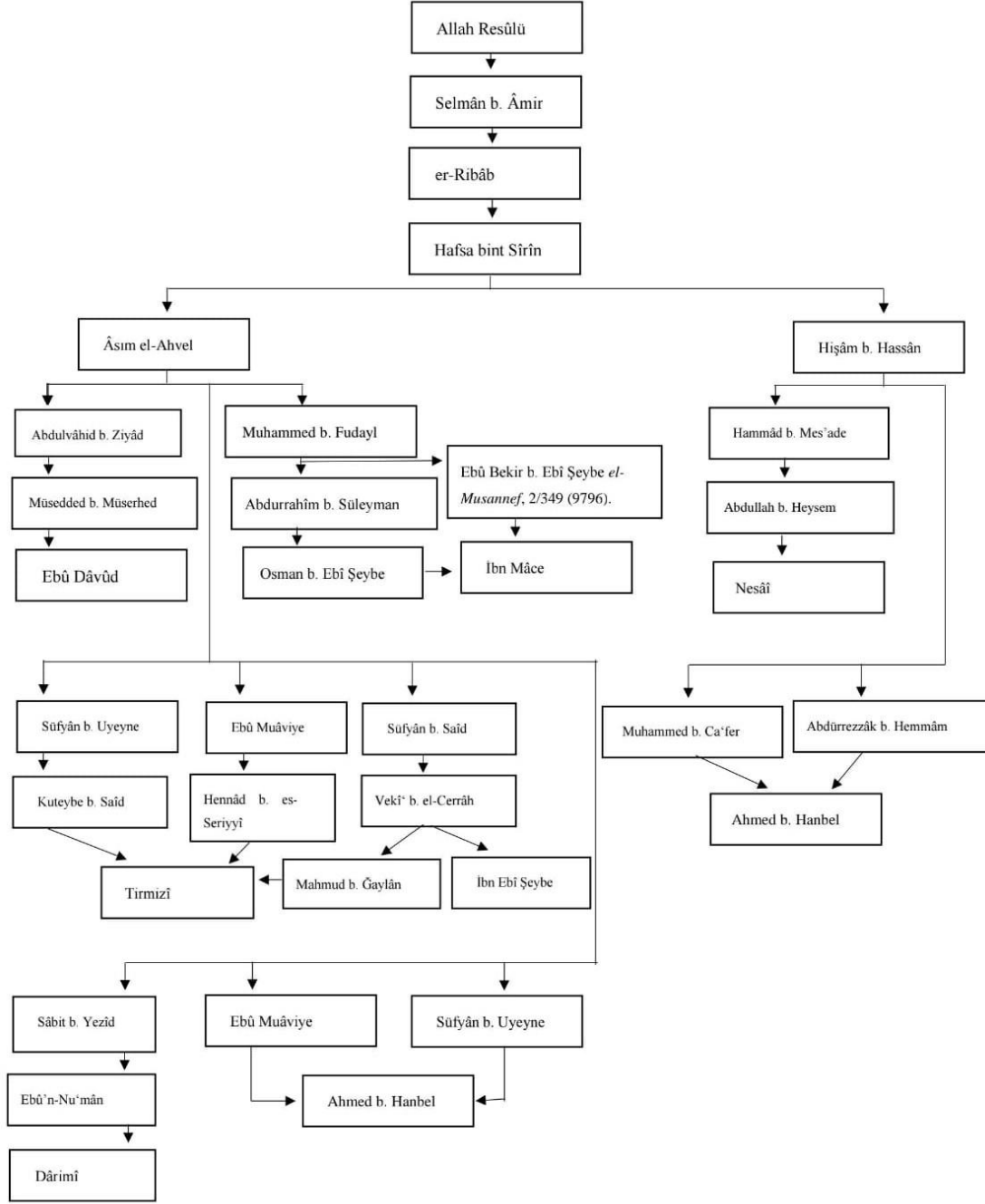
⁴⁶⁰ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta'dîl imamları onun hakkında “sadûk, sika, hâfız” gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra'da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

⁴⁶¹ **Abdülvâhid b. Ziyâd el-Abdî (ö. 176/793):** Künyesi Ebû Bîşr'dir. Basralıdır. Humeyd et-Tavîl'den hadis nakletmiş ondan da İbn Mehdî ve Basra ehli rivâyette bulunmuştur. Hakkında sika, kesîru'l-hadîs, leyse bihî be's ifadeleri kullanılmıştır. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/20; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/123; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/450).

⁴⁶² Ayrıntı için bkz: Âsım b. Süleymân el-Ahvel, sayfa 45.

⁴⁶³ Ebû Dâvûd, “Sıyâm”, 2355; Tirmizî “Zekât” 657; Tirmizî, “Savm”, 695; İbn Mâce, “Sıyâm”, 1699; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3/373 (3310); Dârimî, *Müsned*, 2/1061 (1743); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/349 (9796-9797); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/163-167-169, 29/413 (16.225-16.228-16.231, 17.877).

İsnad Şeması:

6- عَنْ هِشَامٍ⁴⁶⁴، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ قَالَ: الصَّائِمُ فِي عِبَادَةٍ مَا لَمْ يَغْتَبِ أَحَدًا، وَإِنْ كَانَ

نَائِمًا عَلَى فِرَاشِهِ، فَكَانَتْ حَفْصَةُ، تَقُولُ: يَا حَبْدَا عِبَادَةً، وَأَنَا نَائِمَةٌ عَلَى فِرَاشٍ⁴⁶⁵ قَالَ هِشَامُ: وَقَالَتْ حَفْصَةُ: الصَّيَامُ جُنَّةٌ

مَا لَمْ يَخْرِفْهَا صَاحِبُهَا، وَخَرَفَهَا الْغَيْبَةُ.⁴⁶⁶

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ebü'l-Âliye şöyle söylemiştir: “*Oruçlu kimse, gıybet yapmadığı sürece yatağında uyur vaziyette olsa bile ibadet halindedir*”. Bunun üzerine Hafsa da “*Yatağımda uyuyorken ne güzel bir ibadet*” karşılığını vermiş. Hişâm b. Hassân da Hafsa'nın “*Sahibi delmediği sürece oruç onu koruyan bir kalkandır. Onu delmek ise gıybet yapmakla olur*” dediğini rivâyet etmiştir.⁴⁶⁷

2.1.3. Zekât-Sadaka

7- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُوسُفَ: حَدَّثَنَا أَبُو شَهَابٍ⁴⁶⁹، عَنْ خَالِدِ الْحَدَّادِ⁴⁷⁰، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ

رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: بُعِثَ إِلَى نُسَيْبَةَ الْأَنْصَارِيَّةِ بِشَاةٍ، فَأُرْسِلَتْ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا مِنْهَا، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ: (عِنْدَكُمْ شَيْءٌ). فَقُلْتُ: لَا، إِلَّا مَا أُرْسِلَتْ بِهِ نُسَيْبَةُ مِنْ تِلْكَ الشَّاةِ، فَقَالَ: (هَاتِ، فَقَدْ بَلَغَتْ حِلَّهَا).⁴⁷¹

Hafsa bint Sîrîn'den naklen Ümmü Atiyye şöyle anlatır: Nüseybe el-Ensâriyye'ye⁴⁷² (zekât malından) bir koyun tasadduk edilmişti. Nüseybe de bu koyunun etinin bir kısmını Hz. Âişe'ye göndermişti. Bu sırada Hz. Peygamber (gelip) “*Yanınızda*

⁴⁶⁴ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁴⁶⁵ Bu hadisin “el-Kâsım b. Zekeriyâ- el-Hasan b. Mansûr-Abdürrahim b. Hârûn-Hişâm b. Hassân-Muhammed b. Sîrîn-Ebû Hüreyre-Allah Resûlü” şeklinde merfû' şekli olduğu da bazı kitaplarda nakledilmiştir. Fakat bu hadisin senedindeki Abdürrahim b. Hârûn zayıftır ayrıca el-Hasân el-Mansûr'un ma'rûfu'l-hâl olmadığı ifade edilmiştir. Hişâm b. Hassân-Hafsa bint Sîrîn-Ebü'l-Âliye” şeklinde nakledilen metin asıldır. Bkz. (Dârekutnî, *İlel*, 1840; Mizzî, *el-Kemâl*, VI, 496; İbnü'l-Kattân, *Beyânü'l-vehm*, 873).

⁴⁶⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 5/48 (8142); Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühed*, 1743; el-Hennâd b. es-Seriyyi, *ez-Zühed*, 2/572.

⁴⁶⁷ Bu hadisi Muhammed b. Sîrîn, Ebû Hüreyre'den nakletmiştir. Hafsa'nın ise Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'i hariç başka bir kaynakta bu rivâyeti geçmemektedir.

⁴⁶⁸ **Ahmed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî el-Yerbûî (ö. 227/842):** Künyesi Ebû Abdullah olup dedesine nisbet edilerek Ahmed b. Yûnus denmektedir. Kûfelidir. Onun hakkında münekkitler imâm, hüccet, el-hâfız, şeyhu'l-İslâm lafızlarını kullanmıştır. Ebû Hâtim de onun sika ve mutkin olduğunu söylemiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ondan hadis naklinde bulunmuştur. (el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 1/375; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/198; Zehebî, *Siyer*, 10/457).

⁴⁶⁹ **Ebü Şihâb Abdurabbih b. Nâfi' el-Hannât:** Kûfelidir, Medâin'de yaşamıştır. Hâlid el-Hazzâ, Süleyman el-A'meş, Şu'be b. el-Haccâc, Dâvûd b. Ebî Hind gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Yahyâ el-Kattân onun hâfız bir kimse olmadığını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel de onun sâlih bir kimse olduğunu hakkında hayırdan başka bir şey bilmediğini ifade etmiştir. Münekkitler onun için sika, kesirü'l-hadîs, sâlihu'l-hadîs, lâ be'se bih lafızlarını kullanmıştır. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/514; İclî, *es-Sikât*, 2/71; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/42; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 16/485).

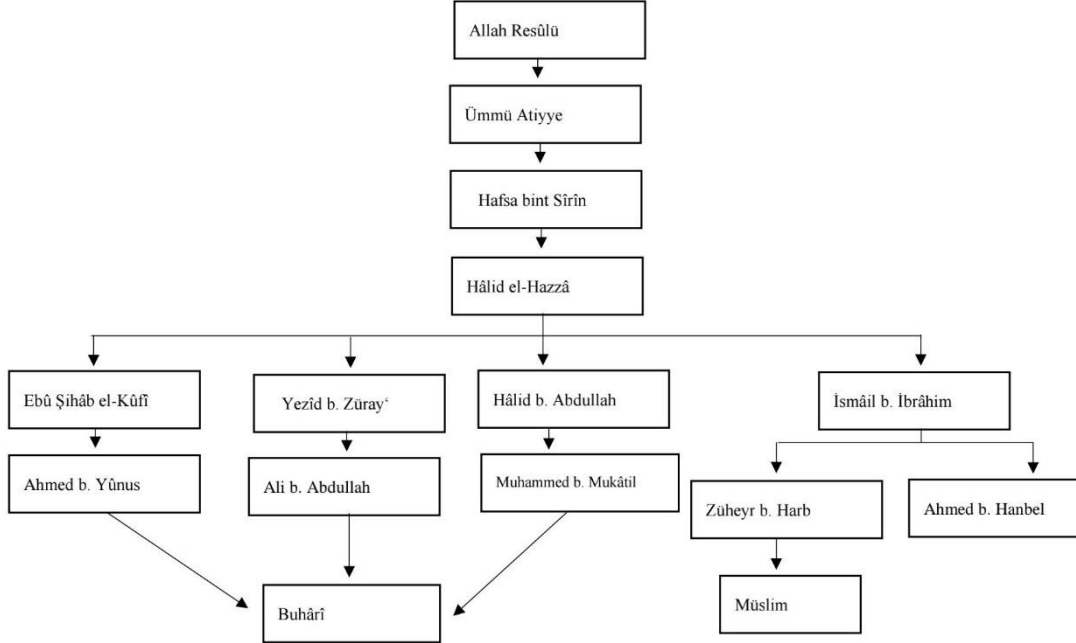
⁴⁷⁰ Ayrıntı için bkz: Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ, sayfa 46.

⁴⁷¹ Buhârî, “Zekât”, 1446, 1494, 2579; Müslim, “Zekât”, 1076; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/282 (27.301).

⁴⁷² Nüseybe el-Ensâriyye, Ümmü Atiyye'nin kendisidir.

yiyecek birşey var mı?” diye sorması üzerine Hz. Âişe “Benim yanımda bir şey yoktur, yalnız Nüseybe’nin şu zekât koyunundan (bana) gönderdiği bir parça et vardır” demiştir. Hz. Peygamber de “Haydi getir! Zekât yerine ulaşmıştır” buyurmuştur.

İsnad Şeması:

8- أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى⁴⁷³ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ⁴⁷⁴ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ⁴⁷⁵، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ الرَّائِحِ،

عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ، عَنِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -، قَالَ: إِنَّ الصَّدَقَةَ عَلَى الْمِسْكِينِ صَدَقَةٌ، وَعَلَى ذِي الرَّحِمِ اثْنَتَانِ:

صَدَقَةٌ، وَصَلَةٌ.⁴⁷⁶

⁴⁷³ **Muhammed b. Abdulâlî es-San‘ânî (ö. 245/860):** Basralıdır, orada vefat etmiştir. Mu‘temir b. Süleyman ve Hâlid b. el-Hâris, İmrân b. Uyeyne, Muhammed b. Abdurrahman’dan hadis nakletmiş ondan da Ebû Hâtim, Ebû Zûr’a, Müslim, Nesâî, Tirmizî, İbn Mâce rivâyette bulunmuştur. Ebû Hâtim, Ebû Zûr’a onun sika olduğunu söylemiştir. İbn Hacer’e göre onuncu tabakadan sikadır. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/16; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/104; Zehebî, *el-Kâşif*, 2/191; İbn Hacer, *Takrîb*, 491).

⁴⁷⁴ **Hâlid b. el-Hâris b. Ubeyd b. Süleyman el-Hüceymî (ö. 186/802):** Hâlid b. el-Hâris b. Süleyman b. Ubeyd b. Süfyân olduğu da söylenmiştir. Künyesi Ebû Osman’dır. Basralıdır, orada vefat etmiştir. Münekkittler tarafından sika, sebt, imâm, sıdk, me’mûn, huccet lafızlarıyla ta’dîl edilmiştir. İnsanların akıllılarından ve dehalarından biridir. İbn Hibbân *es-Sikât*’ta onun hicrî 119 yılında vefat ettiğini söylemiştir. İlmi geniş, dikkati çok, itkânî güzel, dini sağlam bir kimsedir. Müslim ve Nesâî onun Saîd’den naklettiği hadisi tahrîc etmiştir. (Zehebî, *Siyer*, 9/126; İbn Hacer, *Tehzîb*, 3/82).

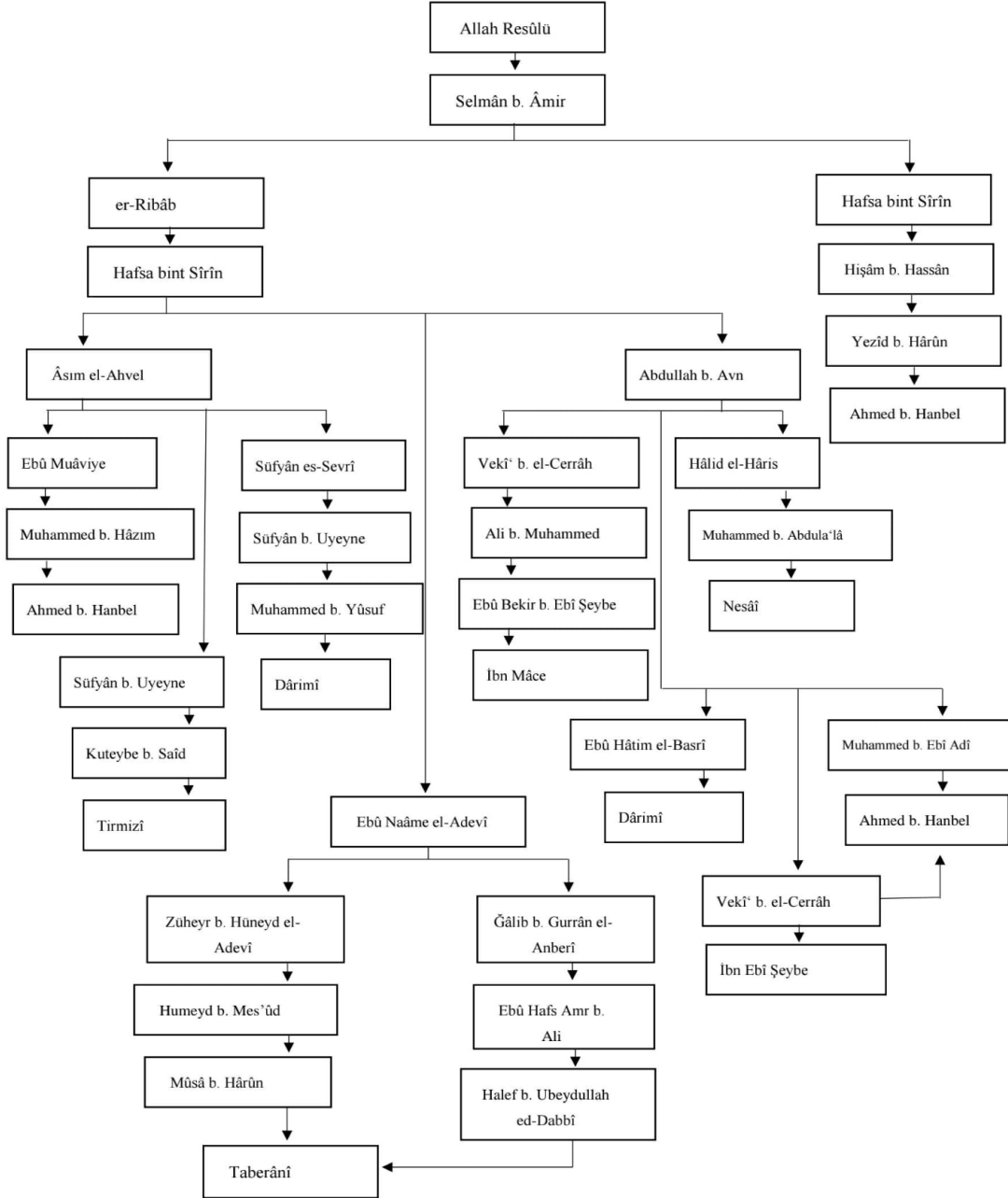
⁴⁷⁵ Ayrıntı için bkz: Abdullah b. Avn b. Ertabân, sayfa 49.

⁴⁷⁶ Nesâî, “Zekât”, 2582; İbn Mâce, “Zekât”, 1844; Tirmizî, “Zekât”, 658; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/166, 26/172 (15.800-4, 16.227, 16.235); İbn Ebî Şeybe, *Müsned*, 2/345; Dârimî, *Müsned*, 2/1048 (1722, 1723); Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 6/275 (6207-6208). Hafsa’nın Selmân b. Âmir’den nakli: Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/171 (16.233).

Selmân b. Âmir'den nakledildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: “*Fakire verilen sadaka, bir sadakadır. Akrabaya verilen ise iki sadakadır. Biri sadaka diğeri de sıla-i rahimdir*”.

Bu hadisi Hafsa bint Sîrîn doğrudan Selmân b. Âmir'den de nakletmiştir.

İsnad Şeması:

2.1.4. Cenaze

9- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ⁴⁷⁷ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ⁴⁷⁸ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ⁴⁷⁹ قَالَ حَدَّثَنَا حَفْصَةُ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: تُوفِّيتُ إِحْدَى بَنَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَانَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: اغْسِلْنَاهَا بِالسِّدْرِ وَتَرًا، ثَلَاثًا، أَوْ خَمْسًا، أَوْ أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ إِنْ رَأَيْتُمْ ذَلِكَ، وَاجْعَلْنَ فِي الْأَخِرَةِ كَافُورًا، أَوْ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ، فَإِذَا فَرَعْتُنَّ فَأَذْنِي.

فَلَمَّا فَرَعْنَا آذَنَاهُ، فَأَلْقَى إِلَيْنَا حِفْوَهُ، فَضَفَرْنَا شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ فُرُونَ، وَأَلْقَيْنَاهَا خَلْفَهَا.⁴⁸⁰

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: “Peygamber’in kızlarından biri vefat etti. Akabinde Hz. Peygamber bize geldi de: “*Onu sidrli su ile tek sayıda yıkayın. Ya üç ya beş yahut eğer gerekli görürseniz bundan daha fazla tek sayıda yıkayınız. Son yıkama suyunun içine kâfur yahut kâfur nev’inden güzel kokulu bir şey katınız. Yıkamayı bitirdiğinizde bana bildirin*” buyurdu. Nihayet biz yıkamayı bitirdiğimizde kendisine bildirdik. Hz. Peygamber -ona iç gömleği yapılması için- bize hıkvesini (yani izarını) uzattı. Biz o kızın saçlarını üç örgü yaptık ve bu üç örgüyü de arka tarafına atıp salıverdık.

Bu hadisin aynısını Ümmü Atiyye’den Muhammed b. Sîrîn de nakletmiştir.⁴⁸¹

⁴⁷⁷ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta’dîl imamları onun hakkında “sadûk, sika, hâfız” gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra’da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

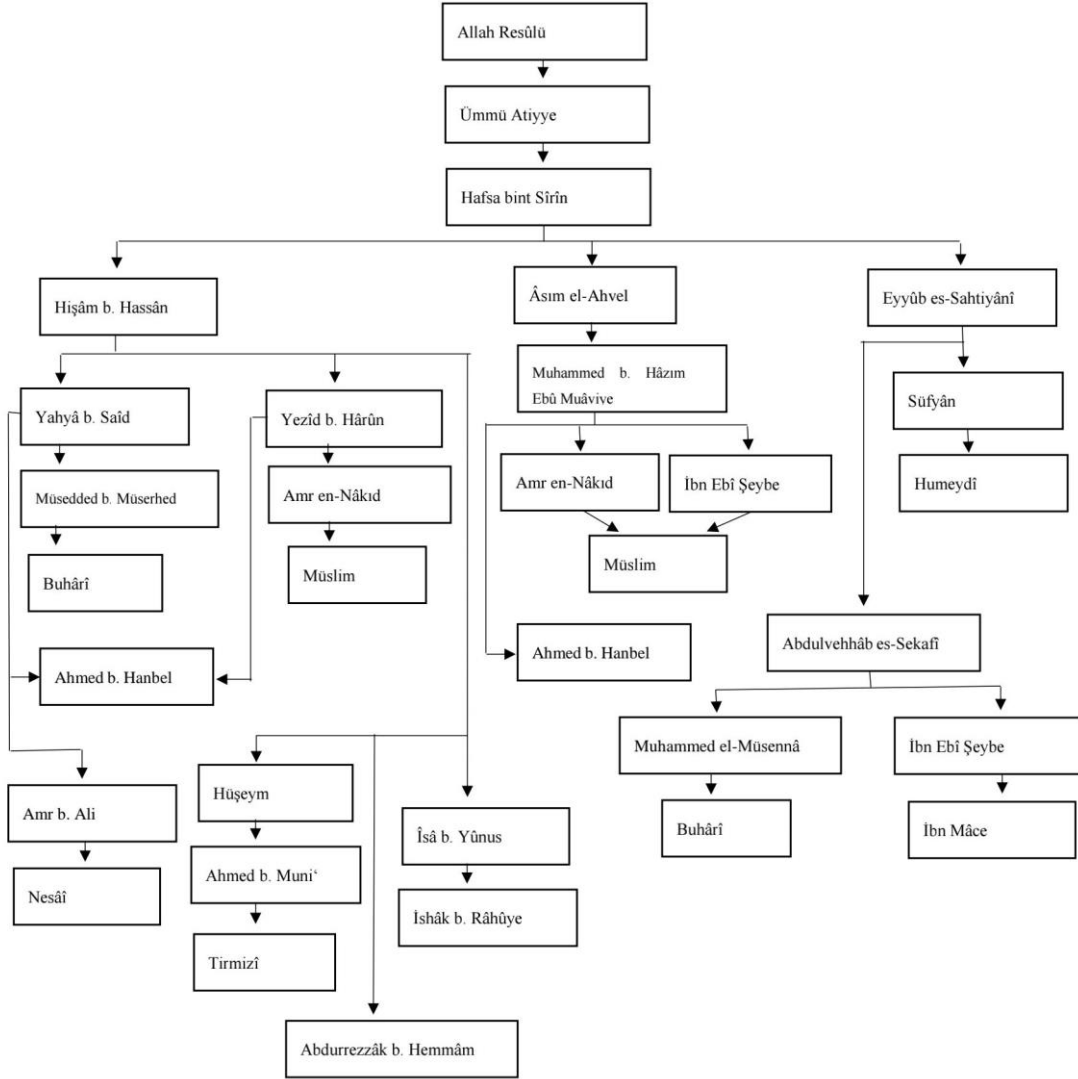
⁴⁷⁸ **Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/814):** Ebû Saîd diye künyelenmiştir. Basralıdır. Hâfız, sika bir râvidir. Ali b. el-Medînî “Ricâl ilmini ondan daha iyi bilen kimseyi görmedim”, Basralı tanınmış muhaddis Bündâr da “O zamanının imamıdır” demiştir. Yaşadığı çağda vera‘, anlayış, fazilet, din ve ilim bakımından temayüz etmiş bir kimsedir. Hadis ilmini Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî ve başka şeyhlerden öğrenmiştir. Basra’da vefat etmiştir. (el-İclî, *es-Sikât*, 2/353; Ebû Dâvûd, *Suâlatü Ebî Ubeyd el-Âcurri*, 67; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9/151; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/611)

⁴⁷⁹ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁴⁸⁰ Buhârî, “Cenâîz”, 1263; Müslim, “Cenâîz”, 2173, 2174; Tirmizî, “Cenâîz”, 990; İbn Mâce, “Cenâîz”, 1459; Nesâî, “Cenâîz”, 1885; Humeydî, *Müsned*, 1/353 (363); İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/208 (2338); Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/135 (6276); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/281-286 (27.299, 27.306).

⁴⁸¹ Buhârî, *Sahih*, “Cenâîz”, 1254; ts., “Cenâîz”, 2168.

İsnad Şeması:

10- حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ الْعَبَّاسِ الرَّازِيُّ⁴⁸²، ثنا سَهْلُ بْنُ عُثْمَانَ⁴⁸³، ثنا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ⁴⁸⁴، عَنْ جُنَيْدِ بْنِ أَبِي وَهْرَةَ التَّمِيمِيِّ⁴⁸⁵، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ أَبِي بَشِيرٍ⁴⁸⁶، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ سُلَيْمٍ أُمِّ أَنَسٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا تُوفِّيتِ الْمَرْأَةُ، فَأَرَادُوا أَنْ يُعَسِّلُوهَا، فَلْيَبْدَأُوا بِبَطْنِهَا، فَلْيُمْسَحْ بِطَنِّهَا مَسْحًا رَفِيقًا، إِنْ لَمْ تَكُنْ حُبْلَى، فَإِنْ كَانَتْ حُبْلَى، فَلَا تُحَرِّكَنَّهَا فَإِنْ أَرَدْتَ عَسْلَهَا، فَأَبْدِي بِسِفْلِهَا، فَأَلْقِي عَلَى عَوْرَتِهَا ثَوْبًا سَتِيرًا، ثُمَّ خُذِي كُرْسُفَةً فَأَعْسِلِيهَا فَأَحْسِنِي عَسْلَهَا، ثُمَّ ادْخُلِي يَدَكَ مِنْ تَحْتِ الثَّوْبِ فَاْمْسَحِيهَا بِكُرْسُفٍ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَأَحْسِنِي مَسْحَهَا قَبْلَ أَنْ تُوضِّيَّهَا، ثُمَّ وَضِّيَّهَا بِمَاءٍ فِيهِ سِدْرٌ، وَلْتَفْرِغِ الْمَاءَ امْرَأَةً وَهِيَ قَائِمَةٌ لَا تَلِي شَيْئًا غَيْرَهُ حَتَّى تَنْقِي بِالسِّدْرِ وَأَنْتِ تَغْسِلِينَ، وَلْيَلِ عُسْلُهَا أَوَّلَى النِّسَاءِ بِهَا، وَإِلَّا فَاْمْرَأَةً وَرِعَةً، فَإِنْ كَانَتْ صَغِيرَةً أَوْ ضَعِيفَةً فَلْتَلِهَا امْرَأَةٌ وَرِعَةٌ مُسْلِمَةٌ، فَإِذَا فَرَعْتَ مِنْ عُسْلِ سَفْلَتِهَا عُسْلًا نَقِيًّا بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، فَلْتُوضِّيَّهَا وَضُوءَ الصَّلَاةِ، فَهَذَا بَيَانٌ وَضُوءُهَا ثُمَّ اغْسِلِيهَا بَعْدَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، فَأَبْدِي بِرَأْسِهَا قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ، فَأَنْقِي عُسْلَهُ مِنَ السِّدْرِ بِالْمَاءِ، وَلَا تُسَرِّجِي رَأْسَهَا بِمُشْطٍ، فَإِنْ حَدَثَ بِهَا حَدَثٌ بَعْدَ الْعَسَلَاتِ الثَّلَاثِ، فَاجْعَلِيهَا خَمْسًا، فَإِنْ حَدَثَ فِي الْخَامِسَةِ، فَاجْعَلِيهَا سَبْعًا وَكُلُّ ذَلِكَ، فَلْيَكُنْ وَثْرًا بِمَاءٍ وَسِدْرٍ، فَإِنْ كَانَ فِي الْخَامِسَةِ أَوْ الثَّالِثَةِ، فَاجْعَلِي فِيهِ شَيْئًا مِنْ كَافُورٍ وَشَيْئًا مِنْ سِدْرٍ، ثُمَّ اجْعَلِي ذَلِكَ فِي جَرِّ جَدِيدٍ، ثُمَّ أَقْعِدِيهَا، فَأَفْرِغِي عَلَيْهَا وَابْدِي بِرَأْسِهَا حَتَّى تَبْلُغِي رِجْلَيْهَا، فَإِذَا فَرَعْتَ مِنْهَا، فَأَلْقِي عَلَيْهَا ثَوْبًا نَظِيفًا ثُمَّ ادْخُلِي يَدَكَ مِنْ وَرَاءِ الثَّوْبِ فَأَنْزِعِيهِ عَنْهَا، ثُمَّ اخْشِي سَفْلَتَهَا كُرْسُفًا مَا اسْتَطَعْتَ وَاخْشِي كُرْسُفَهَا مِنْ طَبِيعِهَا، ثُمَّ خُذِي سَبِيَّةً طَوِيلَةً مَعْسُولَةً، فَأَرْبِطِيهَا عَلَى عَجْرِهَا كَمَا تُرْبِطُ عَلَى الْبَطَاقِ، ثُمَّ اعْقِدِيهَا بَيْنَ فَخْذَيْهَا وَضَمِّي فَخْذَيْهَا، ثُمَّ أَلْقِي طَرَفَ السَّبِيَّةِ عَنْ عَجْرِهَا إِلَى قَرِيبٍ مِنْ

⁴⁸² Hasan b. el-Abbâs b. Ebî Mîhrân el-Mukrî' er-Râzî (ö. 289/902): Künyesi Ebû Ali'dir. el-Cemmâl diye ma'ruftur. Bağdat'ta yaşamıştır. Dâhi, ârif bir şeyhtir. Sika olduğu söylenmiştir. Zabt ve tahrîr konusunda güvenilir biridir. (el-Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 8/403; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/216.).

⁴⁸³ Sehl b. Osman el-Askerî el-Kindî: Künyesi Ebû Mes'ûd'dur. Rey'de yaşamıştır. Hicrî 240 yılından önce vefat etmiştir. Isbehân'a gelmiş, oradan Rey'e gitmiş sonrasında Irak'a geri dönmüştür. Ondan Ebû Zûr'a, Ebû Hâtîm, Müslim, Ali b. el-Medîni hadis nakletmiştir. Ebû Hâtîm onun sadûk bir kimse olduğunu söylemiştir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 4/203; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/292; el-Makdisî, *el-Kemâl*, 5/341).

⁴⁸⁴ Abdürrahîm b. Süleyman el-Kinânî er-Râzî (ö. 184/800): Künyesi Ebû Ali'dir. Aslen Rey ehliyendir. Fakat Kûfe'de büyümüş, orada vefat etmiştir. Benû Kinâne'nin mevlâsıdır. Yahyâ b. Maîn, el-İclî onun sika olduğunu söylemiş, Ebû Hâtîm de sâlihu'l-hadîs demiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/515; el-İclî, *es-Sikât*, 2/93; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/339).

⁴⁸⁵ Cüneyd b. el-Alâ b. Ebî Vehre Ebû Hâzım et-Teymî: Cüneyd b. el-Alâ b. Ebî Dehre de denilmiştir. Tâbiün nesliyendir. İbn Hibbân, Cüneyd'in görmediği halde Ebu'd-Derdâ ve İbn Ömer'den hadis naklettiğini söylemiştir. Ölünün yıkanması konusunda uzunca münker bir rivâyeti vardır. Onun hakkında Ebû Hâtîm "sâlihu'l-hadîs", el-Ezdî "leyyinü'l-hadîs", el-Bezzâr da "leyse bihî be's" ifadelerini kullanmışlardır. İbn Hibbân *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiştir. (Zehebî, *Mizân*, 1/425; İbn Hacer, *Lisân*, 2/498).

⁴⁸⁶ Ayrıntı için bkz: Abdülmelik b. Ebî Beşîr, sayfa 51.

رُكِبَتْ بِهَا، فَهَذَا شَأْنُ سَفَلَتِهَا ثُمَّ طَبَّيْهَا وَكَفَّنِيهَا وَاطْوَى شَعْرَهَا ثَلَاثَةَ أَقْرُنٍ فَصَّةً وَفَرْنَيْنِ وَلَا تُشَبِّهْهَا بِالرِّجَالِ، وَلْيَكُنْ كَفْنُهَا فِي خَمْسَةِ أَثْوَابٍ أَحَدُهَا الْإِزَارُ تَلْفِي بِهِ، فَخَذَّيْهَا وَلَا تَنْفُضِي مِنْ شَعْرِهَا شَيْئًا بَنُورَةً وَلَا غَيْرَهَا، وَمَا يَسْقُطُ مِنْ شَعْرِهَا، فَأَغْسِلِيهِ، ثُمَّ اغْرِزِيهِ فِي شَعْرِ رَأْسِهَا وَطَبَّيْ شَعْرَ رَأْسِهَا، فَأَحْسِنِي تَطْيِيبَهُ وَلَا تُغْسِلِيهَا بِمَاءٍ مُسَحَّنٍ وَاحْمَرِيهَا وَمَا تُكَفِّنِيهَا بِهِ بِسَبْعِ نَبْدَاتٍ إِنْ شِئْتَ وَاجْعَلِي كُلَّ شَيْءٍ مِنْهَا وَثْرًا وَإِنْ بَدَا لَكَ أَنَّ تُخْمِرِيهَا فِي نَعْشِهَا، فَاجْعَلِيهِ وَثْرًا هَذَا شَأْنُ كَفْنِهَا وَرَأْسِهَا، وَإِنْ كَانَتْ مَحْدُورَةً أَوْ مَخْصُونَةً أَوْ أَشْبَاهَ ذَلِكَ، فَخُذِي خِرْقَةً وَاحِدَةً وَأَغْمِسِيهَا فِي الْمَاءِ وَاجْعَلِي تَتَبَعِي كُلَّ شَيْءٍ مِنْهَا، وَلَا تُحَرِّكِيهَا فَإِنِّي أَخْشَى أَنْ يَتَنَفَّسَ مِنْهَا شَيْءٌ لَا يُسْتَطَاعُ رُدُّهُ.⁴⁸⁷

Hafsa bint Sîrîn aracılığıyla Ümmü Süleym Ümmü Enes b. Mâlik'ten nakledildiğine göre Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: “Kadın vefat ettiğinde onu yıkamaya niyetlendiğinde karnından başlayın. Hamile değilse karnına yumuşakça dokunuşar yapın. Şayet hamileyse ve yıkanması icab ediyorsa onu hareket ettirmeden alt taraflarından yıkamaya başlayın. Avret mahallini bir elbiseyle örtün. Sonra kürsüfün alın onu en güzel şekilde yıkayın. Sonra elinizi örtünün altına koyup kürsüfle üç defa mesh edin. Ona abdestini aldirmeden önce orayı güzelce mesh edin. Ona içinde sidr bulunan suyla abdest aldırın. Sen onu yıkarken ayakta duran bir kadın da ara vermeden sidr arınana kadar su döksün. Onun yıkamasını cenazeye en yakın kadın yapsın. Eğer böyle biri yoksa vera sahibi bir kadın onu yıkasın. Eğer küçük veya zayıf bir kimseyse onu Müslüman vera sahibi bir kadın yıkasın. Cenazenin alt tarafını temiz su ve sidrle yıkamayı bitirdikten sonra ona namaz abdesti gibi abdest aldırın. Bu onun abdest suyunun açıklamasıdır. Bundan sonra onu üç defa su ve sidrle yıkayın. İlk olarak baş tarafından başlayın ve - yıkadıktan sonra- başını temiz suyla sidrden arındırın. Onun başını tarakla taramayın. Üç kere yıkamadan sonra eğer onda bir pislik belirirse onu yıkamayı beşe tamamlayın. Beşinci yıkamadan sonra da pislik ortaya çıkarsa bu sayıyı yediye tamamlayın. Ve bu yıkamaların her biri tek sayıda su ve sidrle yapılsın. Beşinci veya üçüncü yıkamada pislik belirirse suya kafur ve sidr karıştırın. Bunu yeni bir kab içinde yapın. Sonra -cenazeyi- onu oturtun ve başından ayaklarına gelecek şekilde başından su dökün. Bunu bitirdiğinde onun üzerine temiz bir elbise at ve sırtının arkasından elbiseyi çıkartın. Elinizden geldiğince onun alt tarafına kürsüf doldurun ve o kürsüfün güzel kokuyla doldurun. Sonra uzun bir kumaş parçasını alın. Kemer bölgesinden bağlandığı gibi onu kalçasından

⁴⁸⁷ Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-kebir*, 25/124; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1424), 3/567, 4/6.

bağlayın. Sonra uylukları arasından düğümle ve uyluklarını birleştir. Kumaş ipin bir ucundan tutun kalça kısmından bağlayıp dizlerine yakın yerden ipi geçirin. Bu alt tarafının durumudur. Sonra ona güzel koku sürün ve kefenleyin. Saçını biri daha kısa olacak şekilde üç perçem yapın ve onu erkeklerinkine benzetmeyin. Kefeni, biri parçası kalça kısmına sardığınız izar olmak üzere beş parçadan oluşsun. Koparmak veya başka bir şekilde saçının herhangi bir kısmı dışarıda bırakmayın. Saçından düşenleri de alıp yıkadıktan sonra saçlarının arasına koyun ve ona koku sürün. Sıcak su ile olmayacak şekilde yıkayın ve başını örtün. İsterseniz kefen yedi parçadan da oluşabilir. Yaptığınız her şeyi tek sayı olacak şekilde yapın. Cenaze ile ilgili başka bir durum olduğunda da yine tek sayı ile yapın. Bu kefeni ve başı ile ilgili durumudur. Herhangi bir şişme veya sızdırma olursa elinize bir bez parçası alıp suya batırın ve onunla yavaşça etrafını temizleyin. Onu çok fazla hareket ettirmeyin ki önleyemeyeceğiniz sızıntılar olmasın.”

Abdûlmelik b. Ebî Beşîr’in Hafsa bint Sîrîn’den onun da Ümmü Süleym Ümmü Mâlik naklettiği bu hadis sadece Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-kebîr* ve Beyhakî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında nakledilmiştir. Ölü kadının yıkanması ve kefenlenmesi olayını ayrıntılı bir şekilde aktaran bu hadis ile ilgili bazı durumlar söz konusudur. İbn Ebî Hâtim babası Ebû Hâtim’e Abdûlmelik b. Ebû Beşîr’in Hafsa bint Sîrîn’den onun da Ümmü Süleym’den naklettiği bu hadis hakkında sormuştur. Ebû Hâtim bu rivâyetin batıl olduğunu, İbn Sîrîn’in sözüne benzediğini söylemiştir. Ümmü Atiyye’den bu konuda hadis nakledildiğini fakat Ümmü Süleym’in Allah Resûlü’nden ölünün yıkanmasıyla ilgili herhangi bir rivâyetinin olmadığını belirtmiştir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebî Hâtim, *el-İlel*, thk. Sad b. Abdullah el-Humeyd - Halid b. Abdurrahman (Matbaatü’l-Humeydî, 1427), 3/539-541.

İsnad Şeması:

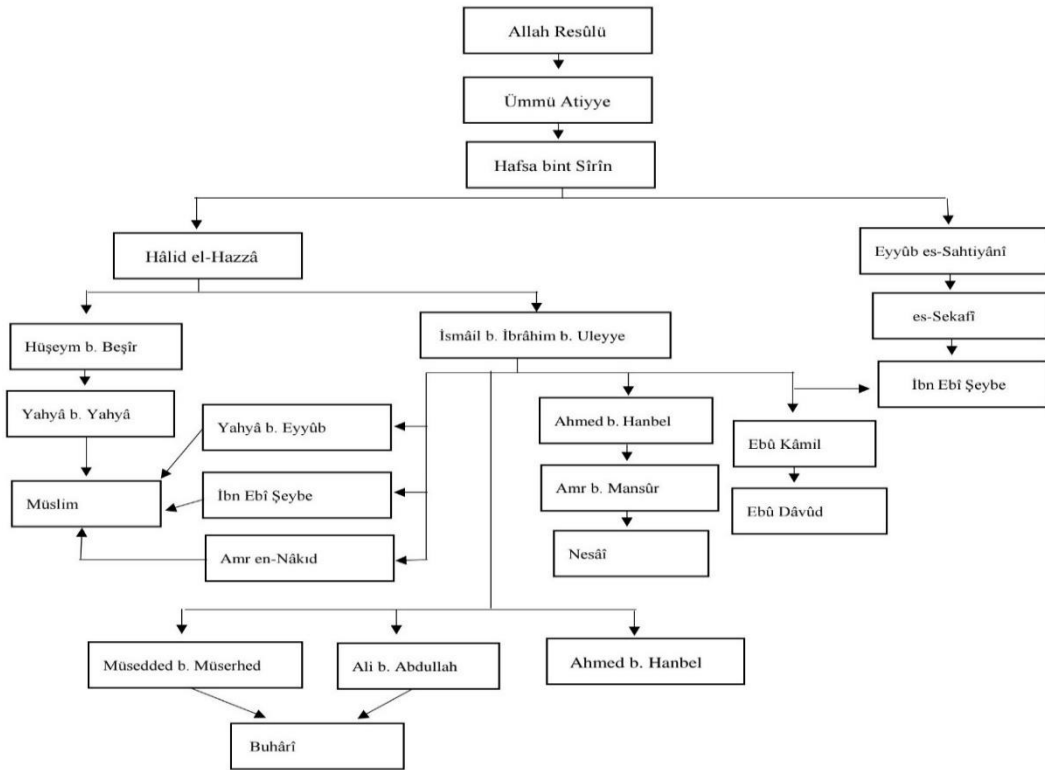

11- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ⁴⁸⁹ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ⁴⁹⁰ إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ⁴⁹¹، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ

عَطِيَّةٍ قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا فِي غُسْلِ ابْنَتِهِ: ابْدَأْ بِمِيَامِنِهَا وَمَوَاضِعِ الْوُضُوءِ مِنْهَا.⁴⁹²

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: Hz. Peygamber oradaki kadınlara, kızını yıkama hakkında: “Onu yıkamaya sağ tarafıyla ve abdest uzuvlarıyla başlayınız” buyurmuştur.

İsnad Şeması:

⁴⁸⁹ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta'dîl imamları onun hakkında “sadûk, sika, hâfız” gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra’da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

⁴⁹⁰ **İsmâil b. İbrâhim b. Uleyye el-Esedî el-Basrî (ö. 193/809):** Hicrî 110 senesinde Basra’da doğmuştur. Babası Uleyye Basra ehlinden Benî Esed’in mevlâsı olup Basra’ya göç etmiştir. Kendisi Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn, Atâ b. es-Sâib, Eyyûb b. Ebî Temîme gibi hocalardan hadis öğrenmiştir. Kendisinden de hocaları Şu’be b. el-Haccâc ve İbn Cüreyc ile Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ebû Hayseme gibi kimseler hadis nakletmiştir. Cerh-ta’dîl imamları hakkında “sika, imâm, allâme, hâfız, sebt” diyerek onu övmüşlerdir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 2/153; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/44; Zehebî, *Siyer*, 9/107-9).

⁴⁹¹ Ayrıntı için bkz: Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ, sayfa 46.

⁴⁹² Buhârî, “Vudû” 167; Buhârî, “Cenâiz”, 1255; Müslim, “Cenâiz” 2175-2176; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3145; Nesâî, “Cenâiz”, 1884; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/283 (27.302); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/449 (10.891-10.892).

12- حَدَّثَنَا أَحْمَدُ 493 حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ 494 أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ 495 قَالَ أَيُّوبُ 496: وَسَمِعْتُ حَفْصَةَ بِنْتَ سِيرِينَ

قَالَتْ: حَدَّثَنَا أُمُّ عَطِيَّةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَتَتْ جَعْلَنَ رَأْسَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَةَ قُرُونٍ، نَقَضْنَهُ ثُمَّ غَسَلْنَهُ،

ثُمَّ جَعَلْنَهُ ثَلَاثَةَ قُرُونٍ. 497

Hafsa bint Sîrîn, Ümmü Atiyye bize şu şekilde rivâyette bulundu demiştir: “*Orada bulunan kadınlar Resûlullah ’ın kızının başını üç bukle yaptılar. Biz yıkayacağımız sırada saç örgülerini çözdük. Sonra başını yıkadık, sonra da saçları üç bukle yaptık*”. 498

493 **Ahmed b. Sâlih Ebû Ca’fer el-Mısırî (ö. 248/862):** Mısır’da doğmuştur. Münekkitle sika lafzıyla ta’dil etmişlerdir. Hadis ilminde, hadis hıfzında ve tarih bilgisi konusunda Ahmed b. Hanbel Irak ehlinde neyse Ahmed b. Sâlih de Mısır ehlinde o olduğu söylenmiştir. Fakat onun kibirli biri olduğu nakledilir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ’t-ta’dil*, 2/56; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/25)

494 **Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Mısırî (ö. 197/813):** Yahyâ b. Maîn, onun sika olduğunu söylemiştir. (Yahyâ b. Maîn, *et-Târih*, 4/412; Buhârî, *et-Târih*, 6/280; el-İclî, *es-Sikât*, 2/65)

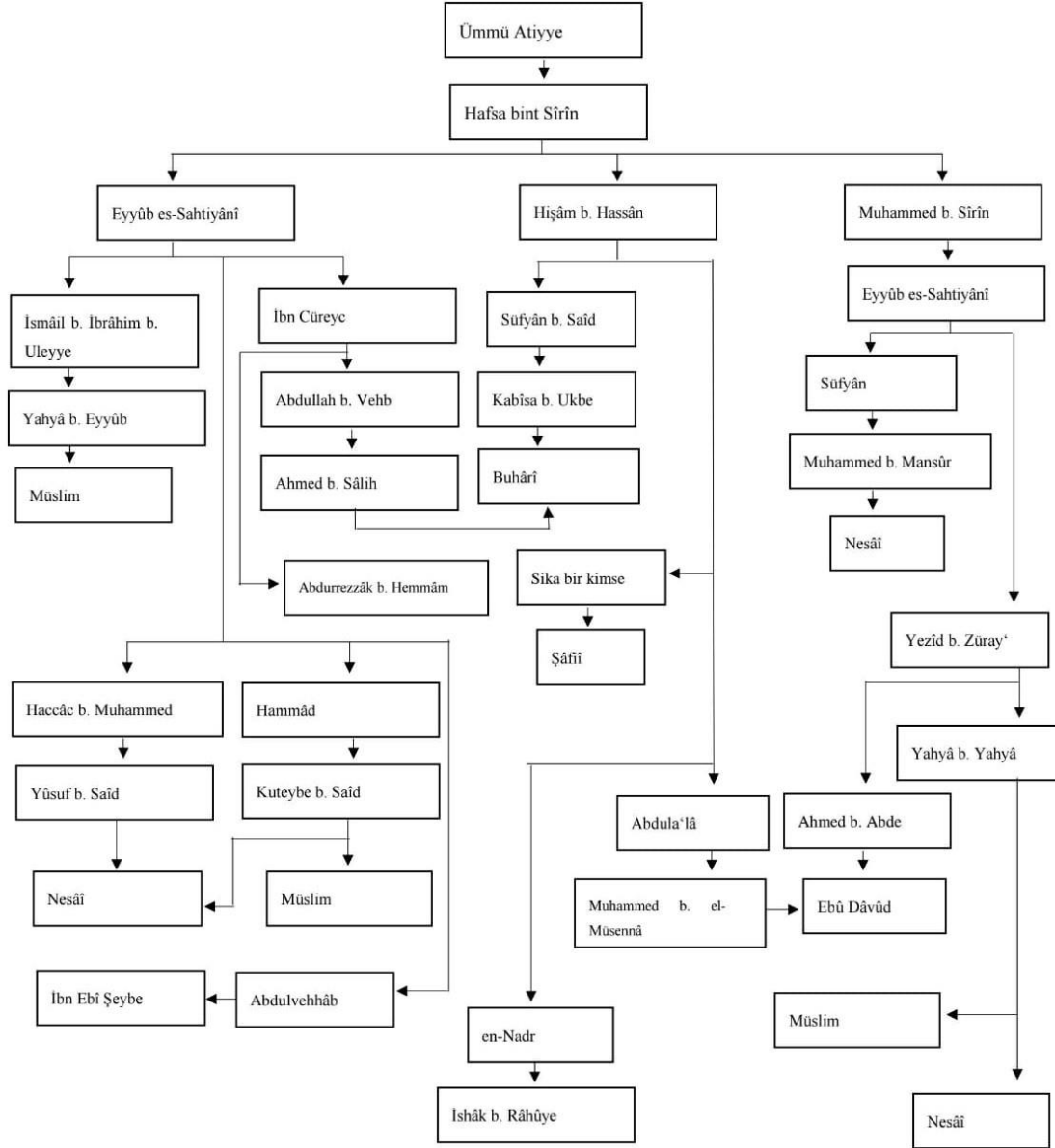
495 **Abdûlmelik b. Abdülazîz b. Cüreyc el-Mekkî (ö. 150/767):** Ebû’l-Velîd ve Ebû Hâlid şeklinde iki künyesi vardır. Hicaz ehlinin fakihlerinde ve kurrâlarından. Sika olduğu ve tedlis yaptığı söylenilerek iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. (el-İclî, *es-Sikât*, 2/103; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/93)

496 Ayrıntı için bkz: Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî, sayfa 43.

497 Buhârî “Cenâiz”, 1260, 1262, 1263; Müslim, “Cenâiz”, 2169, 2171, 2172; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3143, 3144; Nesâî, “Cenâiz”, 1883, 1891, 1892; Şâfiî, *Müsned*, 356; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/216 (2355); Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/136 (6280); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/457 (10.991).

498 Bu hadisi Hafsa’dan nakleden râviler arasında Muhammed b. Sîrîn de vardır. Ayrıca Muhammed b. Sîrîn bu rivâyeti Ümmü Atiyye’den de nakletmiştir. Bkz: Tirmizî, “Cenâiz”, 990.

İsnad Şeması:

13- حَدَّثَنَا ابْنُ عُكَيْةٍ⁴⁹⁹ عَنْ هِشَامٍ⁵⁰⁰، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ الْحَسَنِ، قَالَتْ: كُنْتُ عِنْدَ أُمِّ سَلَمَةَ

أَنْظُرُ فِي رَأْسِهَا فَجَاءَ إِنْسَانٌ، فَقَالَ: فُلَانٌ فِي الْمَوْتِ، فَقَالَتْ لَهَا: انْطَلِقِي، فَإِذَا احْتَضَرَ، فَقُولِي: السَّلَامُ عَلَى الْمُرْسَلِينَ،

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.⁵⁰¹

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Hayre ümmü'l-Hasan şöyle demiştir: Ümmü Seleme'nin yanındaydım. Onun başında bekliyordum. Bir kimse geldi ve falanca ölüm döşeğinde dedi. Ümmü Seleme de ona: “Onun yanına git, o öldüğünde orada “es-Selâmü ala'l mürselîn ve'l-hamdülillâhi Rabbî'l-âlemîn” söyle, buyurdu. Bu hadisi belirttiğimiz kaynaklarda İbn Ebî Şeybe'den başka nakleden kimse yoktur.

14- حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ بِنْتُ عُقْبَةَ⁵⁰²، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ⁵⁰³، عَنْ خَالِدٍ⁵⁰⁴، عَنْ أُمِّ الْهَدَيْلِ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا

قَالَتْ: نَهَيْتُنَا عَنْ اتِّبَاعِ الْجَنَائِزِ، وَلَمْ يَعِزْمِ عَلَيْنَا⁵⁰⁵.

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye: “Bize (kadınlara) cenazenin arkasından gitmek yasaklanmıştı. (Ancak bu mesele) üzerimize kesin bir şekilde haram kılınmadı” demiştir. Bu hadisi Ümmü Atiyye'den Muhammed b. Sîrîn de nakletmiştir.⁵⁰⁶

⁴⁹⁹ İsmâil b. İbrâhîm b. Uleyye el-Esedî el-Basrî (ö. 193/809): Hicrî 110 senesinde Basra'da doğmuştur. Babası Uleyye Basra ehlinden Benî Esed'in mevlâsı olup Basra'ya göç etmiştir. Kendisi Eyyûb es-Sahtiyânî, Humeyd et-Tavîl, Abdullah b. Avn, Atâ b. es-Sâib, Eyyûb b. Ebî Temîme gibi hocalardan hadis öğrenmiştir. Kendisinden de hocaları Şu'be b. el-Haccâc ve İbn Cüreyc ile Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni, Ebû Hayseme gibi kimseler hadis nakletmiştir. Cerh-ta'dil imamları hakkında “sika, imâm, allâme, hâfız, sebt” diyerek onu övmüşlerdir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 2/153; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/44; Zehebî, *Siyer*, 9/107-9).

⁵⁰⁰ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁰¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/445 (10.849).

⁵⁰² Kabîsa b. Ukbe b. Muhammed es-Süvâî el-Kûfî (ö. 215/830): Künyesi Ebû Âmir'dir. Kûfe'de vefat etmiştir. Münekkitleri sika, sadûk, lâ be'se bîh lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. Süfyân es-Sevrî'den rivâyeti çoktur. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/527; Müslim, *el-Künâ ve'l-esmâ*, 1/584; el-İclî, *es-Sikât*, 2/214).

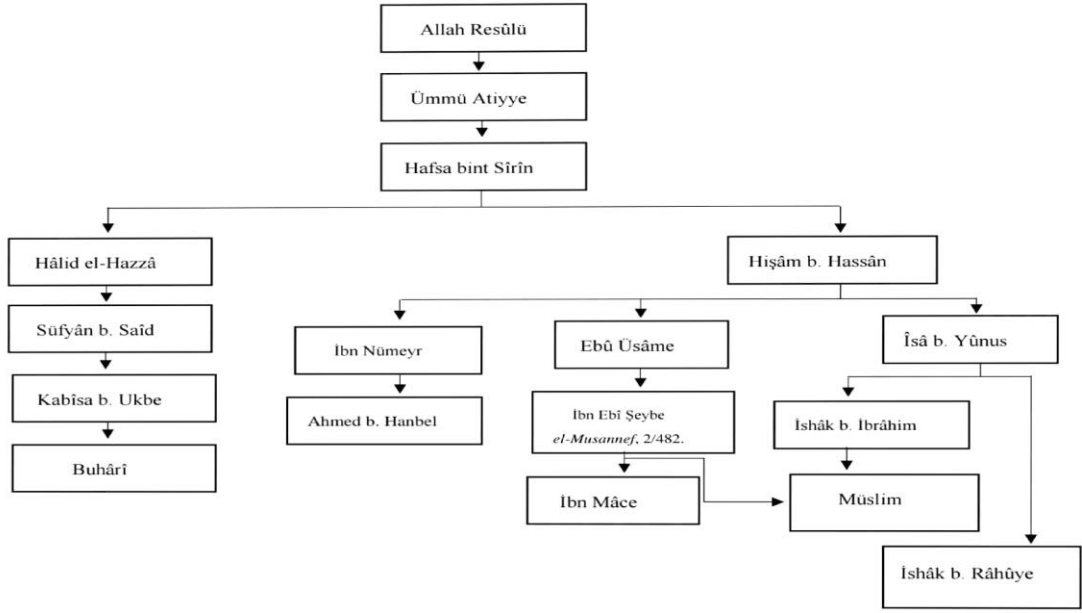
⁵⁰³ Süfyân b. Saîd b. Mesrûk es-Sevrî (ö. 161/778): Basra'da vefat etmiştir. Münekkitler onu sika, sebt, me'mûn, hüccet lafızlarıyla ta'dil etmiştir. Süfyân yaşadığı çağda fıkıh, verâ, hıfz ve itkan bakımından temayüz etmiş bir kimsedir. Ayrıca kesîru'l-hadîs'tir. Abdullah b. Mübârek, Süfyân'dan daha bilgili kimseyle karşılaşmadığını söylemiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/492; Buhârî, *et-Târihu'l-kebîr*, 5/104; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/402).

⁵⁰⁴ Ayrıntı için bkz: Hâlid b. Mihrân el-Hazzâ, sayfa 46.

⁵⁰⁵ Buhârî, “Cenâiz”, 1278; Müslim, “Cenâiz”, 2167; İbn Mâce, “Cenâiz”, 1577; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/216 (2356); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/482 (11.294); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 45/284 (27.304).

⁵⁰⁶ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 4/183; Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî İshâk b. Râhûye, *Müsned*, thk. Abdulgâfur b. Abdülhak (Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412), 5/217.

İsnad Şeması:

15- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ⁵⁰⁷، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ⁵⁰⁸، عَنْ أَيُّوبَ⁵⁰⁹، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَانَا عَنِ النَّيَاحَةِ.⁵¹⁰

Hafsa'ya Ümmü Atiyye şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullah (s.a.v) bizi (ölüm karşısında) yüksek sesle ağlamaktan nehyetti”.

⁵⁰⁷ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta'dîl imamları onun hakkında “sadûk, sika, hâfız” gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra'da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

⁵⁰⁸ **Abdülvâris b. Saïd b. Zekvân et-Temîmî el-Anberî (ö. 180/797):** Basralıdır. Yahyâ b. Maîn'e Basra şeyhlerinden hangisinin daha sebt sahibi/güvenilir olduğu sorulunca Abdülvâris'in adını vermiştir. Hadis ilminde sâlih bir kimsedir. Döneminin önde gelen âlimlerinden biridir. Münekkittler onu sika, sadûk, sebt, hüccet, imam, hafız lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. Din ve verâ ehliendir. Kaderî olduğu söylenmiştir. İbn Sa'd *et-Tabakât*'ta altıncı, Halife b. Hayyât da dokuzuncu tabakada ondan bahsetmiştir. (el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/483; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/673; Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 5/107).

⁵⁰⁹ Ayrıntı için bkz: Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî, sayfa 43.

⁵¹⁰ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 3127.

16- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ⁵¹¹ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ⁵¹²، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ⁵¹³، عَنْ حَفْصَةَ،

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُحْدُ عَلَى مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلَاثٍ، إِلَّا امْرَأَةٌ تُحْدُ عَلَى زَوْجِهَا أَرْبَعَةَ

أَشْهُرٍ وَعَشْرًا، وَلَا تَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوعًا، إِلَّا ثَوْبَ عَصَبٍ، وَلَا تَكْتَحِلْ، وَلَا تَطَيَّبُ إِلَّا عِنْدَ أَذَى طَهْرَهَا، بِنَبْدَةٍ مِنْ قُسْطٍ، أَوْ

أَظْفَارٍ.⁵¹⁴

Hafsa, Ümmü Atiyye'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Resûlullah şöyle buyurdu: “(Bir kadın) ölmüş birisi için üç günden fazla yas tutamaz. Ancak kadın, kocası için dört ay on gün yas tutar. (Bu süre içerisinde) asb türü elbise müstesnâ boyalı bir elbise giyinmez, sürme çekmez, ancak ay halinden temizleneceği sırada Kust yahut Ezfâr kokusundan bir nebze alması dışında da hoş koku sürünmez.”

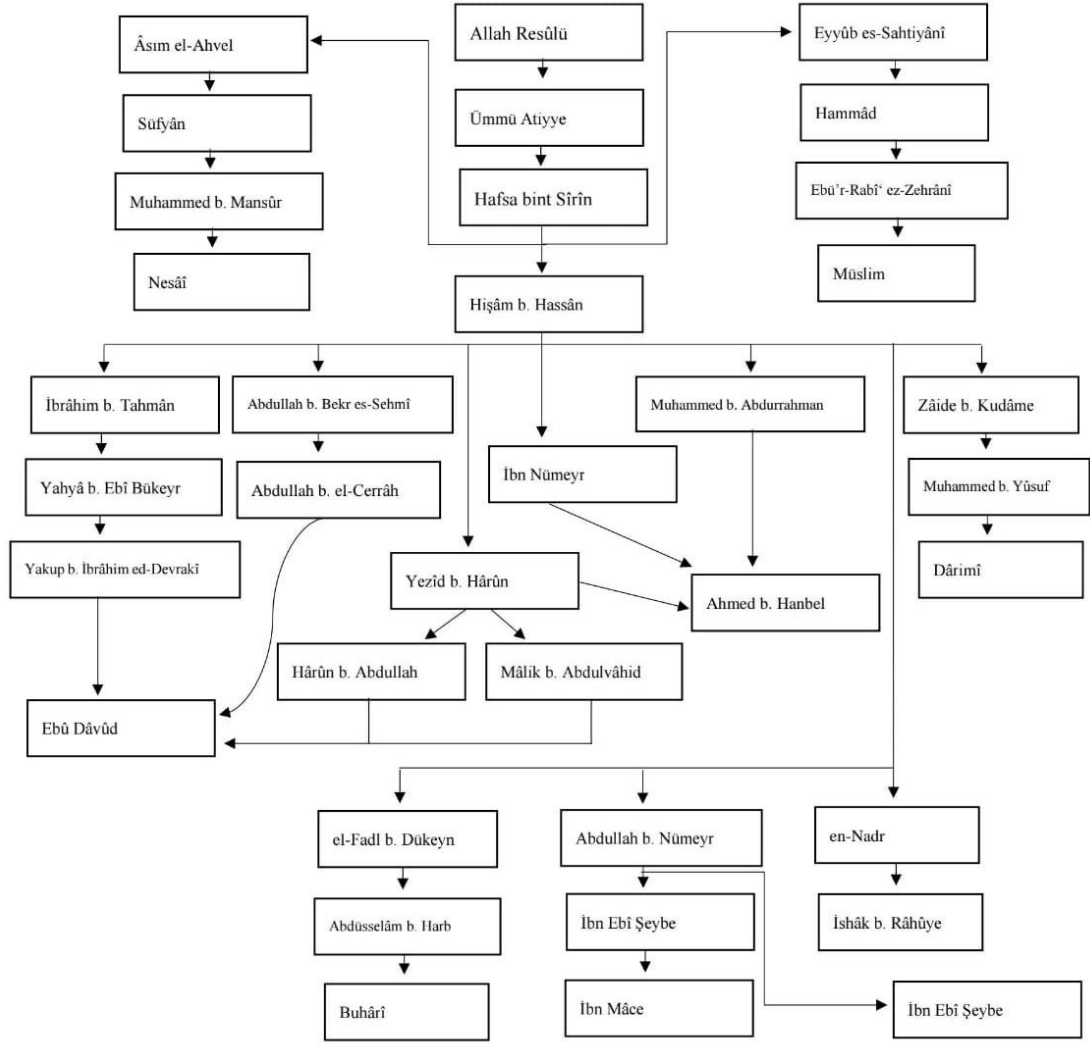
⁵¹¹ **Ebû Bekir b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849):** Asıl adı Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Şeybe'dir. Basra'ya rihle yapmıştır. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* adında hacimli eserinin yanı sıra başka kitaplar da yazmıştır. Ahmed b. Hanbel, onun kardeşi Osman b. Ebî Şeybe'den daha üstün olduğunu söylemiştir. Münekkitler onu sika, sadûk lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/538; Müslim, *el-Künâ*, 1/129; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/160; İbn Hacer, *Tehzib*, 12/26).

⁵¹² **Abdullah b. Nümeyr el-Kûfî el-Hemdânî (ö. 199/815):** Künyesi Ebû Hişâm'dır. Kûfe'de vefat etmiştir. Oğlu Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr de önemli âlimlerden, hadis hâfizlarından biridir. İbn Sa'd onun sika, sadûk, kesîru'l-hadîs, Yahyâ b. Maîn sika, el-İclî de sika ve sâlihu'l-hadîs olduğunu söylemiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/516; Müslim, *el-Künâ*, 1/530; el-İclî, *es-Sikât*, 2/64)

⁵¹³ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵¹⁴ İbn Mâce, “Talâk”, 2087; Buhârî, “Talâk”, 5342; Müslim, “Talâk”, 3742; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 2302-2303; Nesâî, “Talâk”, 3536; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/389, 45/284 (20.794-27.304); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/199 (19.287); Dârimî, *Müsned*, 3/1468 (2332); İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/213 (2349).

İsnad Şeması:

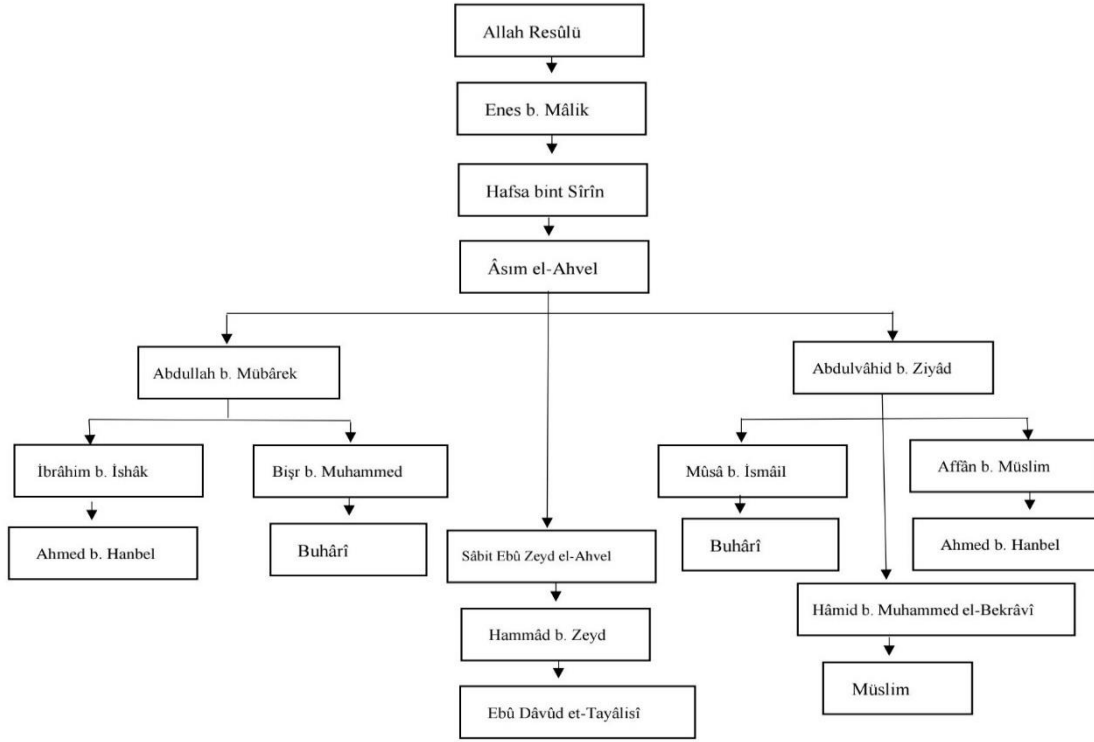
17- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ⁵¹⁵ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ⁵¹⁶ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ⁵¹⁷: حَدَّثَنِي حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ قَالَتْ:

قَالَ لِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: يَحْيَى بْنُ مَاتٍ؟ قُلْتُ: مِنَ الطَّاعُونَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

الطَّاعُونَ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ.⁵¹⁸

Nakledildiğine göre Hafsa bint Sîrîn şöyle demiştir: “Enes b. Mâlik, Yahyâ b. Sîrîn’in ne sebebiyle öldü diye sordu. Ben de Yahyâ’nın tâûn sebebiyle öldüğünü söyledim. Bunun üzerine Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’in “*Tâûn, her bir Müslüman için şehitlikdir (şehitlik sebebidir)*” buyurduğunu nakletti.

İsnad Şeması:

⁵¹⁵ **Mûsâ b. İsmâil et-Tebûzekî (ö. 223/838):** Künyesi Ebû Seleme'dir. Basra ehli'dendir, orada vefat etmiştir. Tebûzekî'den ev aldığı için bu şekilde nisbelenmiştir. Münekkittler sika, kesîru'l-hadîs, me'mûn, sadûk, hâfız, hüccet, sebt lafızlarıyla onu ta'dîl etmiştir. Ebû Hâtîm, Basra'da hadis bakımından Ebû Seleme'den daha güzel birini görmediğini söylemiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/307; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/136; Zehebî, *Mîzân*, 4/200).

⁵¹⁶ **Abdolvâhid b. Ziyâd el-Abdî (ö. 176/793):** Künyesi Ebû Bîşr'dir. Basralıdır. Humeyd et-Tavîl'den hadis nakletmiş ondan da İbn Mehdî ve Basra ehli rivâyette bulunmuştur. Hakkında sika, kesîru'l-hadîs, leyse bihî be's ifadeleri kullanılmıştır. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 6/20; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/123; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 18/450).

⁵¹⁷ Ayrıntı için bkz: Âsım b. Süleymân el-Ahvel, sayfa 45.

⁵¹⁸ Buhârî, "Tıb", 5732; Buhârî, "Cihâd", 2830; Müslim, "İmâre", 4944; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/30, 21/267 (13.305, 13.709); Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, *Müsned*, 3/582 (2227).

2.1.5. Hayız

18- عبد الرزاق، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانٍ⁵¹⁹، عَنْ أُمِّ الْهَدَيْلِ، أَنَّ عَائِشَةَ سُئِلَتْ عَنِ التَّوْبِ تَعْرِقُ فِيهِ الْحَائِضُ؟

فَقَالَتْ: لَا بَأْسَ بِهِ، يَعْنِي: أَنْ تُصَلِّيَ فِيهِ⁵²⁰

Ümmü'l-Hüzeyl tarikiyle nakledildiğine göre “Hz. Âişe’ye hayızlı kadının giyip terlediği elbise hakkında soruldu. O da “*Sorun yok*” cevabını verdi. Yani “*O elbiseyle namaz kılabilirsin*” dedi.

19- حَدَّثَنَا عَمْرُو النَّاقِدُ⁵²¹، حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ يُونُسَ⁵²²، حَدَّثَنَا هِشَامُ⁵²³، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ

عَطِيَّةَ. قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ فِي الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى، الْعَوَاتِقَ وَالْحَيْضَ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ. فَأَمَّا الْحَيْضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلَاةَ وَيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِينَ. قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنْ كَانَ لَا يَكُونُ لَهَا جِلْبَابٌ. قَالَ: لِيُثَلِّسَهَا أُخْتُهَا مِنْ جِلْبَابِهَا.⁵²⁴

Hafsa’dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: Allah Resûlü bizlere ramazan ve kurban bayramlarında genç kızları da, ay hali olanları da, perdelerinin arkasında olanları da çıkarmamızı emretmişti. Ay hali olanlar ise namaz kılmayıp kenarda dururlar, hayra ve müslümanların duasına tanık olurlardı. Ben “Ey Allah’ın Resûlü, herhangi birimizin eğer örtünecek cilbâbı yoksa (ne yapalım) diye sordum”. O da “*Ona din kardeşi kendi cilbâblarından (birisini) giydiriversin*” buyurdu.

⁵¹⁹ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵²⁰ Abdürrezzâk b. Hemâm, *el-Musannef*, 2/84.

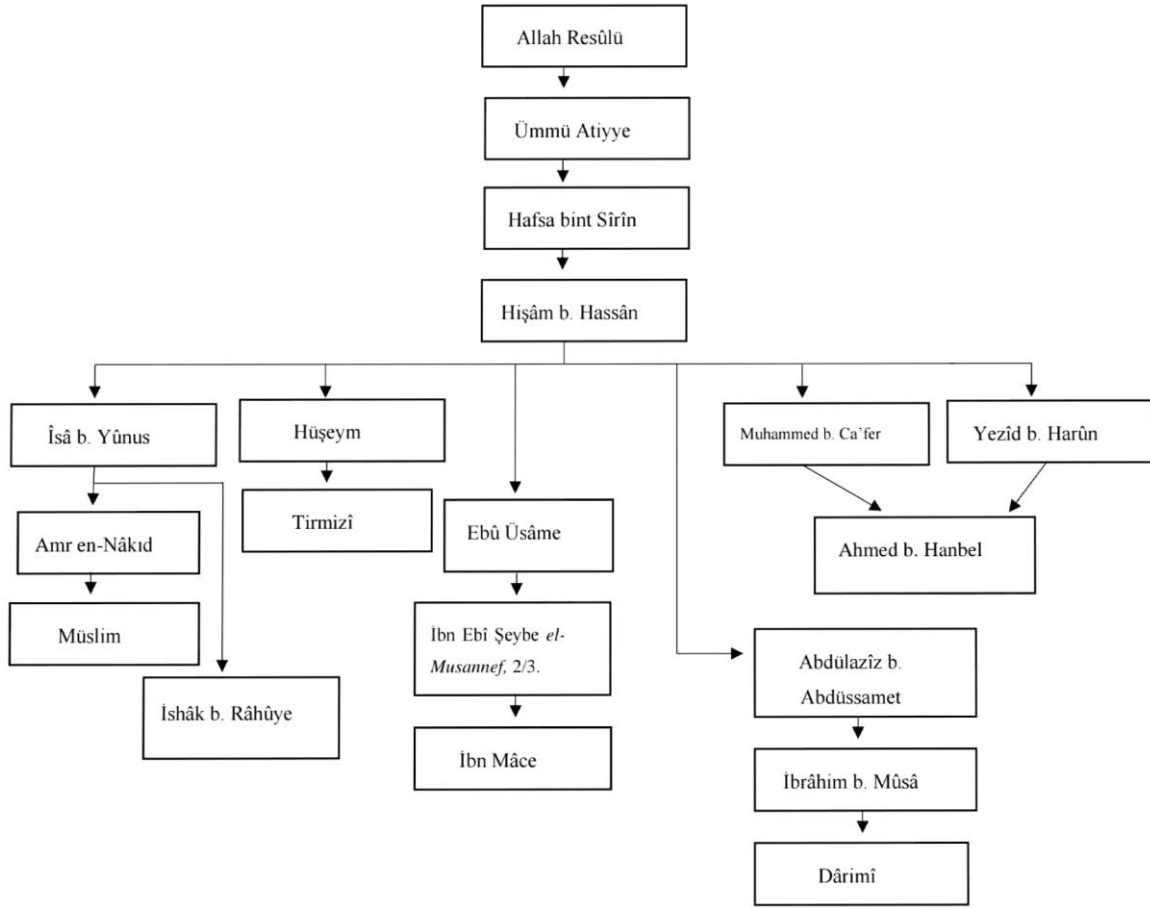
⁵²¹ **Amr b. Muhammed b. Bükeyr en-Nâkîd (ö. 232/847):** Bağdat’ta vefat etmiştir. Sika, sebt, hâfız, fakih lafızlarıyla ta’dil edilmiştir. (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/362).

⁵²² **İsâ b. Yûnus b. Ebî İshâk es-Sebîî (ö. 187/803):** Kûfe ehliendendir. Ali b. el-Medînî, Ebû Zür’a gibi münekkitler onun hakkında sika, sebt, me’mûn, hâfız ifadelerini kullanmıştır. (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/494; el-İclî, *es-Sikât*, 2/200; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/292).

⁵²³ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵²⁴ Müslim, “İdeyn”, 2056; Tirmizî, “İdeyn”, 540; İbn Mâce, “Salât”, 1307; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/211 (2344); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/3 (5793); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/388 (20.793); Dârimî, *Müsned*, 2/1001 (1650).

İsnad Şeması:

20- حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ⁵²⁵، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ⁵²⁶، عَنْ قَتَادَةَ⁵²⁷، عَنْ أُمِّ الْهَدَيْلِ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةٍ، وَكَانَتْ بَايَعَتْ

النَّبِيِّ قَالَتْ: كُنَّا لَا نَعْدُ الْكُدْرَةَ وَالصُّفْرَةَ بَعْدَ الطُّهْرِ شَيْئًا.⁵²⁸

⁵²⁵ **Mûsâ b. İsmâîl et-Tebûzekî (ö. 223/838):** Künyesi Ebû Seleme'dir. Basra ehliindendir, orada vefat etmiştir. Tebûzekî'den ev aldığı için bu şekilde nisbelenmiştir. Münekkitler sika, kesîru'l-hadîs, me'mûn, sadûk, hâfız, hüccet, sebt lafızlarıyla onu ta'dîl etmiştir. Ebû Hâtîm, Basra'da hadis bakımından Ebû Seleme'den daha güzel birini görmediğini söylemiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/307; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/136; Zehebî, *Mîzân*, 4/200).

⁵²⁶ **Hammâd b. Seleme b. Dînâr (ö. 167/784):** Künyesi Ebû Seleme'dir. Basra ehliindendir. Humeyd et-Tavîl'in kız kardeşinin oğludur. Birçok defa evlendiği halde çocuklarının olmamasının "abdâl" olma vasfının gereği olduğu düşünülmüştür. Döneminin önemli âlimlerindendir. Katâde b. Diâme, Amr b. Dînâr'dan hadis işitmiş ondan da Abdullah b. el-Mübârek, Yahyâ b. Sa'd ve Vekî rivâyette bulunmuştur. Basra'da Hammâd gibi kimsenin olmadığı söylenmiştir. Münekkitler tarafından sika, sâlih lafızlarıyla ta'dîl edilmiştir. (Müslim, *el-Künâ*, 1/381; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/140; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/41).

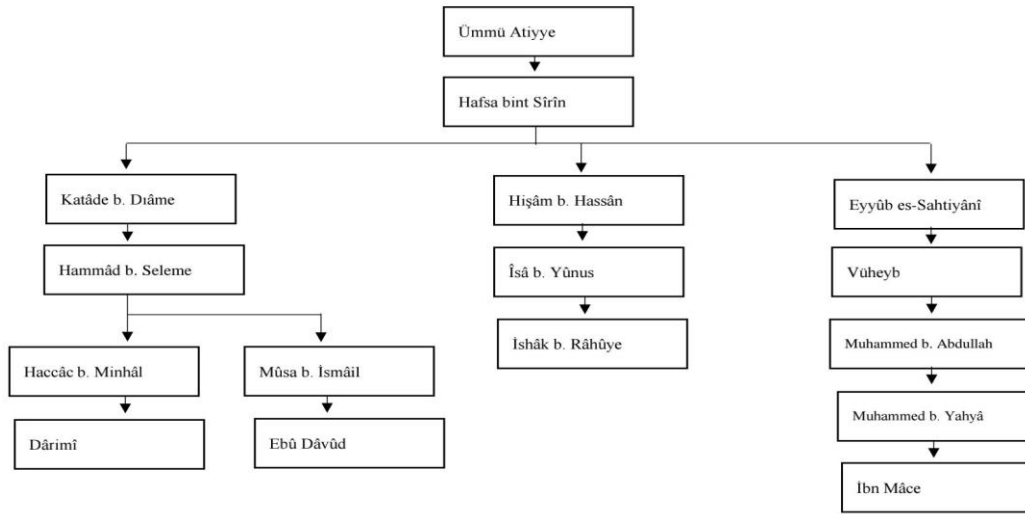
⁵²⁷ Ayrıntı için bkz: Katâde b. Diâme, sayfa 47.

⁵²⁸ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 307; İbn Mâce, "Teyemmüm", 647; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/217 (2359); Dârimî, *Müsned*, 1/637 (900).

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye -ki o Allah Resûlü'ne biat etmiş biridir- “Biz temizlikten sonra (kandaki) sarılık ve bozluğu hiçbir şey (yani namaza mâni) saymazdık” buyurmuştur.

Bu hadisi Ümmü Atiyye'den nakledenlerden biri de Muhammed b. Sîrîn'dir. Buhârî, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'de yer alan rivâyetlerde Eyyûb es-Sahtiyânî'nin Muhammed b. Sîrîn'den onun da Ümmü Atiyye'den naklettiği görülmüştür.⁵²⁹

İsnad Şeması:

22- قَالَ الْأَنْصَارِيُّ⁵³⁰ حَدَّثَنَا هِشَامٌ⁵³¹، حَدَّثَنَا حَفْصَةُ، حَدَّثَنِي أُمُّ عَطِيَّةَ هِيَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا

تَمَسَّ طَبِيبًا إِلَّا أَذْنَى طَهَرَهَا إِذَا طَهَرَتْ نُبْدَةً مِنْ قُسْطٍ وَأَطْفَارٍ.⁵³²

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: “Resûlullah (sözü edilen hususları) yasakladı ve “Kadın, ay halinden temizlendiğinde azıcık miktardaki Kust ve Ezfâr dışında koku sürünmez” buyurdu.

⁵²⁹ Buhârî, “Hayz”, 326; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 308; İbn Mâce, “Teyemmüm”, 647.

⁵³⁰ **Muhammed b. Abdullah b. el-Müsennâ b. Abdullah b. Enes b. Mâlik el-Ensârî (ö. 215/830):** Künyesi Ebû Abdullah'tır. Basra ehliendir. Muâz b. Muâz'dan sonra Basra kadılığı yapmış sonrasında Bağdat'a gitmiş orada da kâdî olarak görevlendirilmiştir. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim sika, sadûk: Nesâî de leyse bihi be's demiştir. İbn Hacer'e göre dokuzuncu tabakadan sika bir râvidir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/296; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, 7/305; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/539; İbn Hacer, *Takrîb*, 490).

⁵³¹ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdüsî, sayfa 41.

⁵³² Buhârî, “Talâk”, 5343.

2.1.6. Akîka Kurbanı

23- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ⁵³³، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ نُمَيْرٍ⁵³⁴، حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ⁵³⁵، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ

سِيرِينَ عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ إِنَّ مَعَ الْعَلَامِ عَقِيقَتَهُ، فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا، وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى.⁵³⁶

Selmân b. Âmir ed-Dabbî'nin işittiğine göre, Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Çocuk dünyaya gelince onun için bir akîka kurbanı kesilir. Onun adına akîka kurbanı keserek kan akıtın ve (saç kesme ve sünnet etme gibi işlemleri gerçekleştirerek) ona rahatsızlık verecek şeyleri de giderin”.⁵³⁷

⁵³³ **Ebû Bekir b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849):** Asıl adı Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Şeybe'dir. Basra'ya rihle yapmıştır. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* adında hacimli eserinin yanı sıra başka kitaplar da yazmıştır. Ahmed b. Hanbel, onun kardeşi Osman b. Ebî Şeybe'den daha üstün olduğunu söylemiştir. Münekkittler onu sika, sadûk lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/538; Müslim, *el-Künâ*, 1/129; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/160; İbn Hacer, *Tehzib*, 12/26).

⁵³⁴ **Abdullah b. Nümeyr el-Kûfî el-Hemdânî (ö. 199/815):** Künyesi Ebû Hişâm'dır. Kûfe'de vefat etmiştir. Oğlu Ebû Abdurrahman Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr de önemli âlimlerden, hadis hâfızlarından biridir. İbn Sa'd onun sika, sadûk, kesîru'l-hadîs, Yahyâ b. Maîn sika, el-İclî de sika ve sâlihu'l-hadîs olduğunu söylemiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/516; Müslim, *el-Künâ*, 1/530; el-İclî, *es-Sikât*, 2/64).

⁵³⁵ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵³⁶ İbn Mâce, “Zebâih”, 3164; Ebû Dâvûd, “Edâhî”, 2839; Tirmizî, “Edâhî”, 1515; Humeydî, *Müsned*, 2/69 (842); Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 5/65 (8206-8207); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/113 (24.239); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/168-171 (16.229-16.234); Dârimî, *Müsned*, 2/1251 (2010).

⁵³⁷ Akîka hadisinin iki farklı senedi daha vardır. Bunlardan ilki Temmâm b. Muhammed ed-Dımaşkî'nin (ö. 414/1023) garîb ve nadir rivâyetleri derleyerek yazdığı *Fevâid* adlı eserinde şu şekilde geçmektedir:

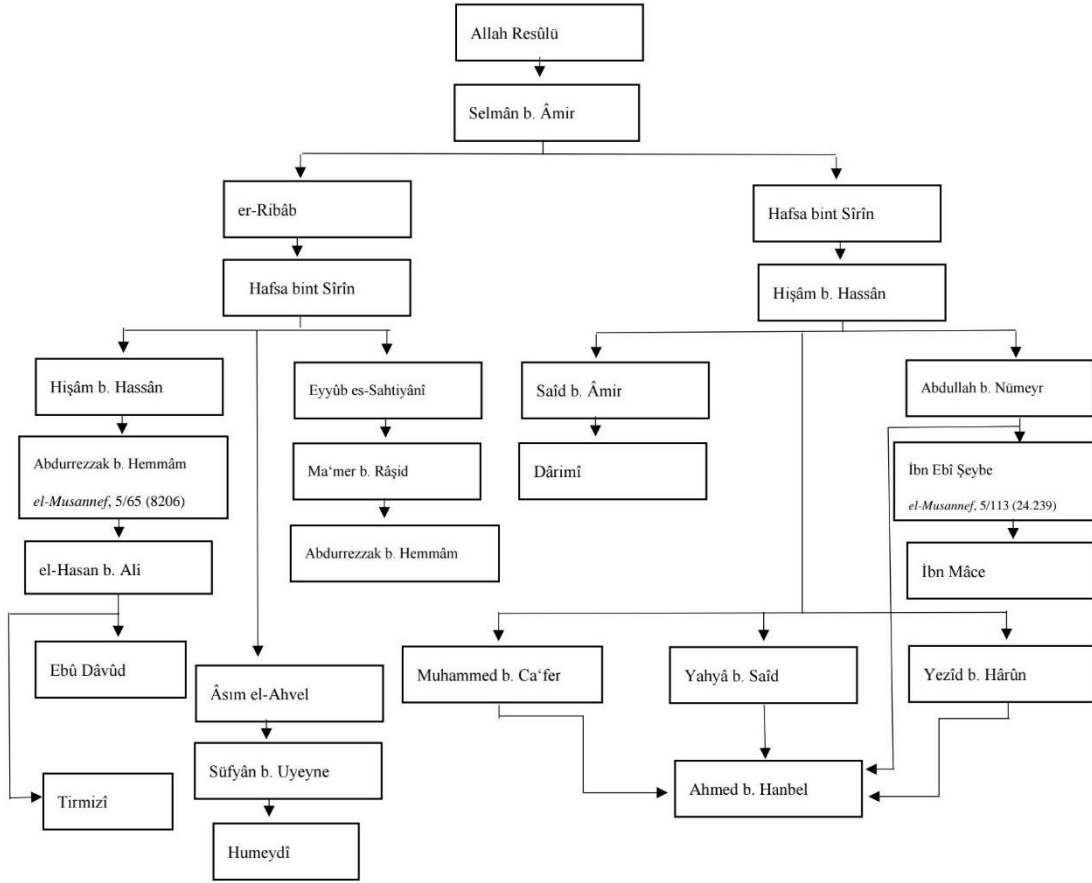
حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، ثنا أَبِي، ثنا سُلَيْمَانُ، ثنا ابْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنِي الْوَلِيدُ بْنُ عَبَّادٍ عَنْ الْفَضْلِ بْنِ صَالِحٍ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ يَثْرِيجٍ الضُّبِّيِّ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الْمَوْلُودُ مُرْتَحَنٌ بَعْقِيَّتِهِ فَعُقُّوا عَنْهُ، وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى، وَصَدَقَهُ الْمَرْءُ الْمُسْلِمُ لِأَخِيهِ خَيْرٌ لَهُ فِيهَا أَجْرًا، وَصَدَقَتْهُ عَلَى ذِي الرَّجْمِ لَهُ فِيهَا أَجْرَانِ (Temmâm b. Muhammed ed-Dımaşkî, *Fevâid*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1412), 2/293.) Bu hadisin isnadında dikkat çekilmesi gereken bir husus ise Hafsa'nın hoca ve talebesinin farklı olmasıdır.

Diğer bir rivâyet de Ebû Bekir eş-Şâfiî'nin (ö. 354/965) *el-Fevâidü's-şehîr bi'l-ğaylâniyyât* adlı eserinde yer almaktadır:

ثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ، ثَنَا هُبَيْرَةُ بْنُ حَدِيرٍ أَبُو الْأَسْوَدِ، حَدَّثَنِي جَدِّي أَبُو نَعَامَةَ أَبُو أُمَيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ الرَّاحِ بِنْتِ صُلَيْعٍ، عَنْ سَلْمَانَ بْنِ عَامِرٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «مَعَ الْعَلَامِ عَقِيقَتُهُ فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الْأَذَى

(Ebû Bekir eş-Şâfiî, *el-Fevâidü's-şehîr bi'l-ğaylâniyyât*, 1/533.)

İsnad Şeması:

2.1.7. Hac

24- قَالَ مُسَدَّدٌ⁵³⁸ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ⁵³⁹ ثنا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ⁵⁴⁰ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنْ يَحْيَى بْنِ سِيرِينَ أَنَّهُ حَدَّثَ

مَعَ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَكَانَ يَقُولُ فِي تَلْبِيَةِ لَبَيْكَ حَجًّا حَقًّا تَعْبُدًا وَرَقًّا.⁵⁴¹

⁵³⁸ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta'dîl imamları onun hakkında "sadûk, sika, hâfız" gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra'da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

⁵³⁹ **Hammâd b. Seleme b. Dînâr (ö. 167/784):** Künyesi Ebû Seleme'dir. Basra ehliindendir. Humeyd et-Tavîl'in kız kardeşinin oğludur. Birçok defa evlendiği halde çocuklarının olmamasının "abdâl" olma vasfının gereği olduğu düşünülmüştür. Döneminin önemli âlimlerindendir. Katâde b. Diâme, Amr b. Dînâr'dan hadis işitmiş ondan da Abdullah b. el-Mübârek, Yahyâ b. Sa'd ve Veki' rivâyette bulunmuştur. Basra'da Hammâd gibi kimsenin olmadığı söylenmiştir. Münekkitler tarafından sika, sâlih lafızlarıyla ta'dîl edilmiştir. (Müslim, *el-Künâ*, 1/381; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 3/140; İbn Adî, *el-Kâmil*, 3/41).

⁵⁴⁰ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdüsî, sayfa 41.

⁵⁴¹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye bi zevâidi'l-mesânidi's-semâniye* (Dâru'l-Âsime, 1419), 7/68; Muhammed b. Ali b. Abdullah Ebû

Hafsa bint Sîrîn, Yahyâ b. Sîrîn'den şöyle nakletmiştir: “O (Yahyâ) Enes b. Mâlik ile beraber hac yapmıştır. (Enes) Telbiyede “Lebbeyk haccan, hakkan, teabbüden ve rikkan” demiştir”.

25- أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ،⁵⁴² قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامٌ⁵⁴³، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ قَالَتْ: أَرَدْنَا الْعُمْرَةَ فَأَحْرَمْنَا فِي رَمَضَانَ،

فَأَبْطَأْنَا السَّيْرَ فَأَخْتَبَسْنَا، فَقَدِمْنَا فِي أَيَّامٍ دَخَلَتْ مِنْ شَوَّالٍ، فَسَأَلْنَا الْفُقَهَاءَ وَالنَّاسَ يَوْمَئِذٍ مُتَوَافِرُونَ فَمَا سَأَلْنَا أَحَدًا إِلَّا قَالَ:

هِيَ مُتَعَةٌ.⁵⁴⁴

Hişâm b. Hassân'dan nakledildiğine göre Hafsa bint Sîrîn şöyle demiştir: “Biz umreye niyetlendik. Ramazan'da ihrama girdik. Yavaş yavaş yürüdük. Yoldan alıkonulduk. Bu sebeple Şevvâl ayı içerisinde oraya vardık. İnsanlar çok kalabalıktı, biz de onlara oranın -Mekke'nin- fakihlerini sorduk. Her kimi sorduysak “o temettu hacı yapıyor” dendi.

26- قَالَ نَا عَبْدُ الْأَعْلَى،⁵⁴⁵ عَنْ هِشَامٍ⁵⁴⁶، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ قَالَتْ: كَانُوا يَسْتَحْجِبُونَ أَنْ يَنْزِلُوا الْجَانِبَ

الْأَيْمَنَ مِنْ مِئَى.⁵⁴⁷

Hişâm b. Hassân'ın naklettiğine göre Hafsa: “Onlar Minâ'nın sağ tarafından inmeyi müstehab görürlerdi” buyurmuştur.

Abdullah es-Suverî, *el-Fevâidü'l-müntekât ve'l-ğarâibü'l-hısân ani's-şuyûhi'l-Kûfiyyîn*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, 1047), 79.

⁵⁴² **Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826):** Yemen'de vefat etmiştir. Yirmi yaşındayken ilim talebi için rihle yapmaya başlamıştır. Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes gibi kimselerden hadis semâ etmiştir. Ondandır Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni hadis nakletmiştir. *el-Musannef* adlı hadis kitabının müellifidir. Sika imamlardan biridir. “Şeyhü'l-İslâm, allâme, muhaddisu'l-vakt” gibi lafızlarla anılmıştır. Ömrünün sonlarına doğru görme duyusunu yitirmiştir. (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/156; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412; Zehebî, *Mîzân*, 2/609; Zehebî, *el-Muğnî*, 2/393).

⁵⁴³ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁴⁴ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 5/413 (10.002); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/241 (13.833).

⁵⁴⁵ **Abdül-A'lâ b. Abdül-A'lâ el-Kureşî:** Künyesi Ebû Muhammed, lakabı Ebû Hemmâm'dır. Kendisine Ebû Hemmâm denildiğinde öfkelenildiği anlatılır. Basralıdır. Hicrî 189 senesinde vefat etmiştir. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve İbn Hacer “sika”, Ebû Hâtim “sâlihu'l-hadis” demiştir. İbn Hibbân onun hadiste itkan sahibi olduğunu fakat kaderî olup bunun propagandasını yapmadığını söylemiştir. İbn Sa'd da onun hadiste kavî biri olmadığı görüşündedir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/291; Yahyâ b. Maîn, *Târîh*, 4/83; İbn Hacer, *Takrîb*, 331; Zehebî, *Tezhib*, 5/356).

⁵⁴⁶ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/415 (15.502).

2.1.8. Cihâd

27- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ⁵⁴⁸ ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحِيمِ بْنُ سُلَيْمَانَ⁵⁴⁹ عَنْ هِشَامٍ⁵⁵⁰ ، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ

سِيرِينَ ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الْأَنْصَارِيَّةِ قَالَتْ: « عَزَّوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبْعَ غَزَوَاتٍ أَخْلَفُهُمْ فِي رِحَالِهِمْ ، فَأَصْنَعُ لَهُمُ الطَّعَامَ ، وَأُدَاوِي الْجُرْحَى ، وَأَقُومُ عَلَى الْمَرْضَى⁵⁵¹ .

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: “*Ben Resûlullah ile birlikte yedi gazveye katıldım. Yolculukta onların arkasındaydım. Onların yemeğini yapar, yaralılarını tedavi eder, hastalarıyla ilgilenirdim*”⁵⁵²

⁵⁴⁸ **Ebû Bekir b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî (ö. 235/849):** Asıl adı Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim b. Ebî Şeybe'dir. Basra'ya rihle yapmıştır. *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* adında hacimli eserinin yanı sıra başka kitaplar da yazmıştır. Ahmed b. Hanbel, onun kardeşi Osman b. Ebî Şeybe'den daha üstün olduğunu söylemiştir. Münekkitler onu sika, sadûk lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/538; Müslim, *el-Künâ*, 1/129; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/160; İbn Hacer, *Tehzib*, 12/26).

⁵⁴⁹ **Abdurrahman b. Süleymân er-Râzî (ö. 184/800):** Aslen Reyli olsada Kûfe'de büyümüş orada vefat etmiştir. Künyesi Ebû Ali'dir. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn ve Ebû Dâvûd sika, Ebû Hâtim sâlihu'l-hadis, Nesâî de leyse bihi be's ifadelerini kullanmıştır. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/515; İclî, *es-Sikât*, 2/93; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, 5/339; el-Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 18/39).

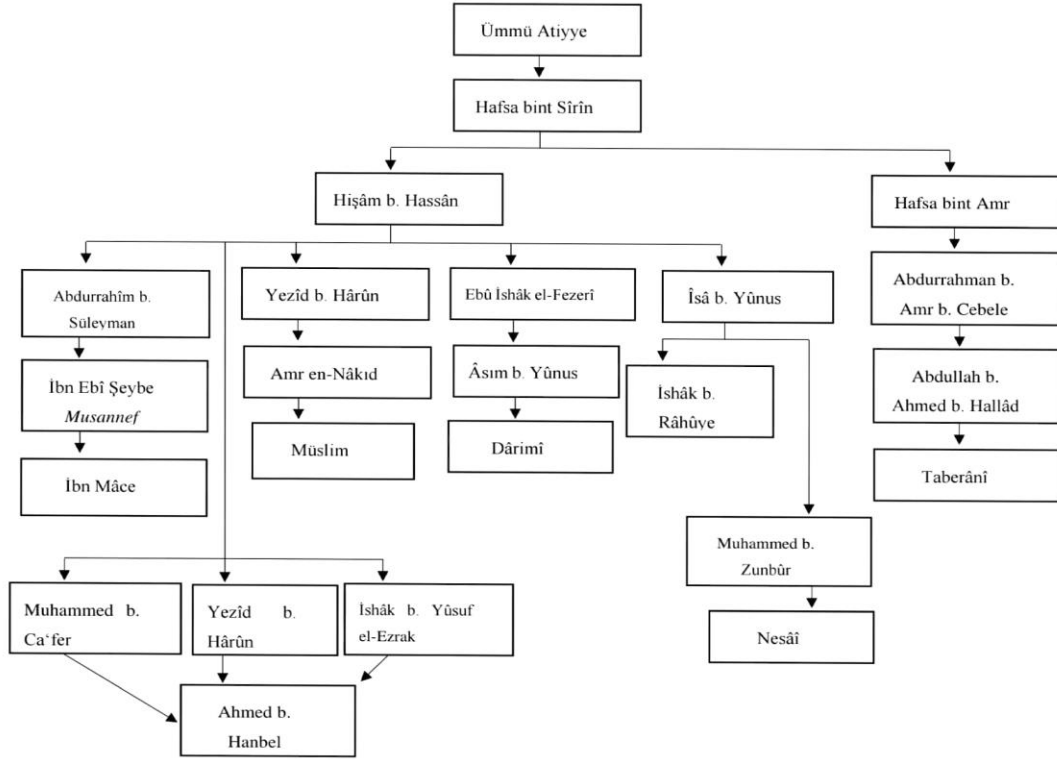
⁵⁵⁰ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁵¹ Müslim, “Cihâd”, 4690; İbn Mâce, “Cihâd”, 2856; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 8/145 (8829); İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 6/537 (33.650); İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/211 (2345); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/388, 45/282 (20.792, 27.300); Dârimî, *Müsned*, 3/1571 (2466).

⁵⁵² حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَلَّادٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَبْلَةَ، حَدَّثَنَا حَفْصَةُ بِنْتُ عَمْرٍو، مَوْلَاةُ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ حَفْصَةَ بِنْتُ سِيرِينَ، تَقُولُ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَلَّادٍ، ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو بْنِ حَبْلَةَ، حَدَّثَنَا حَفْصَةُ بِنْتُ عَمْرٍو، مَوْلَاةُ أَنَسِ بْنِ سِيرِينَ، قَالَتْ: سَمِعْتُ أُمَّ عَطِيَّةَ، تَقُولُ: كُنَّا نَخْرُجُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِدَاوِي الْجُرْحَى، وَنَذِيرُ الْقَتْلَى

Hadisin farklı hali Taberânî'nin (ö. 360/970) *el-Mu'cemü'l-kebîr* (25/67) adlı eserinde nakledilmiştir. Rivâyetin buraya yazılmasının nedeni hadisin Enes b. Sîrîn'in mevlası Hafsa bint Amr tarafından Hafsa'dan nakledilmiş olmasıdır.

İsnad Şeması:

2.1.9. Biat

28- حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ⁵⁵³، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ⁵⁵⁴، عَنْ أَيُّوبَ⁵⁵⁵، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: بَايَعَنَا النَّبِيُّ صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَرَأَ عَلَيَّ {أَنْ لَا يُشْرَكَ بِاللَّهِ شَيْئًا} وَهَآنَا عَنِ النَّبَاحَةِ، فَقَبَضَتْ امْرَأَةً مِنَّا يَدَهَا، فَقَالَتْ: فَلَانَةُ أَسْعَدَتْنِي،

وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَجْزِيَهَا. فَلَمْ يَقُلْ شَيْئًا، فَذَهَبْتُ ثُمَّ رَجَعْتُ، فَمَا وَفَّتْ امْرَأَةً إِلَّا أُمُّ سَلِيمٍ، وَأُمُّ الْعَلَاءِ، وَابْنَةُ أَبِي سَبْرَةَ امْرَأَةً مُعَاذٍ،

أَوْ ابْنَةُ أَبِي سَبْرَةَ، وَامْرَأَةً مُعَاذٍ.⁵⁵⁶

⁵⁵³ **Müsedded b. Müserhed b. Müserbel b. Şerîk el-Esedî el-Basrî (ö. 228/843):** Cerh-ta'dîl imamları onun hakkında "sadûk, sika, hâfız" gibi ifadeler kullanmışlardır. Basra'da müsned türü eser tasnif eden ilk kimsedir. İbn Hacer, onun onuncu tabakadan sika hâfız olduğunu söylemiştir. Müslim ve İbn Mâce dışındaki *Kütüb-i sitte* müellifleri ondan rivâyette bulunmuştur. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/309; İbn Hibbân *es-Sikât*, 9/200; Zehebî, *Siyer*, 10/591; İbn Hacer *Takrîb*, 528).

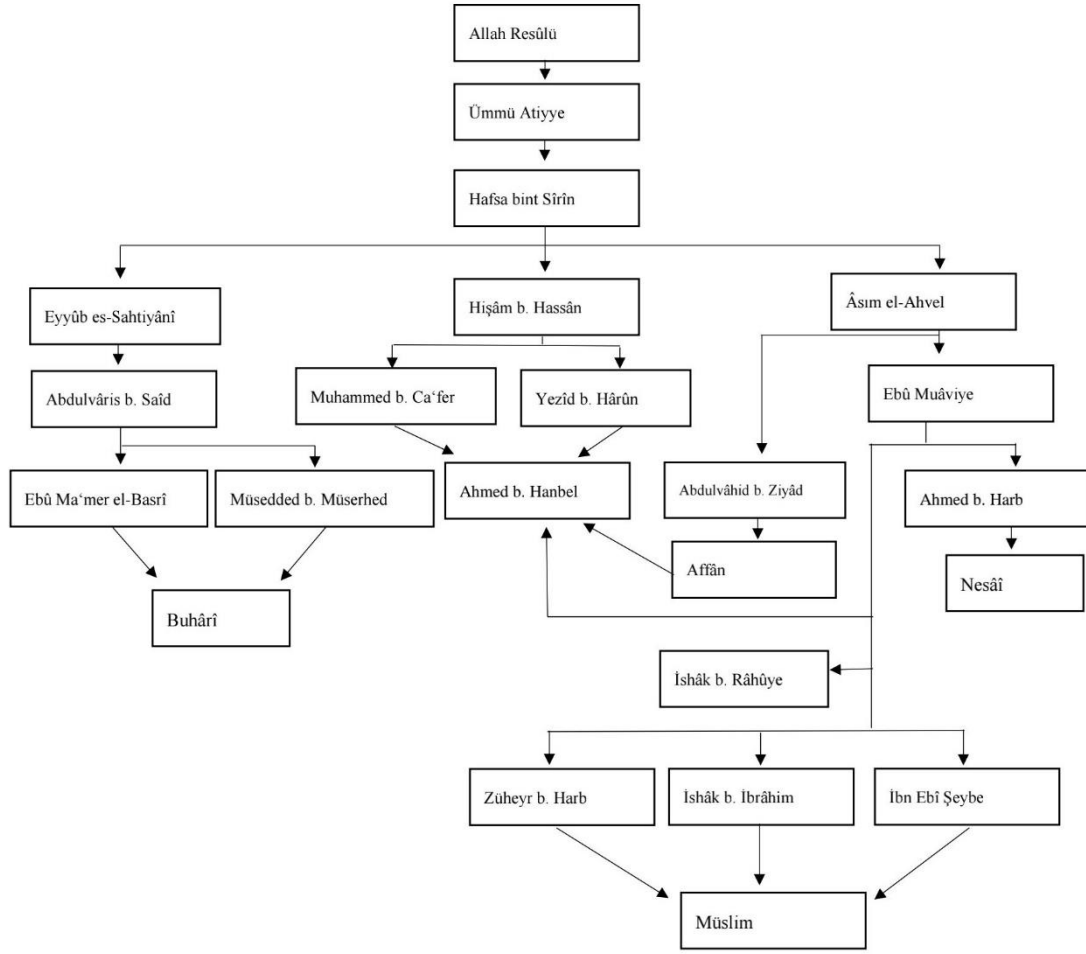
⁵⁵⁴ **Abdülvâris b. Saîd b. Zekvân et-Temîmî el-Anberî (ö. 180/797):** Basralıdır. Yahyâ b. Maîn'e Basra şeyhlerinden hangisinin daha sebt sahibi/güvenilir olduğu sorulunca Abdülvâris'in adını vermiştir. Hadis ilminde sâlih bir kimsedir. Döneminin önde gelen âlimlerinden biridir. Münekkittler onu sika, sadûk, sebt, hüccet, imam, hafız lafızlarıyla ta'dil etmişlerdir. Din ve verâ ehliendendir. Kaderî olduğu söylenmiştir. İbn Sa'd *et-Tabakât*'ta altıncı, Halife b. Hayyât da dokuzuncu tabakada ondan bahsetmiştir. (el-Mizzî, *Tehzibu'l-kemâl*, 18/483; Zehebî, *el-Kâşif*, 1/673; Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 5/107).

⁵⁵⁵ Ayrıntı için bkz: Eyyûb es-Sahtiyânî el-Basrî, sayfa 43.

⁵⁵⁶ Buhârî, "Ahkâm", 7215; Buhârî, "Tefsîr", 4892; Müslim, "Cenâiz", 937; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 10/298 (11.523); İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/215 (2353); Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/387-391, 45/285 (20.791, 20.796, 27.305).

Hadisin son kısmında bazı farklılıklar söz konusudur. Buhârî rivâyetinde “فَقَالَتْ: أَسْعَدْتَنِي فَلَانَةً، أُرِيدُ أَنْ أَخْرِجَهَا، فَمَا” İshâk b. Râhûye ve Ahmed b. Hanbel’de de “قَالَتْ: فَقُلْتُ: يَا “رَسُولَ اللَّهِ، إِلَّا بَنِي فَلَانٍ لَوْ أَنَّهُمْ كَانُوا أَسْعَدُونِي فِي الْجَاهِلِيَّةِ فَلَا بُدَّ مِنْ إِسْعَادِهِمْ فَقَالَ: إِلَّا بَنِي فَلَانٍ” şeklinde geçmektedir. (Buhârî, “Tefsîr”, 4892; İshâk b. Râhûye, *Müsned*, 5/215; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 34/391).

İsnad Şeması:

2.1.10. Tıp

29- حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنْ عَاصِمٍ⁵⁵⁷، عَنْ حَفْصَةَ، عَنْ أَنَسٍ: أَنَّهُ كَانَ يَكْتَحِلُ ثَلَاثَةً فِي

كُلِّ عَيْنٍ.⁵⁵⁸

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle buyurmuştur: “(Allah Resûlû) her gözüne üç defa sürme çekirdi”.

Bu hadisin benzer içeriklisi Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîh*'inde şu şekilde geçmektedir: Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Enes b. Mâlik: “Allah Resûlû tekli

⁵⁵⁷ Ayrıntı için bkz: Âsım b. Süleymân el-Ahvel, sayfa 45.

⁵⁵⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/38; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî Ebû Nuaym, *Tıbbu'n-Nebevî*, thk. Mustafa Dönmez (Dâru İbn Hazm, 1427), 1/341; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Şu'abü'l-îmân*, thk. Abdulalî Abdulhumeyd (Hindistan: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1423), 8/411.

sayılar halinde sürme çekerdi” buyurmuş, Muhammed b. Sîrîn de “İki gözünü de sürmeler ve gözlerinin arasını tek çizgiyle ayırırdı” demiştir.⁵⁵⁹

2.1.11. Fezâilü’s-sahâbe

30- حَدَّثَنَا خَلَادُ بْنُ أَسْلَمَ الْبَغْدَادِيُّ⁵⁶⁰ قَالَ: حَدَّثَنَا النَّضْرُ بْنُ شُمَيْلٍ⁵⁶¹ قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ⁵⁶²، عَنْ

حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، قَالَتْ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ، قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ زِيَادٍ فَجِئَءَ بِرَأْسِ الْحُسَيْنِ فَجَعَلَ يَقُولُ بِعَضْبٍ فِي

أَنْفِهِ وَيَقُولُ: مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هَذَا حُسْنًا، لَمْ يُذَكَّرْ؟ قَالَ: قُلْتُ: أَمَا إِنَّهُ كَانَ مِنْ أَشْبَهُهُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁵⁶³.

Hafsa’dan nakledildiğine göre Enes b. Mâlik şöyle buyurmuştur “Ben İbn Ziyâd’ın yanındayken Hüseyin’in başı getirildi. Ona çirkin sözler söylemeye başlayınca “Ben bundan daha güzelini görmedim” dedim. Güzel olmadığı halde neden güzel diyorsun denilince ben de: “O Resûlullah’a en çok benzeyenlerdendi” cevabını verdim.

Bu hadise Kerbela olayından sonra gerçekleşmiştir. Hz. Hüseyin’in başı Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd’a getirilmiştir. Tirmizî rivâyetin hasen sahih garib olduğunu söylemiştir.

Bu hadis Buhârî’nin *Sahîh*’inde ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Enes b. Mâlik’ten Muhammed b. Sîrîn kanalıyla nakledilmiştir.⁵⁶⁴ Ahmed b. Hanbel Hafsa’dan nakledilen bu hadisi *Fezâilü’s-sahâbe* adlı eserinde nakletmiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 15/645.

⁵⁶⁰ **Hallâd b. Eslem el-Bağdâdî Ebû Bekir es-Saffâr (ö. 249/863):** Aslen Mervlidir. Dârekutnî, onun sika olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân *es-Sikât*’ta ondan bahsetmiştir. Süfyân b. Uyeyne, Hanîfe b. Merzûk, Saîd b. Haysem el-Hilâlî gibi kimselerden hadis almış, ondan da Tirmizî, Nesâî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Şeybe rivâyette bulunmuştur. (el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 8/351; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-tehzîb*, 3/171).

⁵⁶¹ **Nadr b. Şümeyl b. Hareşe el-Mâzenî el-Mervezî (ö. 204/820):** Künyesi Ebû’l-Hasen’dır. Aslen Merverrûzludur. Basra’da ikamet etmiş, Merv’de vefât etmiştir. Abdullah b. Avn, Eş’as, Şu’be gibi kimselerden hadis almış, ondan da Muhammed b. Mukâtil el-Mervezî, İshâk b. Râhûveyh gibi kimseler nakilde bulunmuştur. Ali b. el-Medîni, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtim ve Nesâî onun sika olduğunu söylemiştir. İnsanların fasihlerinden, döneminin önde gelen âlimlerinden biridir. Arap grameri, lugat ve edebiyat konusunda imam sayılır. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 8/477; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/212; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 29/379).

⁵⁶² Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁶³ Tirmizî, “Menâkıb”, 3778.

⁵⁶⁴ Buhârî, “Fezâilü’s-sahâbe”, 3748; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 21/285 (13.748).

⁵⁶⁵ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Fezâilü’s-sahâbe*, thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1403), 2/784.

31- حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرَّائِيُّ⁵⁶⁶، ثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ عُثْمَانَ الْمِصِّصِيُّ⁵⁶⁷، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ⁵⁶⁸، عَنْ

هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ⁵⁶⁹، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ سَلَيْمٍ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ادْعُ اللَّهَ لَأَنَسٍ،

فَقَالَ: اللَّهُمَّ أَكْثِرْ مَالَهُ وَوَلَدَهُ، وَبَارِكْ لَهُ فِيهِ، قَالَ أَنَسٌ: فَلَقَدْ دَفَنْتُ مِنْ صُلَيْبِي سَوَى وَلَدٍ وَلَدِي خَمْسًا وَعِشْرِينَ وَمِائَةً، وَإِنَّ

أَرْضِي لَيُثْمِرُ فِي السَّنَةِ مَرَّتَيْنِ، وَمَا فِي الْبَلَدِ شَيْءٌ يُثْمِرُ مَرَّتَيْنِ غَيْرَهَا.⁵⁷⁰

Hafsa bint Sîrîn'den nakledildiğine göre Enes b. Mâlik: Ümmü Süleym “Ey Allah’ın Resûlü, Enes için Allah’a dua et!” deyince Resûlullah da “Allah’ım onun malını ve çocuklarını çoğalt, onu bu konuda bereketli kıl” diye dua buyurmuştur. Enes b. Mâlik şöyle devam eder: “Torunlarım hariç kendi soyumdan yüzyirmibeş çocuğumu toprağa verdim. Benim bahçemdeki ağaçlar senede iki defa meyve verirdi. Şehirde başka bir yerde iki defa meyve veren bir şey yoktu”.

Bu hadisin ricâli İbrâhim b. Osman el-Mıssîsî harici sikadır. Elbânî onu tanımadığını ifade etmiştir.⁵⁷¹ Bu hadis İbn Hacer’in *el-İsâbe*’sinde de geçmekte fakat hadisin sıhhatiyle ilgili bir açıklama bulunmamaktadır.⁵⁷²

⁵⁶⁶ **Ca’fer b. Muhammed b. el-Hasân b. el-Müstefâz el-Kâdî el-Firyâbî (ö. 301/914):** Künyesi Ebû Bekir’dir. Dımaşk’a gelmiş ve orada hadis işitmiştir. Ebû Ahmed b. Adî “el-Firyâbî’nin meclisinde on beş bin –mürekkeb- hokka vardı. Biz ertesi gün o mecliste yer bulabilmek için orada gecelerdik”, Ebû Bekir el-Hatîb de: “Ca’fer b. Muhammed bilgi dolu bir kimsedir. Ma’rife ve fehm ehliendir. Doğuyu ve batıyı gezmiş, her beldedeki muhaddisle karşılaşmıştır. Horasan, Irak, Şam, Mısır gibi yerlerde hadis işitmiş, Bağdat’a yerleşmiş orada hadis nakletmiştir” demiştir. el-Firyâbî’nin hadis meclislerinin son derece kalabalık olduğu meclisinde üç yüz on altı tane müstemlî bulunduğu bahsedilir. Münekkittler onu sika, me’mûn, hüccet, emin lafızlarıyla ta’dil etmişlerdir. (İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 72/149).

⁵⁶⁷ **İbrâhim b. Osman b. Ziyâd el-Mıssîsî:** el-Mıssîsa’da yaşamıştır. Meçhûlu’l-hâl’dir.

⁵⁶⁸ **Mahled b. Huseyn el-Ezdî el-Mıssîsî el-Muhellibî (ö. 191/807):** Künyesi Ebû Muhammed’dir. Basralıdır, Irak’ın Mıssîsa bölgesinde yaşamıştır. Hicrî 196 senesinde vefat ettiği de söylenmiştir. Annesi Hişâm b. Hassân’ın nikâhındadır. Ona Hişâm’la arasındaki bağ sorulduğunda onun kız kardeşinin babası olduğunu söylemiştir. Sika, sâlih, akıllı bir kimsedir. Zamanın en akıllı bilge insanlarından biridir. İbn Hibbân *es-Sikât*’ta ondan bahsetmiştir. Müslim sahîh’inin mukaddimesinde ondan nakilde bulunmuştur. (el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 27/331; Zehebî, *Siyer*, 9/237).

⁵⁶⁹ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁷⁰ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, 1/248; Ebû Nuaym, *Ma’rifetü’s-sahâbe*, 1/235.

⁵⁷¹ Nâsirüddîn Elbânî, *Silsiletü’l-ehâdîsi’s-sahiha* (Riyad: Mektebetü’l-Maârif li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, ts.), 5/286.

⁵⁷² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1/277.

2.1.12. Muamelât

32- حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ⁵⁷³ حَدَّثَنَا هِشَامٌ (ح) وَحَدَّثَنَا يَزِيدُ⁵⁷⁴، أَخْبَرَنَا هِشَامُ⁵⁷⁵، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ، عَنْ رَجُلٍ مِنَ الْأَنْصَارِ⁵⁷⁶ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ أَهْلِي أُرِيدُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَإِذَا أَنَا بِهِ قَائِمٌ، وَإِذَا رَجُلٌ مُقْبِلٌ عَلَيْهِ فَظَنَنْتُ أَنَّ هُمَا حَاجَةٌ، فَجَلَسْتُ، فَوَاللَّهِ لَقَدْ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى جَعَلْتُ أُرْتِي لَهُ مِنْ طُولِ الْقِيَامِ، ثُمَّ انْصَرَفَ فَقُمْتُ إِلَيْهِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَقَدْ قَامَ بِكَ هَذَا الرَّجُلُ، حَتَّى جَعَلْتُ أُرْتِي لَكَ مِنْ طُولِ الْقِيَامِ، قَالَ: " أَتَدْرِي مَنْ هَذَا؟ "، قُلْتُ: لَا، قَالَ: " ذَلِكَ جَبْرِيلُ يُوصِيَنِي بِالْجَارِ، حَتَّى ظَنَنْتُ أَنَّهُ سَيُورِثُنِي، أَمَا إِنَّكَ لَوْ كُنْتَ سَلَّمْتَ عَلَيْهِ لَرَدَّ عَلَيْكَ السَّلَامَ."⁵⁷⁷

Ebü'l-Âliye'den nakledildiğine göre, ensârdan bir adam şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e gitmek üzere ailemin yanından çıktım. O’nu (s.a.v) ayakta buldum; yüzünü kendisine dönmüş biri ile duruyordu. Ben, bir işlerinin olduğunu zannederek beklemeye başladım. Râvi dedi ki: el-Ensârî (sözüne devamla) şöyle dedi: Vallahi, Resûlullah (s.a.v) o kadar uzun süre ayakta kaldı ki, onun için üzölmeye başladım. Yanındaki adam dönüp gidince de “Ey Allah’ın Resûlü! Bu adam seni o kadar ayakta tuttu ki uzun süre ayakta durmandan dolayı senin için üzölmeye başlamıştım” dedim. “Onu gerçekten gördün mü?” diye sordu. “Evet” dedim. “Bu adamın kim olduğunu biliyor musun?” diye sorunca “Hayır” dedim. Bunun üzerine “O Cebrâildi. Bana sürekli komşuyu (haklarını) gözetmemi tavsiye ediyordu; o kadar ki sonunda komşuyu mirasçı kılacak sandım” dedi. Sonra da “Eğer ona selam verseydin, selamına karşılık verirdi” buyurdu.

⁵⁷³ **Muhammed b. Ca’fer b. Ziyâd b. Ebî Hâşim Ebû Imrân el-Verkânî (ö. 228/843):** Horasan ehliindendir. Bağdat’ta iskan etmiş ve orada vefat etmiştir. Fudayl b. İyâz, Mâlik b. Enes, Şerik b. Abdullah gibi kimselerden hadis almış, ondan da Yahyâ b. Maîn, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Muhammed el-Begavî rivâyette bulunmuştur. Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel onun sika olduğunu söylemiştir. (İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 9/350; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, 2/480)

⁵⁷⁴ **Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâstî (ö. 206/821):** Künyesi Ebû Hâlid’dir. Aslen Buhâralı olduğu söylenir. Süleyman et-Teymî, Humeyd et-Tavîl, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hadis ilminde hâfız ve itkân sahibi biri olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî ve İshâk b. Mansûr’a göre sika bir kimsedir. Ayrıca imâm, hâfız, sadûk lafızlarıyla da ta’dîl edilmiştir. İbn Ebî Şeybe hafıza bakımından Yezîd’den daha itkân sahibi kimseyi görmediğini belirtmiştir. (İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 9/295; el-Mizzî, *Tehzîbu’l-kemâl*, 32/267).

⁵⁷⁵ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁷⁶ **Mübhem râvi**

⁵⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 33/459 (20.350).

33- أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ الْخَفَّافُ،⁵⁷⁸ قَالَ: أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُظَفَّرِ،⁵⁷⁹ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ سُلَيْمَانَ،⁵⁸⁰ قَالَ: حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ مُسْلِمٍ الْبَغْدَادِيُّ،⁵⁸¹ قَالَ: حَدَّثَنَا غَسَّانُ بْنُ الرَّبِيعِ،⁵⁸² قَالَ: حَدَّثَنَا ثَابِتُ أَبُو زَيْدٍ،⁵⁸³ عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ⁵⁸⁴، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: هَذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ "أَنْ نَتَحَدَّثَ مَعَ الرِّجَالِ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ".⁵⁸⁵

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ümmü Atiyye “Resûlullah, bizi beraberimizde mahremimiz olmadan yabancı erkeklerle konuşmaktan nehyetti” buyurmuştur.

Hadis Hatîb el-Bağdâdî'nin kitabından başka bir kaynakta tespit edilememiştir. Hadisin isnadının da zayıf olduğu söylenmiştir.⁵⁸⁶

34- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَلَّادٍ،⁵⁸⁷ ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو بْنِ جَبَلَةَ،⁵⁸⁸ حَدَّثَنَا حَبَّةُ بِنْتُ حَبِيبٍ الْعَدَوِيَّةُ،⁵⁸⁹ قَالَتْ: حَدَّثَنَا حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَأْمُرُنَا بِحِفْظِ فُرُوجِنَا وَالْأَسْتِنَا، وَقَالَ: إِنَّهُمَا يُورِدَانِكَ، وَلَا يُصْدِرَانِكَ.⁵⁹⁰

⁵⁷⁸ **Abdullah b. Muhammed b. Abdullah b. Bündâr el-Hazzâ el-Mukrî:** Künyesi Ebû Muhammeddir. İbnü'l-Haffâf olarak bilinmektedir. Bağdat'ta yaşamıştır. Hicrî 452 yılında vefat etmiştir. Hatîb Bağdâdî ondan hadis yazdığını ve onun semasının sahîh olduğunu söylemiştir. İbn Hayrûn da onun kıraatte yalan söylediğini belirtmiştir. (Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 11/378; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, 30/327).

⁵⁷⁹ **Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ:** Bağdatlıdır. Onun hakkında Hatîb el-Bağdâdî “hâfız, sâdık”, Zehebî de “şeyh, hâfız, mücevvîd, muhaddisü'l-İrâk” ifadelerini kullanmıştır. Dârekutnî onun sika ve me'mûn bir kimse olduğunu söylemiştir. Ayrıca onun Şîliğe meylettiği de belirtilmiştir. (Zehebî, *Siyer*, 16/419-420).

⁵⁸⁰ **Ali b. Ahmed b. Süleyman el-Mısri:** Künyesi Ebû'l-Hasan'dır. Hicrî 227 yılında doğmuş, 317 senesinin şevval ayında da vefat etmiştir. Sika, kesîru'l-hadîs'tir. Adâlet sahibi kimselerdendir. (Zehebî, *Siyer*, 14/496).

⁵⁸¹ **Ahmed b. Muhammed b. Müslim el-Bağdâdî:** Hatîb el-Bağdâdî onun Mısır'da konakladığını söylemiş, onun hakkında cerh veya ta'dîl ifadesi kullanmamıştır. (Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 6/278).

⁵⁸² **Ġassân b. er-Rabî' el-Ezdî el-Mevsilî:** Sâlih ve verâlî bir kimsedir. Hadiste hüccet kabul edilmez. Dârekutnî bir defasında onun zayıf bir râvî, başka bir defa da sâlih bir kimse olduğunu söylemiştir. Hicrî 226 yılında vefat etmiştir. (Zehebî, *Mizân*, 3/334).

⁵⁸³ **Sâbit Ebû Yezîd el-Ahvel:** Künyesi Ebû Zeyd'dir. Basralıdır. Hicrî 169 senesinde vefat etmiştir. İbn Hacer onun yedinci tabakadan sika ve sebt olduğunu söyler. Zehebî'ye göre de sika bir râvidir.

⁵⁸⁴ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁵⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, 6/278.

⁵⁸⁶ Haldûn el-Ahdeb, *Zevâidu Târihu Bağdât alâ'l-Kütübi's-sitte* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1417), 4/339.

⁵⁸⁷ **Abdullah b. Ahmed b. Hallâd el-Kattân:** Basralıdır. Mechûlû'l-hâl'dir. Hakkında bilgi yoktur.

⁵⁸⁸ **Abdurrahman b. Amr b. Cebele el-Bâhilî:** Basralıdır. Münekkît âlimlerden Ebû Hâtim “yalan söyler, onun hadislerinin üstünü çizdim”, Dârekutnî “metruk, hadis uydurur”, İbn Hacer “zayıf ve metruk biridir” diyerek onu cerh etmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/267; Zehebî, *Mizân*, 2/580; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/418)

⁵⁸⁹ **Habbe bint Habîb el-Adevî:** Mechûlû'l-hâl'dir.

⁵⁹⁰ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 25/67.

Habbe bint Habîb el-Adevî'nin Hafsa'dan naklettiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: “Allah Resûlü bize avret mahallimizi ve dilimizi korumamızı emretti. Bunlar (cehenneme) girmenize sebep olur, girdikten sonra çıkmanıza olanak bırakmazlar”.

35- حَدَّثَنَا بَانُو بَيْتِ الْحَالِدِ الْأُبُلِّيُّ،⁵⁹¹ ثنا عُمَرُ بْنُ يَحْيَى الْأَنْبَلِيُّ،⁵⁹² ثنا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَبْدِ الْكَرِيمِ الضَّالُّ،⁵⁹³ ثنا مُحَمَّدُ بْنُ سِيرِينَ، عَنْ أُخْتِهِ، عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: هَئَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ لُبْسِ الذَّهَبِ وَتَقْضِيصِ الْأَفْذَاحِ، فَكَلَّمَهُ الْيَسَاءُ فِي لُبْسِ الذَّهَبِ فَأَبَى عَلَيْنَا، وَرَخَّصَ لَنَا فِي تَقْضِيصِ الْأَفْذَاحِ.⁵⁹⁴

Muhammed b. Sîrîn'in Hafsa'dan naklettiğine göre Ümmü Atiyye şöyle demiştir: “Resûlullah bizi altın giymekten ve kablari yaldızlamaktan nehyetti. Kadınlar altın giymek konusunda onunla konuştular, Allah Resûlü de bunu reddetti. Kaplari yaldızlamaya da ruhsat verdi” buyurmuştur.

Taberânî hadisin sonunda “hadisi Muâviye'den sadece Ömer nakletmiştir. Biz bu hadisi ondan başka kimseden duymadık” demiştir.⁵⁹⁵ Bu ifade Ömer'in Muâviye'den rivâyetinde teferrüd ettiğini göstermektedir.

İsnadı Ömer b. Yahyâ'dan dolayı zayıftır. İsnadın diğer râvileri sikadır.⁵⁹⁶ Heysemî Ömer b. Yahyâ'yı tanımadığını geri kalan râvilerin sika olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ **Bânûbe b. Hâlid el-Übüllî:** Kaynaklarda adı Bâbeveyh b. Hâlid b. Bâbeveyh el-Eylî olarak da geçmektedir. Künyesi Ebû Muhammed'dir. Basralıdır. Onun hakkında Dârekutnî “lâ be'se bih” ifadesini kullanmıştır. Mestûr bir kimsedir. Taberânî'nin kendisinden rivâyeti dışında çok bilinmemektedir. Elbânî ona dair rical kitaplarında bir bilgi bulamadığını, mestur bir râvi olup Taberânî'nin ondan naklinin az olması nedeniyle meşhur olmadığını ifade etmiştir. (Nasıruddin Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfe ve'l-mevdûa ve eserühe's-seyyiü fi'l-ümmeti* (Riyad: Dâru'l-Maârif, 1412), 13/603.; es-Seyyid Ebu'l-Muâtî en-Nûrî vd., *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*, 1/94.)

⁵⁹² **Ömer b. Yahyâ el-Eylî:** Hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Heysemî onu tanımadığını, meşhur bir kimse olmadığını bildirmiştir. İbn Hacer kitabında İbn Adî'nin onun hakkında Cârîye b. Herim'in tercümesinde Ömer b. Yahyâ'dan bahsettiği ve onu “serikatü'l-hadîs” olmakla itham ettiğinden bahsetmektedir. (İbn Hacer, *Lisân*, 4/338).

⁵⁹³ **Muâviye b. Abdülkerîm es-Sekafî ed-Dâl:** Basralıdır. Mekke yolunda kaybolduğu için “ed-Dâl” diye adlandırılmıştır. Ahmed b. Hanbel “sika, esbetü'l-hadîs, esahhu'l-hadîs”, Yahyâ b. Maîn “sika”, Zehebî “sadûk, meşhur” ifadeleriyle Muâviye'yi ta'dîl etmişlerdir. Buhârî zayıf râvilerden bahsederken ondan da bahsetmiştir. Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, Kuteybe b. Saîd gibi kimselerden hadis nakletmiştir. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/285; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/381-382; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/471; Zehebî, *el-Muğnî*, 2/666).

⁵⁹⁴ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, 25/68; Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. İvâdu'llah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî (Kahire: Dâru'l-Harameyn, ts.), 3/329.

⁵⁹⁵ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, 3/329.

⁵⁹⁶ eş-Şellâhî Hâlid b. Dayfullah, *et-Tibyânü fi tahrîci ve tevbîbi ehâdisi Bulûğu'l-merâm* (Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1433), 1/215.

⁵⁹⁷ Ebû'l-Hasan Nurettin Ali b. Ebî Bekir Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. Hısâmüddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414), 5/149.

Elbânî hadisin zayıf olduğunu belirtmiş, hadisin senedindeki üç râvinin de hali hakkında olumsuz bilgilerin olduğunu ve teferrüd eden râvilerin halini açıklamadan bu teferrüd etmiş rivâyeti nakletmenin faydasız olacağını ifade etmiştir.⁵⁹⁸

36- حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ⁵⁹⁹ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ⁶⁰⁰ عَنْ هِشَامٍ⁶⁰¹ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي ذُبْيَانَ قَالَ: سَمِعْتُ

ابْنَ الزُّبَيْرِ وَهُوَ يَخْطُبُ قَالَ: قَالَ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ لَبَسَ الْحَرِيرَ فِي الدُّنْيَا لَمْ يَلْبَسْهُ فِي الْآخِرَةِ قَالَ وَإِلَى جَنْبِهِ ابْنُ عُمَرَ ، فَقَالَ: إِذَا وَاللَّهِ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ ، يَقُولُ اللَّهُ: وَلَبَّاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ.⁶⁰²

Hafsa'dan nakledildiğine göre Halîfe b. Ka'b dedi ki: Hutbe verirken İbn Zübeyr'i işittim ve şöyle diyordu: Muhammed (a.s) “*Kim dünyada ipek giyerse ahirette onu giyemez*” buyurmuştur. İbn Zübeyr'in yanında İbn Ömer vardı ve “Öyleyse vallahi o - ipek giyen- cennete giremez. Çünkü Allah “*Orada onların giysileri ipektendir*” (el-Fâtır 35/33) buyurmuştur” dedi.

Halîfe b. Ka'b'tan “لبس الحرير” konusundan bahseden tek bir hadis nakledilmiştir.⁶⁰³ Bu hadisin râvilerinden biri de Hafsa bint Sîrîn'dir. Fakat Hafsa'nın naklettiği bu hadis Ebû Ya'lâ'nın *Müsned*'i dışında başka bir yerde tespit edilememiştir.

⁵⁹⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe ve'l-mevdûa ve eserühe's-seyyiü fi'l-ümmeti*, 13/603-605.

⁵⁹⁹ **İshâk b. Ebî İsrâîl (ö. 245/860):** Asıl adı İbrâhîm el-Mervezî'dir. Künyesi Ebû Ya'kûb'tur. Bağdat'ta yaşamıştır. Abdurrahman b. Mehdî onun hocasıdır. Ondan Buhârî, Ebû Dâvûd, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî gibi muhaddisler hadis nakletmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîya, Dârekutnî, Ebu'l-Kâsım el-Begavî gibi âlimler onu sika, sadûk, me'mûn lafızlarla ta'dîl etmişlerdir. Ebû Zekerîya onun hadisleri levhalarına veya kitabına yazarak zabdettiğinden bahseder. Sâlih b. Muhammed, İshâk'ın sadûk'ul-hadis olduğunu fakat onun “Kur'ân Allah'ın kelimasıdır” dediğini söylemiştir. (el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 2/398-407).

⁶⁰⁰ **Hammâd b. Zeyd b. Dirhem (ö. 179/796):** Künyesi Ebû İsmâîl'dir. Uzun beyaz renkli bir başlık veya takke taktığından bahsedilir. Seksenli yaşlardayken vefat etmiştir. Cenaze namazını Hârûn er-Reşîd'in Basra valisi Süleyman b. Ali el-Hâşimî kıldırılmıştır. Sika, sebt, hüccet, kesîru'l-hadis'tir. Nakd ilminde Basra'nın önde gelen âlimlerinden biridir. Abdurrahman b. Mehdî'ye göre yaşadığı çağda insanların imamı olan dört kişiden biri Basra'da bulunan Hammâd b. Zeyd'dir. Yahyâ b. Yahyâ şeyhler içinde Hammâd b. Zeyd'den daha hıfz sahibi kimseyi görmediğinden bahseder. (İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/287; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/176, 3/137).

⁶⁰¹ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdüsî, sayfa 41.

⁶⁰² Ebû Ya'lâ, *Müsned*, 9/212 (6817).

⁶⁰³ İbn Hacer, *Tehzîb*, 13/162.

37- حَدَّثَنَا عِيسَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ أَبُو مُوسَى الْعَسْقَلَانِيُّ⁶⁰⁴ حَدَّثَنِي أَبِي عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سُلَيْمَانَ⁶⁰⁵ حَدَّثَنَا

مُسْلِمَةُ بْنُ عَلِيٍّ⁶⁰⁶ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ⁶⁰⁷ أَخْبَرَنِي عَاصِمُ الْأَحْوَلِ حَدَّثَنِي حَفْصَةُ بِنْتُ سِيرِينَ عَنْ الزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ قَالَ

سَخَى رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) بَأَنْفُسَنَا عَنْ أَوْلَادِنَا قَالَ مَنْ مَاتَ لَهُ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْوَلَدِ لَمْ يَبْلُغُوا الْحَنْثَ كَانُوا لَهُ حِجَابًا

مِنَ النَّارِ.⁶⁰⁸

Hafsa'dan nakledildiğine göre Zübeyr b. el-Avvâm şöyle demiştir: Resûlullah evlatlarımız konusunda bize cömert davranmış ve “*Kimin ergenliğe girmeden üç çocuğu ölürse, bu çocuklar onunla ateş arasında perde olur*” buyurmuştur.

Bu hadis temel hadis kaynakları arasında yer almasa da burada zikredilmesini uygun görülmüştür. Zira Hafsa'nın Zübeyr b. el-Avvâm ile iletişime geçip ondan hadis nakletmesi göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Hadisin sahih yahut hasen olduğu söylenmez. Zira hadisin râvilerinden Mesleme b. Ali'nin zayıf, metrûk bir râvi olduğu söylenmiştir.^{609 610}

Dârekutnî *el-İlel*'inde bu hadisin benzerinin “Abdülhakîm b. Mansûr'un Yûnus b. Ubeyd'den onun Muhammed b. Sîrîn'den İbn Sîrîn'in de Ubeyde es-Selmânî'den onun da Zübeyr b. el-Avvâm'dan onun da Allah Resûlü'nden” naklettiğini fakat Abdülhakîm'in Yûnus'tan rivâyetinde teferrüd edip onun leyse bi'l-kavî olduğunu ifade etmiştir. Bu konuda ise Eyyûb es-Sahtiyânî, Hişâm b. Hassân ve Yahyâ b. Atîk gibi kimselerin Muhammed b. Sîrîn'den onun da Ubeyde es-Selmânî'den mürsel olarak naklettiği hadisin sahih olduğunu söylemiştir.⁶¹¹

⁶⁰⁴ **Îsâ b. Abdullah b. Süleyman el-Kuraşî el-Askalânî:** Künyesi Ebû Mûsâ'dır. Bağdat'ta yaşamıştır. Hicrî 251-260 tarihleri arasında vefat etmiştir. Babası Abdullah b. Süleyman, Velîd b. Müslim, Damre b. Rabîa, Âdem b. Ebî İyâs gibi kimselerden hadis almış ondan da Muhammed b. Ahmed b. el-Mehdî, Muhammed b. Münîr, Muhammed b. Mahled rivâyette bulunmuştur. Îsâ b. Abdullah, İbn Adî'ye göre zayıf ve sâriku'l-hadîs'ken Dârekutnî'ye göre de sikadîr. İbn Hibbân da *es-Sikât*'ta ondan bahsetmiş ve *Sahîh*'inde onun hadisini tahrîc etmiştir. (el-Hatîb, *Târîhu Bağdât*, 12/491; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/454; İbn Hacer, *Lisân*, 6/272).

⁶⁰⁵ **Abdullah b. Süleyman:** Îsâ b. Abdullah b. Süleyman el-Kuraşî el-Askalânî'nin babasıdır.

⁶⁰⁶ **Mesleme b. Ali Ebû Saîd eş-Şâmî el-Huşenî:** Onun hakkında Yahyâ b. Maîn “leyse bi şey”, Nesâî “metrûku'l-hadîs” lafızlarını kullanmışlardır. Buhârî Mesleme'nin Evzâî'den nakli konusunda münkeru'l-hadîs olduğunu söylemiştir. (İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/12).

⁶⁰⁷ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁶⁰⁸ Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn Asâkîr, *Târîhu Dımaşk*, thk. Amr b. Ğarâme (Dâru'l-Fikr li't-Tab'ı ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1415), 47/325.

⁶⁰⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî İbn Abdülber, *et-Temhîd*, thk. Beşşâr Avvâd (Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1439), 1/101.

⁶¹⁰ İbn Abdülber, *et-Temhîd*, 1/101; Dârekutnî, *el-İlel*, 8/126.

⁶¹¹ Dârekutnî, *el-İlel*, 8/125-126.

Bu hadisi Taberânî nakletmiştir. Hadisin râvisi Abdurrahman b. Amr b. Cebele metrûktur.⁶¹²

2.1.13. Fiten

38- حدثنا يزيد بن هارون⁶¹³ قال: أخبرنا هشام⁶¹⁴، عن حفصة، عن أبي العالصة، قال ما بين أول الآيات

وآخرها سنة أشهر تتابع كما تتابع الحزب في النظام⁶¹⁵

Hafsa'dan nakledildiğine göre Ebü'l-Âliye şöyle demiştir: “İlk alamet ile son alamet arasında altı aylık bir süre vardır. Bu alametler de birbirini takip eden boncuklar gibi peş peşe gelir”.

Hadis başka bir kitapta nakledilmemektedir. Dârekutnî *İlel* kitabında bu hadisin Ebü'r-Rabî' ez-Zehrânî'nin babasından onun Hişam b. Hassân'dan Hişam'ın Muhammed b. Sîrîn'den onun da Ebü Hüreyre'den rivâyet ettiğini söylemiştir. Hişam b. Hassân tarikiyle Hafsa bint Sîrîn'den nakledilen hadis hakkında da vehme düşüldüğünü ifade etmiştir.⁶¹⁶

39- أخبرنا عبد الرزاق⁶¹⁷، قال: أخبرنا هشام بن حسان⁶¹⁸، عن حفصة بنت سيرين، عن أبي العالصة، أن عليَّ

بن أبي طالب قال: استكثروا من هذا الطواف بالبيت قبل أن يُحال بينكم وبينه، فإني به أصمع أصعَل يعلوها يهدمها

بمسحاته.⁶¹⁹

⁶¹² Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, 10/303.

⁶¹³ **Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsîfî (ö. 206/821):** Künyesi Ebü Hâlid'dir. Aslen Buhâralı olduğu söylenir. Süleyman et-Teymî, Humeyd et-Tavîl, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hadis ilminde hâfız ve itkân sahibi biri olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî ve İshâk b. Mansûr'a göre sika bir kimsedir. Ayrıca imâm, hâfız, sadûk lafızlarıyla da ta'dîl edilmiştir. İbn Ebî Şeybe hafıza bakımından Yezîd'den daha itkân sahibi kimseyi görmediğini belirtmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 9/295; el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 32/267).

⁶¹⁴ Ayrıntı için bkz: Hişam b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁶¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/507 (37.610).

⁶¹⁶ Dârekutnî, *el-İlel*, 10/37.

⁶¹⁷ **Ebü Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî (ö. 211/826):** Yemen'de vefat etmiştir. Yirmi yaşındayken ilim talebi için rihle yapmaya başlamıştır. Ma'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, İbn Cüreyc, Mâlik b. Enes gibi kimselerden hadis semâ etmiştir. Ondandır Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medînî hadis nakletmiştir. *el-Musannef* adlı hadis kitabının müellifidir. Sika imamlardan biridir. “Şeyhü'l-İslâm, allâme, muhaddisu'l-vakt” gibi lafızlarla anılmıştır. Ömrünün sonlarına doğru görme duyusunu yitirmiştir. (Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, 7/156; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/412; Zehebî, *Mizân*, 2/609; Zehebî, *el-Muğnî*, 2/393).

⁶¹⁸ Ayrıntı için bkz: Hişam b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁶¹⁹ Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, 5/328 (9504); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/269 (14.099).

Ebü'l-Âliye'den naklen Ali b. Ebî Tâlib “Sizinle onun arasına engeller girmeden önce Kâbe’yi tavaflı çoğaltın. Ben Kâbe’nin üzerine oturmuş küçük kulaklı, küçük başlı birinin küreğiyle onu yıktığını görür gibiyim” buyurmuştur.

Bu hadisin İbn Ebî Şeybe rivâyetinde ise “Ben Habeşlilerden kafasının önü kel, kulakları küçük, ince bacaklı bir adamın Kâbe’nin üzerine oturup onu yıktığını görür gibiyim” ifadesi geçmektedir. Bu rivâyetin senedi de “İbn Ebî Şeybe-İshâk el-Ezrak-Hişâm b. Hassân-Hafsa bint Sîrîn-Ebü'l-Âliye-Ali b. Ebî Tâlib” şeklindedir.

2.1.14. Dua

40- مُحَمَّدُ بْنُ حَنْبٍ⁶²⁰ قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو بَكْرِ يَحْيَى بْنُ أَبِي طَالِبٍ⁶²¹ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ⁶²² قَالَ: أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ حَسَّانَ⁶²³، عَنْ حُفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي الْعَالِيَةِ الرَّيَّاحِيِّ، أَنَّ خَالِدَ بْنَ الْوَلِيدِ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ. إِنَّ كَائِدًا مِنَ الْجِنَّ يَكِيدُنِي، قَالَ: قُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ اللَّائِي لَا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌّ وَلَا فَاجِرٌ مِنْ شَرِّ مَا ذَرَأَ فِي الْأَرْضِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمِنْ شَرِّ مَا يَغْرُبُ فِي السَّمَاءِ، وَمِنْ شَرِّ مَا يَنْزِلُ مِنْهَا، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ طَارِقٍ إِلَّا طَارِقًا يَطْرُقُ بِخَيْرٍ يَا رَحْمَنُ، قَالَ: فَفَعَلْتُ فَأَذْهَبَهُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَنِّي⁶²⁴.

Ebü'l-Âliye'den naklen Hâlid b. Velîd şöyle buyurmuştur: “Yâ Resûlallah! Cinlerden bir tayfa bana musallat oldu. Hz. Peygamber de ona şöyle demesini söyledi: “Gökten inen ve yerden yükselen kötülüklerin, yeryüzünde O’nun yaratıp yaydıklarının ve yerin altından çıkardıklarının şerrinden, gece ve gündüzün fitnelerinden, hayırlı şeylerin dışında, gece gündüz aniden ortaya çıkan her türlü durumdan, Yüce Allah’a ve hiçbir iyinin ve kötünün ulaşamayacağı Allah’ın yüce kelimelerine (sonsuz iradesine ve

⁶²⁰ **Muhammed b. Hanb:** İbn Asâkîr’in Târîhu Dımaşk (bk. 16/229) adlı eserinde adı Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Necîb el-Mevsîlî olarak geçse de hakkında daha fazla bilgiye ulaşılamamıştır.

⁶²¹ **Ebü Bekr Yahyâ b. Ebî Tâlib (ö. 275/889):** Adı Ca’fer b. Abdullah b. ez-Zibrigân el-Hâşimî’dir. Bağdatlıdır. Hakkında “leyse bi’l-metîn” lafzı kullanılmıştır. Ali b. Âsım, Ezher b. Sa’d el-Basrî ve Yezîd b. Hârûn’dan hadis nakletmiştir. Dârekutnî onun hadisini tashih etmiştir. Zehebî *Tezkira* adlı eserinde onu “Bağdat’ın muhaddisi” diye isimlendirmiştir. (el-Hâkîm el-Kebîr, *el-Esâmî ve’l-künâ*, 1/395; İbnü’l-Müstevfî, *Târîhu İrbîl*, 2/267).

⁶²² **Abdülvahhâb b. Atâ el-Haffâf el-İclî (ö. 204/820):** Künyesi Ebû Nasr’dır. Basra ehliendir. Bağdat’ta yaşamış ve orada vefat etmiştir. Saîd b. Arûbe, İbn Avn ve Muhammed b. Amr’dan hadis nakletmiş ondan da Ahmed b. Hanbel rivâyette bulunmuştur. Onun hakkında Yahyâ b. Maîn “leyse bihî be’s”, Nesâî “leyse bi’l-kavî” demiştir. (Buhârî, *et-Târîhu’l-kebir*, 7/112; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, 6/72; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 7/133; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6/517).

⁶²³ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁶²⁴ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî Beyhakî, *Delâilü’n-Nübüvve*, thk. Abdulmuattî (Dâru Kütübî’l-İlmiyye, 1408), 7/96; İbn Asâkîr, *Târîh*, 16/229; Zehebî, *Siyer*, 1/368.

hükümüne) sığınırım, Ey Rahmân!’”. Hâlid b. Velîd “Denileni yaptım ve Allah benden bu durumu giderdi” buyurmuştur.

2.1.15. Zühhd

41- يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ⁶²⁵ قَالَ: أَحْبَبْنَا هِشَامَ⁶²⁶، عَنْ حَفْصَةَ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ زِيَادٍ، عَنْ كَعْبٍ قَالَ: وَاللَّهِ مَا اسْتَقَرَّ

لِعَبْدٍ ثَنَاءٌ فِي الْأَرْضِ حَتَّى يَسْتَقَرَّ لَهُ فِي أَهْلِ السَّمَاءِ.⁶²⁷

Rebî‘ b. Ziyâd’dan nakledildiğine göre Ka‘b şöyle demiştir: “Allah’a yemin olsun ki bir kulun övgüsü yeryüzünde sabit olmadıkça sema ehlinde sabit olmaz.”.

Ayrıca bu rivâyeti Abdullah b. Mübârek ez-Zühhd ve ‘r-rekâik, Ebû Dâvûd ez-Zühhd adlı eserinde nakletmiştir.⁶²⁸

2.1.16. Tefsir

42- حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ حَلَّادٍ الْقُطَّانُ النَّصْرِيُّ،⁶²⁹ ثنا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَمْرِو بْنِ جَبَلَةَ،⁶³⁰ حَدَّثَنَا أُمُّ

عِيسَى بِنْتُ هَاشِمٍ⁶³¹، قَالَتْ: سَمِعْتُ حَفْصَةَ بِنْتَ سِيرِينَ، قَالَتْ لَنَا أُمُّ عَطِيَّةَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا

نَمْنَعُ الْمَاعُونَ، قُلْتُ: وَمَا الْمَاعُونُ؟ قَالَتْ: مَا يَتَعَاطَاهُ النَّاسُ بَيْنَهُمْ.⁶³²

Hafsa bint Sîrîn şöyle nakletmiştir: Ümmü Atiyye “Allah Resûlü bize mâûndan menetmemizi emretti” deyince ona mâûnun ne demek olduğunu sordum. O da “Mâûn insanların muhtaç olduğu eşyalardır” cevabını verdi.

⁶²⁵ **Yezîd b. Hârûn b. Zâzân es-Sülemî el-Vâsîfî (ö. 206/821):** Künyesi Ebû Hâlid’dir. Aslen Buhâralı olduğu söylenir. Süleyman et-Teymî, Humeyd et-Tavîl, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî gibi âlimlerden hadis nakletmiştir. Ahmed b. Hanbel onun hadis ilminde hâfız ve itkân sahibi biri olduğunu söylemiştir. Yahyâ b. Maîn, Ali b. el-Medîni ve İshâk b. Mansûr’a göre sika bir kimsedir. Ayrıca imâm, hâfız, sadûk lafızlarıyla da ta’dîl edilmiştir. İbn Ebî Şeybe hafıza bakımından Yezîd’den daha itkân sahibi kimseyi görmediğini belirtmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-ta’dîl*, 9/295; el-Mizzî, *Tehzîbu ‘l-kemâl*, 32/267).

⁶²⁶ Ayrıntı için bkz: Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî, sayfa 41.

⁶²⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/197 (35.294).

⁶²⁸ Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzîh el-Hanzalî el-Mervezî Abdullah b. Mübârek, *ez-Zühhd ve ‘r-rekâik*, thk. Habib er-Rahîm el-Âzamî (Hindistan: Meclisi İhyâi ‘l-Maârif, ts.), 153; Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *ez-Zühhd*, thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim - Ebû Bilâl İbn Abbâs (Mısır: Dâru ‘l-Mişkât li’n-Neşr ve ‘t-Tevzî’, 1414), 381.

⁶²⁹ **Abdullah b. Ahmed b. Hallâd el-Kattân:** Basralıdır. Mechûlû ‘l-hâl’dir. Hakkında bilgi yoktur.

⁶³⁰ **Abdullah b. Amr b. Cebele el-Bâhilî:** Basralıdır. Münekkîl âlimlerden Ebû Hâtim “yalan söyler, onun hadislerinin üstünü çizdim”, Dârekutnî “metruk, hadis uydurur”, İbn Hacer “zayıf ve metruk biridir” diyerek onu cerh etmiştir. (İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve ‘t-ta’dîl*, 5/267; Zehebî, *Mizân*, 2/580; İbn Hacer, *Tehzîb*, 4/418).

⁶³¹ **Ümmü İsâ bint Hâşim:** Mechûlû ‘l-hâl’dir.

⁶³² Taberânî, *el-Mu‘cemü ‘l-kebir*, 25/66.

Hadisin râvilerinden Abdurrahman b. Amr b. Cebele metrûktur. Bu nedenle hadis zayıf kabul edilmektedir.

2.1.17. Adak

43- أَخْبَرَنَا أَبُو قُتَيْبَةَ سَلَّمَ بْنُ الْفَضْلِ بِمَكَّةَ ⁶³³ قَالَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ اللَّيْثِ الْجَوْهَرِيُّ ⁶³⁴، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ وَاقِدٍ أَبُو مُسْلِمٍ الْوَاقِدِيُّ ⁶³⁵، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ التُّرَيْجَانِ ⁶³⁶، عَنْ أَبِي أُمَيَّةَ عَبْدِ الْكَرِيمِ ⁶³⁷، عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ، عَنْ بَشِيرِ الثَّقَفِيِّ، أَنَّهُ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: إِنِّي نَذَرْتُ فِي الْجَاهِلِيَّةِ أَنْ لَا أَكُلَ لَحْمَ الْجُرُزِ، وَلَا أَشْرَبَ الْحُمْرَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا لَحْمُ الْجُرُزِ فَكُلْهَا وَأَمَّا الْحُمْرُ فَلَا تَشْرَبْ ⁶³⁸.

Hafsa'dan nakledildiğine göre Beşîr es-Sekafî şöyle demiştir: Allah Resûlu'nün yanına gelip ona Câhiliye devrinde kesilmiş hayvan eti yemeyeceğimi ve içki içmeyeceğimi adadığımı söyledim. Resûlullah da bana “*Kesilmiş hayvan etini ye, içkiyi ise içme*” buyurdu.

Bu rivâyet yalnızca Abdülazîz b. Husayn b. et-Tercümân'dan nakledildiği şekilde bilinen garîb bir hadistir. Ebû Nuaym da Abdülazîz b. Husayn'ın Ebû Ümeyye'den rivâyetinde teferrüd ettiğini söylemiştir. Ebû'l-Kâsım, bu hadisin isnadında bazı leyyîn

⁶³³ **Selm b. el-Fadl b. Sehl el-Bağdâdî (ö. 350/961):** Künyesi Ebû Kuteybe'dir. Muhammed b. Yûnus el-Kudeymî, el-Hasan b. Ali el-Ma'merî, Mûsâ b. Hârûn, Ca'fer b. el-Firyâbî'den hadis nakletmiş ondan da Abdulğani el-Ezdî, İbn Mende, Ebû Muhammed b. en-Nahhâs gibi kimseler rivâyette bulunmuştur. (Zehebî, *Siyer*, 16/27).

⁶³⁴ **Muhammed b. el-Leys b. Muhammed b. Yezîd el-Cevherî el-Bağdâdî (ö. 297/910):** Künyesi Ebû Bekir'dir. Hicrî 279 yılında vefat ettiği de söylenmiştir. et-Taberânî *el-Mu'cem* adlı iki eserinde oondan nakilde bulunmuştur. Onun hakkında el-Hatîb “sika”: Zehebî “Bağdatlı sika bir kimse” ifadelerini söylemiştir. Bkz. Ebu't-Tayyib Nâyif b. Salâh b. Ali, *İrşâdü'l-gâsi ve'd-dânî* (Riyad: Dâru'l-Kayân, ts.), 606.

⁶³⁵ **Abdurrahman b. Vâkid el-Vâkidî el-Horasânî (ö. 240/855):** Künyesi Ebû Müslim'dir. Bağdat'ta yaşamış aslen Basralıdır. İbn Adî onun sika râvilerden münker hadisler naklettiğini ayrıca sâriku'l-hadîs olduğunu söylenmiş ve bu konuda birkaç örnek rivâyet nakletmiştir. İbn Hacer de ondan onuncu tabakadan hata yapan sadûk bir kimse olarak bahseder. (İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/513; İbn Hacer, *Takrîb*, 352).

⁶³⁶ **Abdülazîz b. el-Husayn et-Tercümân:** Künyesi Ebû Sehl'dir. Merv ehlinde. ez-Zührî, Sâbit el-Bünânî, Amr b. Dînâr'dan hadis nakletmiştir. Fakat münekkitler onun hakkında “leyse bi'l-kavî, metrûku'l-hadîs, daifu'l-hadîs, zâhibu'l-hadîs” ifadelerini kullanmışlardır. Zayıf râviler arasındadır. (Buhârî, *et-Târîh*, 7/29; Nesâî, *ed-Duafâ*, 72; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/380; İbn Hacer, *Lisân*, 5/202).

⁶³⁷ Ayrıntı için bkz: Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik, sayfa 51.

⁶³⁸ İbn Kânî', *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/93; İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 259; Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/318; Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 19/442; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 16/736.

râvilerin bulunduğunu, Abdülazîz b. Husayn'ın ve Basralı olan Ebû Ümeyye Abdulkerîm'in de daîfü'l-hadîs olduğunu ifade etmiştir.⁶³⁹

2.2. RİVÂYETLERİN KONULARINA GÖRE DAĞILIM TABLOSU

Bu başlık altında bahsi geçen rivâyetler râvisi, kaynağı ve konuları açısından tabloya aktararak gösterilecektir. Tablo oluşturulurken kaynak olarak kullanılan eserler yazılmış ve rivâyetler sayı şeklinde değil de konularına göre sıralanmıştır. Rivâyetlerin râvisinden kasıt ise Hafsa bint Sîrîn'in hadisi naklettiği hocalarıdır. Buradaki amaç Hafsa'nın hangi hocasından ne kadar hadis naklettiğini, bu rivâyetlerin ne tür konularda olduğunu ve hangi kaynaklarda geçtiğini net bir şekilde ortaya koymaktır. Tablo hazırlanırken eserlerde hicrî ilk üç asırda telif edilenler ve sonrası şeklinde taksimata gidilmiş, bu nedenle iki farklı tablo hazırlanmıştır. Bunun nedeni ise Hafsa'ya ait bazı nakillerin ilk üç asırda telif edilen eserlerde bulunmayıp sonraki asırlarda telif edilen eserlerde yer almış olmasıdır. Tablolarda rivâyetin nakledildiği kaynaklar "+", rivâyetin geçmediği eserler de "-" işaretiyle şematize edilmiştir. Ayrıca rivâyet tabloda adı geçen müelliflere ait başka eserlerde nakledildiyse ilgili yerde parantez içerisinde müellifin diğer eserinin adına yer verilmiştir.

Tablo 1. *Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı, Hicrî I-III Asırlar*⁶⁴⁰

Konu	Hadisin Râvisi	Bu hâr î	Müslî m	Tirmi zi	Ebû Dâvûd	Nes âî	İbn Mâce	İbn Hanbe l	Dâr imî	İbn Ebi Şey be	Ab dür rez zâk	İbn Râ hûye	H u m e y d î
Hayızlı Kadının Giydiği Elbiseyle Namaz	Hiz. Âişe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Cihâd	Ümmü Atiyye	-	+	-	-	+	+	+	+	+	-	+	-
Kadınların Biati	Ümmü Atiyye	+	+	-	-	+	-	+	-	-	-	+	-
Ölünün Ardından Yas Tutma	Ümmü Atiyye	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-

⁶³⁹ İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 259; Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/407; İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/93; Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr İbn Kesîr, *Câmiu'l-mesânid ve's-sünen*, thk. Abdülmelik b. Abdullah (Beyrut: Dâru'l-Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1419), 1/542; Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/318.

⁶⁴⁰ Bu tabloda kullanılan eserler sırasıyla şu şekildedir: *Kütüb-i sitte*, Ahmed b. Hanbel *Müsned*, Dârimî *Sünen*, İbn Ebi Şeybe *el-Musannef*, Abdürrezzâk b. Hemmâm *el-Musannef*, İshâk b. Râhûye *Müsned*, Humeydî *Müsned*.

Ölü Kadının Yıkama sı	Ümmü Atiyye	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+
Ölüyü Yıkamaya Sağdan Başlama k	Ümmü Atiyye	+	+	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-
Ölü Kadının Saçlarının Üç Örgü Yapılması	Ümmü Atiyye	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	+	-
Kadınların Cenazeyi Takip Etmelerinden Nehiy	Ümmü Atiyye	+	+	-	-	-	+	+	-	+	-	+	-
Kadınların Bayram Günlerinde Mescide Çıkamaları	Ümmü Atiyye	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Kadınların Bayram Namazına Katılmaları	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	+	-	+	-	-	+	-	+
Cilbâb	Ümmü Atiyye	-	+	+	-	-	+	+	+	+	-	+	-
Hayızdan Temizlendikten Sonra Koku Sürünme	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Konu	Hadisin Râvisi	Bu hârî	Müslîm	Tirmîzî	Ebû Dâvûd	Nesâî	İbn Mâce	İbn Hanbel	Dârîmî	İbn Ebî Seybe	Abdürrezâk	İbn Râhûye	Hümeydî
Kadının Kocasından Başkası İçin Yas Tutması	Ümmü Atiyye	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-
Hayızdan Temizlendikten Sonra Gelen Akıntı	Ümmü Atiyye	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	+	-
Zekât	Ümmü Atiyye	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Tâûndan Ölmek	Enes b. Mâlik	+	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Hz. Hüseyin'in Allah Resûlu'ne Benzerliği	Enes b. Mâlik	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Akîka Kurbanı	Selmân b. Âmir	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+

Sadaka	er-Ribâb Ümmü 'r-Râih	-	-	+	-	+	+	+	+	+	(M üşn ed)	-	-	-
Hurma veya Suyla İftar Etmek	er-Ribâb Ümmü 'r-Râih	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-
Namazda Gülmek	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Namazda Okunmas ı Gereken Âyet Miktarı	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Oruçluk en Gıybet Etmek	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	+	(ez- Zühd)	-	-	+	-	-
Komşulu k	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Kâbe'nin Yıkılmas ı	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Alâmet	Ebü'l- Âliye	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Kişi Öldüğün de Oradakil ere Söyelen cek Söz	Hayre Ümmü 'l- Hasan	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Kulun Semada ve Yeryüzü nde Övgüsü	er-Rebi' b. Ziyâd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Hac	Hafsa bint Sîrîn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-
Minâ'ya Nerden İnilir?	Hafsa bint Sîrîn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
Sabah Namazın da Kıraat	Hafsa bint Sîrîn	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
Sürme	Enes b. Mâlik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-

Tablo 2. Rivâyetlerin Kaynak ve Konu Dağılımı, Hicrî III. Asır Sonrası⁶⁴¹

Konu	Hadisin râvisi	Taberânî	Ebû Ya'la	Ebû Nuaym	Beyhakî	İbn Asâkîr	Hatîb Bağdâdî	İbn Kâni	İbn Mende	İbn Hacer	Begavî
Hizmet Peygamber'in Enes b. Mâlik'e Duası	Enes b. Mâlik	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
Cinlere Karşı Okunacak Dua	Ebü'l-Âliye	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
İpek Giymekten Nehiy	Halife b. Ka'b	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
Ölü Kadının Teçhizatı	Ümmü Süleym	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Câhiliyede Adanan Adağın Mahiyeti	Beşîr es-Sekafî	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+
Üç Çocuğu Ölen Kimsenin Durumu	Zübeyr b. el-Avvâm	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
Sürme	Enes b. Mâlik	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-
Kadınların Namahremle Konuşması	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Tefsir	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Avret Mahallini ve Dili Koruma	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Altın Giymekten Nehiy	Ümmü Atiyye	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-

⁶⁴¹ Bu tabloda kullanılan eserler sırasıyla şu şekildedir: Taberânî *Mu'cemü'l-kebir*, Ebû Ya'la *Müsned*, Ebû Nuaym *Ma'rifetü's-sahâbe*, Beyhakî *es-Sünenü'l-kübrâ*, İbn Asâkîr *Târihu Dimaşk*, Hatîb Bağdâdî, *Târihu Bağdât*, İbn Kâni *Mu'cemü's-sahâbe*, İbn Mende *Ma'rifetü's-sahâbe*, İbn Hacer *Metâlibü'l-âliye*, Begavî *Mu'cemü's-sahâbe*.

2.3. RİVÂYETLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Önceki başlık altında Hafsa vasıtasıyla nakledilen rivâyetler asıl metin, tercüme ve isnad şemalarıyla birlikte zikredilmişti. Bu başlık altında ise Hafsa bint Sîrîn'in bu rivâyetleri hakkında tespit edilen bilgiler değerlendirilecektir.

Daha önce zikrettiğimiz 43 rivâyetle ilgili değinmemiz gereken ilk husus rivâyetlerin sıhhat durumlarıdır. Hafsa bint Sîrîn'in güvenilir ve sika bir râvi olduğu müsellemler olmakla birlikte kendisine atfen veya kendisi vasıtasıyla nakledilen bu rivâyetlerin sıhhat dereceleri eşit değildir. Mezkûr rivâyetlerin çoğunluğunun senedi muttasıl ve râvilerinin tamamı sika olmakla birlikte az bir kısmının da seneddeki inkita' veya cerhe uğrayan râviler olabilmektedir. Bu bakımdan ele aldığımız sıhhatleri muhtelif bu rivâyetlerin tamamının kesin bir şekilde Hafsa'ya ait olduklarını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Hafsa'nın râvilerinden sadece Ebû Ümeyye Abdülkerîm b. Ebi'l-Muhârik ve Matar b. Tahmân el-Verrâk zayıf, Fadl b. Sâlih el-Muharrimî, Ümmü Îsâ bint Hâşim, Enes b. Sîrîn'in azatlısı Hafsa bint Amr ve Habbe bint Habîb el-Adevî meçhûlül-hâl'dir. Abdülkerîm'in Hafsa bint Sîrîn'den Beşîr es-Sekafî kanalıyla gelen hadisten başka rivâyeti yoktur.⁶⁴² İbn Ebî Hâtim, babasına Matar el-Verrâk'ın Hafsa'dan bir şey işitip işitmediğini sormuş Ebû Hâtim de onun Hafsa'dan daha büyük olandan dahi hadis işittiğini söylemiştir.⁶⁴³ Bu bilgilerden hareketle Hafsa'nın zayıf ve meçhûlül-hâl râvileri genel sayıya göre oldukça azınlıkta kalmaktadır. Bu da onun muteber bir râvi olmasına engelleyecek nitelikte değildir.

Rivâyetler kaynak olarak çeşitlilik arz etmektedir. Kimisi Hz. Peygamber'e nispet edilen merfû hadisler olmakla beraber diğer bazıları sahabeye nispet edilen bir söz olabilmektedir. Bu bakımdan sahabe tabakasından gerek merfû gerekse mefkuf rivâyetlerde Hafsa'nın en önemli kaynağının Ümmü Atiyye el-Ensârî olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Hafsa bint Sîrîn'in naklettiği hadisler 16'sı kadınlarla ilgili olmak üzere daha çok fikhî konulardandır. Bu rivâyetler kadınların cenazesinin yıkanması ve techizatı, hayız durumu, mahremi olmayan kimselerle konuşması, kocasından başkasının ölümü için üç günden fazla yas tutmaması gerektiği, kadınların bayram namazına katılması, bu

⁶⁴² Rivâyet için bakınız: İbn Kâni', *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/93; İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 259; Begavî, *Mu'cemü's-sahâbe*, 1/318; Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 19/442; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, 16/736.

⁶⁴³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 8/287.

namazlarda hayızlı olan ve cilbabı olmayanların durumu, cenazeyi takip etmekten nehyi gibi konuları içermektedir. Bu bakımdan kadınlara has durumlarda yaşadığı devirde başvuru ve fetva alınan biri olduğu söylenebilir. Diğer rivâyetleri ise tefsir, cihad, namaz, hac, oruç, zekât, sadaka gibi konuların yanı sıra komşuluk ilişkileri, cinlere karşı okunacak dua, Hz. Peygamber’in sürme kullanması, ipek giymekten nehyi gibi muhtelif konulardandır. Rivâyetlerinin farklı konularda olması Hafsa’nın kendini belirli konularla sınırlamadığını, ilim anlayışının çok yönlü olduğunu göstermektedir.

Hafsa’dan hadis nakleden râvilerden Hişâm b. Hassân iki rivâyetinde “حدثنا”, diğer rivâyetinde “قالت حفصة”; Eyyûb es-Sahtiyânî “سمعت حفصة”; Âsım el-Ahvel “حدثني حفصة”; Habbe bint Habîb “حدثتنا حفصة”; Ümmü Îsâ bint Hâşim “سمعت حفصة”; Hafsa bint Amr “سمعت حفصة” sigaları yer almaktadır. Bu sigalardan Hafsa’nın talebeleriyle doğrudan diyalog halinde olduğu anlaşılmaktadır.

Döneminin önde gelen hanım tâbiîlerden sayılan Hafsa’nın rivâyetlerine bakıldığında 43 hadisin olması onun fazla hadis bilmediği kanaatine sebebiyet vermez. Nitekim bu kadar hadisin nakledilmiş olmasının pek çok nedeni olabilir. Hafsa’nın düzenli bir ders halkasının ve bu ders halkasına iştirak eden düzenli talebelerinin olmadığı daha önce yer verilen rivâyet dağılım şemasında açıkça görülmektedir. Rivâyetlerde kullanılan sigalardan hareketle düzenli olmasa da bir ilim halkasının olduğu veya zaman zaman bazı kimselerle ilmi sohbetlerde bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda Hafsa farklı meclislerde farklı hadisler nakletmiş olsa dahi orada bulunanların hadis nakletme gibi bir amacının olmadığı veya nakledilse bile eser telif eden müelliflerin aynı hadisin başka tarikle gelen versiyonunu kayıt altına almış olabilmesi muhtemeldir. Yahut muhaddis kimliğiyle de tanınan Hafsa’nın bazen hayatın doğal seyrinde rivâyette bulunduğu, bazı durumlarda da ihtiyaca binaen nakilde bulunduğu da düşünülebilir. Nitekim kardeşi Muhammed b. Sîrîn önemli muhaddislerden biridir ve ondan çoğu hadisi öğrenmesi mümkündür. Öte yandan Hafsa’nın hem rivâyette bulunduğu hem de kendisinden rivâyette bulunan kimselerle doğrudan diyalog halinde olduğu, zaman zaman ilim alış verişinin soru-cevap şeklinde gerçekleştiği rivâyetlerinden anlaşılmaktadır. Kısaca Hafsa’nın hadis alıp nakletmesi sistematik bir şekilde değil de bazen hocalarına yönelttiği veya kendisine sorulan sorulardan hareketle bazen hayatın doğal seyrinde bazen de ihtiyaç doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu durumda onun hadis ilmiyle meşguliyetinin yarı sistematik olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla Hafsa’nın

hadis bilgisinin naklettiği rivâyetlere münhasır olduğunu söylemek doğru bir yaklaşım olmamaktadır.

Hafsa vasıtasıyla nakledilen rivâyetlerde dikkat çeken bir diğer husus ise aile fertleri ile münasebetidir. Yahyâ b. Sîrîn ondan 1, Muhammed b. Sîrîn ise 2 rivâyet nakletmektedir. Diğer kardeşi Enes b. Sîrîn'in ise herhangi bir nakli yoktur. Özellikle Hafsa'nın hocalarından doğrudan rivâyete erişme imkânı olan Muhammed b. Sîrîn gibi meşhur bir muhaddisin ondan rivâyette bulunması kendisine verdiği değerin göstergesi mahiyetindedir.

Hafsa bazı rivâyetlerinde teferrüd etmiştir. Ribâb Ümmü'r-Râih, Ümmü Süleym bint Milhân, Beşîr es-Sekafî'den naklettiği hadislerde bu durum görülmektedir.

Hafsa bint Sîrîn'in hem hocalarına hem de talebelerine bakıldığında yalnızca kadınlar kanalıyla rivâyette bulunmadığı görülmektedir. Hatta kadınların oranı erkek hoca ve talebelerine kıyasla azdır. Hocaları 5 kadın, 9 erkek, talebeleri de 3 kadın, 14 erkekten oluşmaktadır. Bu durumu da o dönemin ilim anlayışıyla birlikte değerlendirmek mümkündür. Hafsa'nın hanım râvilerinin daha çok olma ihtimali de vardır. Nitekim o dönemde kadınlar ilmî faaliyet anlamında erkekler kadar aktif olsalar dahi onlar gibi topluma hakim olamamış olması veya bu durumun kaynaklara yansımaması muhtemeldir.

Hafsa'nın hem rivâyette bulunduğu hocaları hem de kendisinden nakilde bulunan râvileri genel olarak Basralı veya sonradan Basra'da ikamet etmiş kimselerden oluşmaktadır. Bu da onun ilim talebi için rihle faaliyetinde bulunmadığını göstermektedir. Cemel vakasından dolayı Basra'da yirmi gün kadar kalan Hz. Âişe'den rivâyeti bulunmasına rağmen onunla mülakiliği sabit değildir. Ayrıca Cemel vakasına katılan Zübeyr b. el-Avvâm, Amr b. Yesribî ed-Damrî gibi sahâbeden de hadis nakletse de onlarla da karşılaştığı kesin değildir.

SONUÇ

Basralı hanım tâbiîlerin önde gelenlerinden olan Hafsa bint Sîrîn, hicrî I. asrın başlarında doğmuş, Basra'da yaşamış ve hicrî 101 (720) yılında Basra'da vefat etmiştir. Babası Sîrîn bakırcılıkla uğraşırken, Hâlid b. Velîd tarafından Aynüttemr fethinde esir alınmış, köle olarak Enes b. Mâlik'in payına düşmüştür. Hz. Ömer döneminde Sîrîn, Enes b. Mâlik ile mükatebe yapmıştır. Saliha bir hanım olan annesi Safiyye de Hz. Ebû Bekir'in azatlısıdır. Sîrîn ve Safiyye'nin nikâhlarına on sekiz sahâbe katılmıştır. Sîrîn çocuklarının sayısı net bilinmesede Safiyye'den çocukları Muhammed, Yahyâ, Hafsa, Kerîme ve Ümmü Süleym'dir. Hafsa'nın diğer kardeşlerinden Ma'bed, Enes, Hâlid, Amre ve Sevde'nin isimleri bilinmektedir.

Anne ve babası sahâbe terbiyesinde yetişen Hafsa'nın hayatında, ilmi gelişiminde ailesinin rolü oldukça önemlidir. Babasının eğitim görmeleri için çocuklarından bazılarını Ebû Hüreyre'nin yanına göndermesi, Hafsa'nın on iki yaşında Kur'ân'ı hıfzetmesi, kardeşlerinden Muhammed b. Sîrîn'in önemli âlimlerden olması, Yahyâ ve Enes b. Sîrîn'in de çeşitli ilimlerin yanında hadis ilmiyle de meşgul olmaları ilmi hayatında önemli rol oynamıştır. Hafsa'nın eşi Abdurrahman b. Üzeniyye, çocuğu da Hüzeyl'dir. Onunla ne zaman evlendiği, eşinin vefat tarihi, başka çocuğunun olup olmadığı net olmasa da kaynaklarda ikinci bir evlilik yaptığına dair herhangi bir bilgi veya çağrışım bulunmamaktadır. Ayrıca Hafsa'nın geçimini nasıl sağladığı bilinmese de oğlu Hüzeyl'in yardımının olduğu tahmin edilmektedir.

Hafsa döneminde hatırı sayılır bir kimsedir. Kardeşi Muhammed b. Sîrîn'e Kur'ân'dan bir şey sorulduğunda *“Gidin Hafsa'ya sorun”* demesi onun bu konuda yetkinliğini göstermektedir. Bir müddet Basra kadılığı yapan İyâs b. Muâviye'ye göre hanım tâbiîler içinde fazilet konusunda ilk sırada Hafsa bint Sîrîn gelir. Hem Muhammed b. Sîrîn'in hem de Hafsa'nın yakın talebesi olan Hişâm b. Hassân da *“Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn'i gördüm fakat Hafsa'dan daha akıllı kimseyi görmedim”* demiştir. Hafsa ilmi ve şahsiyetinin yanı sıra ibadetleriyle de tanınmaktadır. Talebesi Hişâm b. Hassân onun ömrünün son otuz yılında evinde bulunan namazgâhında sürekli ibadet ettiğinden bahsetmektedir. Ayrıca geceleyin gözyaşlarına boğulduğu, bazen kandilinin sönmesine rağmen odasının aydınlık olduğunu, her gece Kur'ân'ın yarısını okuyup gündüzlerini de genelde oruçlu geçirdiğinden de bahsedilmektedir. Bu nedenle tasavvuf ilminde Hafsa'nın adı ilk dönem zâhideleri arasında geçmektedir.

Hafsa'nın hadis, fıkıh ve tefsir ilminin gelişiminde Ümmü Atiyye'nin rolü oldukça önemlidir. Hafsa'nın ondan naklettiği hadisler genelde fıkıh veya bazı âyetlerin anlamı ile ilgili nakillerdir. Hafsa'nın diğer bir hocası Ebü'l-Âliye'den de tefsir ilmine dair bilgiler öğrendiği rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Hafsa'nın hocaları arasında Enes b. Mâlik, Selmân b. Âmir gibi sahâbilerin yanı sıra kardeşi Muhammed b. Sîrîn de yer almaktadır. Burada değinilmesi gereken bir diğer konu ise Hafsa'nın Hz. Âişe'den naklettiği ve Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'inde yer alan hadistir. İlgili hadisin senedine bakıldığında Hafsa'nın onu bizzat Hz. Âişe'den duyduğuna kesin delalet edecek bir ibare olmasa da muasır olmaları ve Hz. Âişe'nin bir süre Basra'ya gelmesi mülaki olabilecekleri ihtimalini düşündürmektedir. Diğer bir rivâyetinde ise Benû Halef Köşküne gelen Ümmü Atiyye'nin yanına gittiği fakat aynı köşke gelen Hz. Âişe'nin yanına gittiği veya ondan başka hadisler öğrendiğine delalet edecek herhangi bir açıklamasının bulunmaması ve hadisin başka kaynaklarda da nakledilmemesi muasır olsalar dahi likânın gerçekleşmediği ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim Hz. Âişe kadar önemli bir hanım sahâbîden hadis alma ve nakletme eylemi oldukça önemlidir ve kaynaklara yansması daha muhtemeldir. Bu nedenle bazı internet sitelerinde veya makalelerde Hafsa bint Sîrîn'in Hz. Âişe'nin tedrisatından geçtiğine ve onun talebeleri arasında yer aldığına yönelik ifadelerin gerçeği yansıtmadığını söylemek mümkün gözükmemektedir.

Hafsa bint Sîrîn tespit edilebildiği kadarıyla 43 hadis nakletmiştir. Bu hadislerin büyük bir kısmı başta *Kütüb-i sitte* olmak üzere temel hadis kaynaklarında yer alırken diğer bir kısmı tarih veya tabakat eserlerinde geçmektedir. Rivâyetlerinin çoğu sika râviler aracılığıyla muttasıl isnadla nakledilse de isnadında cerhe uğrayan râvilerin bulunduğu hadisler de vardır. Hafsa'nın hadis, fıkıh ve tefsir konusunda gelişiminde Ümmü Atiyye'nin rolü oldukça önemlidir. Hafsa'nın ondan naklettiği hadisler genelde fıkıh içeriklidir ve bazı âyetlerin veya âyetlerdeki kelimelerin anlamını sorarak Ümmü Atiyye'den tefsire dair bilgiler de edinmiştir. Hafsa'nın diğer bir hocası Ebü'l-Âliye'den de tefsir ilmine dair bilgiler öğrendiği rivâyetler aracılığıyla anlaşılmaktadır.

Hafsa bint Sîrîn çeşitli konularda hadis rivâyet etmiştir. Bunlar namaz, cenaze, oruç, zekât, hayız, cihâd, biat, menâkıb, muamelât, fiten, zühd, dua, tefsir, adak gibi konulardadır. Rivâyetlerindeki konu çeşitliliği onun ilim anlayışının tek konuda sınırlı kalmadığını çok yönlü olduğunu göstermektedir. Özellikle Ümmü Atiyye'den naklettiği

hadislerde cenazenin ve hayızlı kadının durumu gibi fıkhi konuların ağırlıkta olduğu görölmüştür.

Sonuç itibariyle bu çalışmada Hafsa bint Sîrîn'in hayatına ve rivâyetlerine dair bilgiler sunulmuştur. Bu çalışma vasıtasıyla Hafsa bint Sîrîn'in yaşadığı dönemde hem ilmiyle hem de yaşantısıyla örnek olduğu gibi günümüzde de ilimle meşgul olan kimselere bilhassa hanımlara yol göstermesi onlara rol model olması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Abdullah b. Mübârek, Ebû Abdîrrahman Abdullah b. el-Mübârek b. Vâzîh el-Hanzalî el-Mervezî. *ez-Zühed ve'r-rekâik*. thk. Habib er-Rahîm el-Âzamî. Hindistan: Meclisi İhyâi'l-Maârif, ts.
- Abdülaziz b. Merzûk. *el-Hicâbu fi's-şer'i ve'l-fitra*. Dâru'l-Minhâc, 1436.
- Abdülkerim el-Hudayr. *Şerhu elfiyye el-İrâkî*, ts.
- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî. *el-Musannef*. Dâru't-Te'sîl, 1437.
- Adnan b. Muhammed (ed.). "Dîvânü's-sünne -Kısmu't-tahâre-", ts.
- Ağırakça, Ahmet. "İyâs b. Muâviye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/498. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ağırman, Cemal. "Müksirûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/532-533. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-İlel ve ma'rîfeti'r-ricâl*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Riyad: Dâru'l-Hânî, 1422.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Fezâilü's-sahâbe*. thk. Vasiyyullah b. Muhammed Abbâs. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403.
- Akgün, Hüseyin. *Hadis Rivâyet Coğrafyası (Hicrî İlk 150 Yıl)*. İstanbul: İFAV Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Akgündüz, Ahmet. "Eyyûb es-Sahtiyânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/19. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Aslan, Bedri. "Meşhur Fakih Kadınlar (Hicri İlk Üç Asır)" 13/25 (Aralık 2018), 41-54.
- Aydemir, Abdullah. "Ebû'l-Âliye er-Riyâhî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/292. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aydınlı, Abdullah. "Muan'an". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/324-325. Ankara: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2020.
- A'zamî, Muhammed Mustafa. *İlk Devir Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Bakır, Abdulhalik. "Basra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/108-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Başar, Serpil. *Erken Dönemde (Hicri I. Asır) Kadınların Kur'an Yorumuna Katkıları*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2010.
- Begavî, Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed b. Abdilazîz b. el-Merzübân. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Muhammed el-Emîn b. Muhammed. Kuveyt: Mektebetü Dâru'l-Beyân, 1421.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Delâilü'n-Nübüvve*. thk. Abdulmuattî. Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1408.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *Şu'abü'l-îmân*. thk. Abdulali Abdulhumejd. Hindistan: Mektebetü'r-Rüşd li'n-Neşr ve't-Tevzi', 1423.

- Birişik, Abdulhamit. “Katâde b. Diâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/22-23. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bolelli, Nusrettin. *Kadınların Hadis İlimindeki Yeri (Hicrî II.-V. asır)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1991.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu‘fi. *Câmiu’s-sahîh*. Mısır: es-Sultâniyye bi’l-Matbaati’l-Kübrâ el-Emîriyye, 1311.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *et-Târîhu’l-kebîr*. thk. Muhammed b. Sâlih. Riyad: en-Nâsir ve’l-Mütemeyyiz li’t-Tab’ı ve’n-Neşri ve’t-Tevzi’, 1440.
- Bulkînî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Reslân b. Nasîr b. Sâlih el-Kinânî. *Mukaddimetü İbnu’s-Salâh ve Mehâsinü’l-ıstılâh*. thk. Aişe Abdurrahman. Fas: Dâru’l-Maârif, ts.
- Camille Adams Helminski. *Sufî Kadınlar Saklı Bir Hazine*. çev. Aslı Özer. İstanbul: Dharma Yayınları, 1. Basım, 2004.
- Can, Yılmaz. “Hulefâ-i Râşidîn Döneminde Ortaya Çıkan Ordugâh Şehir Modeli Üzerine Bir Değerlendirme” 6 (2005), 215-235.
- Canan, İbrahim. “Enes b. Mâlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/234-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Coşkun, Selçuk. “Hadislerin Tarihe Arzı’nın Uygulamadaki Bazı Poblemleri (Hz. Âişe’nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme)” 20 (Yaz 2004), 177-196.
- Cuma, Ahmed b. Halil. *Nisâun min asri’t-tâbiîn*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, ts.
- Çelik, Ali. “Basralı Muhtelit Râvîler (Hicrî İlk Üç Asır)”. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (Şubat 2016), 157-181.
- Çelik, Ali. *İlk Üç Asırda Basra’da Hadis İlmi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Doktora Tezi, 2017.
- Çubukçu, Hatice. *İlk Dönem Hanım Sûfiler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Basım, 2006.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-İlel*. thk. Mahfûzurrahman Zeynullah es-Selefi. Riyad: Dâru Tayyibe, 1405.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *el-Mü’telif ve’l-muhtelif*. thk. Muveffik b. Abdullah b. Abdulkadir. Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmiyye, 1406.
- Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed. *Sünen*. thk. Şuayb Arnavut v.dğr. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1464.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fazl. *Müsned*. thk. Hüseyin Selim Esed. Dâru’l-Muğnî li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 1412.
- Ebû Abdullah es-Suverî, Muhammed b. Ali b. Abdullah. *el-Fevâidü’l-müntekât ve’l-ğarâibü’l-hisân ani’s-şuyûhi’l-Kûfiyyîn*. thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmurî. Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-Arabiyye, 1047.
- Ebû Abdullah Muhammed b. Dâvûd b. el-Cerrâh. *Men ismühû Amr mine’s-şuarâ*, ts.
- Ebû Bekir eş-Şâfiî, Muhammed b. Abdullah b. İbrâhim. *el-Fevâidü’s-şehîr bi’l-ğaylâniyyât*. thk. Hilmi Kamil Abdülhadi. Suud: Dâru İbnü’l-Cevzî, 1417.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Mesâilü İmâm Ahmed rivâyeti Ebî Dâvûd es-Sicistânî*. thk. Ebû Muâz Târik b. Muhammed. Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *ez-Zühed*. thk. Ebû Temîm Yâsir b. İbrâhim - Ebû Bilâl İbn Abbâs. Mısır: Dâru'l-Mişkât li'n-Neşr ve't-Tevzî', 1414.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Mesâilu İmam Ahmed*. thk. Ebû Muâz Târik b. Muhammed. Mısır: Mektebetü İbn Teymiyye, 1420.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Suâlâtü Ebî Ubeyd el-Âcurri*. thk. Muhammed Ali Kasım. İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Cemâati'l-İslâmiyye, 1403.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Tıbbu'n-Nebevî*. thk. Mustafa Dönmez. Dâru İbn Hazm, 1427.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âdil b. Yusuf. Riyâd: Ma'rifetü'l-Vatan li'n-Neşri, 1419.
- Ebû Ömer Dibyân b. Muhammed. *Mevsûatü ahkâmî't-tahâre*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1426.
- Ebu't-Tayyîb Nâyif b. Salâh b. Ali. *İrşâdü'l-gâsî ve'd-dânî*. Riyad: Dâru'l-Kayân, ts.
- Ekrem b. Muhammed, İbn Ziyâd el-Fâlûcî el-Eserî. *el-Mu'cemü's-sağîr li ruvâtü'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*. thk. Ali Hasan Abdulhumejd el-Eserî. Ürdün-Kahire: Dâru'l-Eseriyye-Dâru İbn Affân, ts.
- Elbânî, Nasıruddin. *Silsiletü'l-ehâdîsi'd-daîfe ve'l-mevdûa ve eserühe's-seyyiü fi'l-ümmeti*. Riyad: Dâru'l-Maârif, 1412.
- Elbânî, Nâsirüddîn. *Silsiletü'l-ehâdîsi's-sahîha*. Riyad: Mektebetü'l-Maârif li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.
- Eren, Mehmet. "Kadınların Hadis İlmine Katkıları". *AÜİFD* XLIV/1 (2003), 83-110.
- Erkaya, Musa. "Hicrî III. Asır İtibariyle Basra'da Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", 177-195.
- Erman, Uğur. "Cerh Açısından Kadın Râviler" 112 (Ağustos 2019), 989-1006.
- es-Seyyîd Ebu'l-Muâtî en-Nûrî v.dğr. (ed.). *el-Câmi' fi'l-cerh ve't-ta'dîl*. Lübnan-Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1412.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. "Cemel Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fuad Sezgin. *Târîhu't-türâsü'l-Arabî*. Cemâatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1411.
- Güler, Zekerîya. "er-Rebî' b. Ziyâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/498. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2007.
- Güler, Zekerîya. "Ümmü Atiyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/314. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Gürman, Ceyda. "Hicrî I. Asırda Basra ve Tefsir İlmi Açısından Önemi". *Hicrî Birinci Asırda İslâmî İlimler I-Kur'ân İlimleri ve Tefsir*. 501-530. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım, 2020.
- Güşen, Seyit Ali. "Sahâbe Mesleklerinin Hadis Rivayetlerine Etkisi" 19/2 (Eylül 2019), 339-364.

- Hâkim el-Kebîr, Ebû Ahmed Muhammed b. Muhammed b. Ahmed en-Nîsâbü'rî. *el-Esâmî ve'l-künâ*. thk. Ebû Ömer Muhammed b. Ali el-Ezherî. Kahire: Dâru'l-Fâruk li't-Tab'ı ve'n-Neşr, 1436.
- Hâkim en-Nîsâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ma'rîfetü ulûmi'l-hadîs*. thk. es-Seyyid Huseyn. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1397.
- Haldûn el-Ahdeb. *Zevâidu Târîhu Bağdât alâ'l-Kütübî's-sitte*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1417.
- Hâlid b. Dayfullah, eş-Şellâhî. *et-Tibyânü fî tahrîci ve tebvîbi ehâdisi Bulûğu'l-merâm*. Dâru'l-Risâleti'l-Âlemiyye, 1433.
- Hâlid er-Rubât. *el-Câmi' li ulûmu'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. Mısır: Dâru'l-Fellâh li'l-Bahsi'l-İlmiyye ve Tahkîki't-Turâs, 1430.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *et-Tabakât*. thk. Süheyl Zekkâr. Dâru'l-Fikr li't-Tabı' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1414.
- Halîfe b. Hayyât, Ebû Amr Halîfe b. Hayyât b. Halîfe eş-Şeybânî el-Basrî. *Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî. Dâru'l-Kalem Müessesetü'r-Risâle, 1397.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. *Târîhu Bağdât*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmiyye, 1422.
- Heysemî, Ebû'l-Hasan Nurettin Ali b. Ebî Bekir. *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. thk. Hîsâmuddîn el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414.
- Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahim b. el-Hüseyn b. Abdurrahman. *et-Takyîd ve'l-izâh şerhu Mukaddimeti İbnü's-Salâh*. thk. Abdurrahman Muhammed Osman. Medine: el-Mektebetü'l-Selefiyye, 1389.
- Irâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahim b. el-Hüseyn b. Abdurrahman. *Şerhu't-tebsıra ve't-tezkira*. thk. Abdullatif el-Hemîm - Mahir Yasin. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *el-İstîâb fî ma'rîfeti'l-âşhâb*. thk. Ali Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî. *et-Temhîd*. thk. Beşşâr Avvâd. Müessesetü'l-Furkân li't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1439.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd - Ali Muhammed. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1418.
- İbn Asâkîr, Ebû'l-Kâsım Ali b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dımaşkî. *Târîhu Dımaşk*. thk. Amr b. Ğarâme. Dâru'l-Fikr li't-Tabı' ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1415.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsü'l-Arabî, 1271.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-İlel*. thk. Sad b. Abdullah el-Humeyd - Halid b. Abdurrahman. Matbaatü'l-Humeydî, 1427.

- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekr Ahmed b. Ebî Hayseme Züheyr b. Harb en-Nesâî. *et-Târîhu'l-kebîr*. thk. Salâh b. Fethî. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tabbâati ve'n-Neşr, 1427.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhim el-Absî el-Kûfî. *el-Musannef*. thk. Kemal Yusuf. Lübnan, Riyad: Dâru't-Tâc, 1409.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-İsâbe fi'temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed ve Ali Muhammed. Beyrut: Dâru Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-âliye bi'zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*. Dâru'l-Âsime, 1419.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-mîzân*. thk. Abdulfettah Ebû Ğudde. Dâru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1423.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Takrîbü't-tehzîb*. thk. Muhammed Avvâme. Suriye: Dâru'r-Raşîd, 1406.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. Hindistan: Matbaatü Dâiratü'l-Meârif en-Nizâmiyye, 1326.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm. *el-Muhallâ bi'l-âsar*. thk. Abdülgaffar Süleyman. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *es-Sikât*. Hindistan: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye, 1393.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*. thk. Merzûk Ali İbrahim. Dâru'l-Vefâ li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1411.
- İbn Kâni', Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' b. Merzûk el-Ümevî el-Bağdâdî. *Mu'cemü's-sahâbe*. thk. Salâh b. Sâlim. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1418.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî. *Ref'u'l-yedeyn fi's-salâti*. thk. Ali b. Muhammed el-İmrân. Riyad: Dâru Atâati'l-İlm, 1440.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî. *et-Tekmil fi'l-cerh ve't-ta'dîl ve ma'rifeti's-sikât ve'd-duafâ ve'l-mecâhil*. thk. Şâdi b. Muhammed b. Sâlim. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1432.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr. *Câmiu'l-mesânid ve's-sünen*. thk. Abdülmelik b. Abdullah. Beyrut: Dâru'l-Tabâati ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1419.
- İbn Mencûveyh, Ahmed b. Ali b. Muhammed b. İbrâhim. *Ricâlü Sahîhi Müslim*. thk. Abdullah el-Leysî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1407.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî. *Fethu'l-bâb fi'l-kunâ ve'l-elkâb*. thk. Ebû Kuteybe Muhammed el-Fâryâbî. Riyad: Mektebetü'l-Kevser, 1417.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Muhammed el-İsfahânî. *Ma'rifetü's-sahâbe*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Matbûâtü Câmiatü'l-İmrâti'l-Arabiyye, 1426.

- İbn Mende, Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Muhammed b. İshâk. *el-Müstahrec min kütübi'n-nâs li't-tezkire ve'l-müstetraf min ahvâli'n-nâs li'l-ma'rife*. thk. Âmir Hasan Sabrî et-Temîmî. Vüzâratü'l-Adl ve's-Şuûn el-İslâmiyyeti'l-Bahriyye, ts.
- İbn Receb, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahman b. Ahmed b. Abdirrahman. *Fethu'l-bârî*. thk. Mahmud b. Şaban - Mecdi b. Abdulhalik. Medine: Mektebetü'l-Ğurabâi'l-Eseriyye, 1417.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hâneci, 1421.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman. *Târîhu esmâi's-sikât*. thk. Subhî es-Sâmerâî. Kuveyt: Dâru'l-Selefiyye, 1404.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *el-Muntazam fî târîhi'l-müluk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkadir Ata - Mustafa Abdülkadir Ata. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Sıfatü's-safve*. thk. Ahmed b. Ali. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1421.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali. *Ğâyetü'n-nihâye*. Mektebetü İbn Teymiyye, 1351.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed - Adil Ahmed Abdulmevcüd. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415.
- İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed. *Câmiü'l-usûl*. thk. Beşîr Uyûn. Dârü'l-Fikr, ts.
- İclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih. *es-Sikât*. thk. Abdülalîm Abdülazîm el-Bestevî. Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405.
- İshâk b. Râhûye, Ebû Yakûb İshâk b. İbrâhim b. Mahled et-Temîmî. *Müsned*. thk. Abdulğafur b. Abdulhak. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1412.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî. *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi'l-Müslim*. thk. Yahyâ İsmâil. Mısır: Dâru'l-Vefâ li't-Tabâati ve'n-Neşri ve't-Tevzî', 1419.
- Kandemir, M. Yaşar. "Ümmü Süleym". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/330-331. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kelâbâzî, Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Buhârî. *Ricâlü Sahîhi'l-Buhârî: el-Hidâye ve'l-irşâd fî ma'rifeti ehli's-sika ve's-sedâd*. thk. Abdullah el-Leysî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1408.
- Komisyon. *et-Tefsîru'l-vasît*. el-Hey'etü'l-Âmme, ts.
- Komisyon. *Mevsûatü't-tefsîri'l-me'sûr*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1439.
- Kudât, Emîn. *Medresetü'l-hadîs fî'l-Basra hatta'l-karni's-sâlisi'l-hicrî*. Dâru İbn Hazm, 1419.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *Tefsîr*. thk. Ahmed Berduni - İbrahim Atfîş. Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1384.
- Küçük, Sezai - Çakar, Zahit Enes. "Zühd Döneminde Basra ve Horasanlı Zâhid/Sûfilerin Kesb ve Tevekkül Anlayışı" 4/2 (2020), 188-211.

- Lekânî, Ebû İbrâhim b. İbrâhim b. Hasen. *Behçetü'l-mehâfil ve ecmelü'l-vesâil bi't-ta'rîfi birivâyeti's-şemâil*. thk. Şadî b. Muhammed b. Sâlim. Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 1432.
- Maden, Ömer Faruk. *Hicrî II. Asır Ehl-i Hadîs Halkaları (Basra Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans, 2018.
- Makdîsî, Ebû Muhammed Abdülganî b. Abdilvâhid. *el-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Şadî b. Muhammed b. Sâlim. Kuveyt: Şeriketü Ğurâs li'd-Diâye ve'l-İ'lân, 1437.
- Mâlik b. Enes. *Muvattâ*. thk. Muhammed Fuad Abdülbaki. Lübnan-Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1406.
- Ma'mer b. Râşid. *el-Câmi'*. thk. Habibürrahman el-Âzamî. Hindistan-Beyrut: el-Meclisü'l-İlmî-Tevzîu'l-Mektebeti'l-İslâmiyye, 1403.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahman b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşşar Avvad. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400.
- Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn. *İkmâlü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Muhammed Osman. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1432.
- Muhammed Sâlim Muhaysen. *Mu'cemü huffâzi'l-Kur'ân abra't-târîh*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1412.
- Mukaddemî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *et-Târîhu ve esmâi'l-muhaddisîn ve künâhüm*. thk. Muhammed b. İbrâhim. Dâru'l-Kitâbi ve's-Sünne, 1415.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Câmiu's-sahîh*. thk. Ahmed b. Osman v.dğr. Türkiye: Dâru'-Tabâati'l-Âmire, 1334.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Künâ ve'l-esmâ*. thk. Abdurrahim Muhammed Ahmed. İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmiyye bi'l-Cemâati'l-İslâmiyye, 1404.
- Müttakî el-Hindî, Ali b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân. *Kenzü'l-ummâl*. thk. Bekrî Hayyânî - Safve es-Seka. Müessesetü'r-Risâle, 1401.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *ed-Duafâ ve'l-metrûkûn*. thk. Mahmud İbrahim. Halep: Dâru'l-Va'î, 1396.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerhu'l-mezheb*. Dâru'l-Fikr, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *İrşâdü tullâbi'l-hakâ'ik ilâ ma'rifeti süneni hayri'l-halâ'ik*. thk. Abdulbârî Fethullah es-Selefî. Medine: Mektebetü'l-İmân, 1408.
- Safedî, Ebû's-Safâ (Ebû Saîd) Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg. *el-Vâfi ve'l-vefeyât*. thk. Ahmed Arnavut - Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420.
- Saîd Havvâ. *el-Esâsü fî's-sünneti ve fikhuhâ*. Dâru's-Selâm, 1416.
- Sibt İbnü'l-Cevzî, Şemsüddîn Ebû'l-Muzaffer. *Mirâtü'z-zamân fî târihi'l-a'yân*. thk. Komisyon. Dimaşk: Dâru'l-Risâletü'l-İlmiyye, 1434.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi. *Mu'cemu's-şuyûh*. thk. Beşşar Avvâd v.dğr. Dâru'l-Ğarb el-İslâmiyye, 1425.

- Sülemî, Ebû Abdurrahman. *Kendilerini İbadete Adayan Sûfî Kadınlar*. çev. Ali Akay. İstanbul: Harf Yayınevi, 1. Basım, 2012.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Cem'u'l-cevâmi'*. thk. Muhtar İbrâhîm v.dğr. Kahire: el-Ezheru's-Şerîf, 1426.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Tabakâtü'l-huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403.
- Şahyar, Ayşe Esra. *Seyahat ve Rivayetleriyle Hanım Sahâbîler*. İstanbul: Akdem Yayınları, 1. Basım, 2015.
- Şînkî, Muhammed Hadır b. Seyyid Abdullah Cenkî. *Kevseru'l-meânî ed-derârî fî keşfi habâyâ Sahîhi'l-Buhârî*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1415.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî. *Tabakâtü'l-fukahâ*. thk. İhsân Abbâs. Beyrut: Dâru'r-Râidî'l-Arabî, 1390.
- Şuayb Arnavut. *Tahrîru takrîbi't-tehzîb*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. İvâdullah b. Muhammed - Abdulmuhsin b. İbrâhîm el-Huseynî. Kahire: Dârü'l-Harameyn, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebîr*. thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1410.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *el-Müntehab min Kitâbi Zeyli'l-Müzezzel*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbûât, ts.
- Temâm b. Muhammed ed-Dımaşkî. *Fevâid*. thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1412.
- Teymî, Ebü'l-Kâsım İsmâîl b. Muhammed b. el-Fazl. *Siyerü's-selefi's-sâlihîn*. thk. Kerem b. Hilmî b. Ferhât b. Ahmed. Riyad: Dâru'l-Râye li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.
- Uludağ, Süleyman. "Hasan-ı Basrî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/305-307. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Usluer, Mehmet. *Basra Kuruluşundan Emevîlerin Sonuna Kadar Toplumsal Yapı*. İstanbul: Siyer Akademi, 1. Basım, 2021.
- Vekî, Ebû Bekir Muhammed b. Halef b. Hayyân ed-Dabbî. *Ahbârü'l-kudât*. thk. Abdülaziz Mustafa el-Mürâğî. el-Mektebetü'l-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1366.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn b. Avn el-Mürri. *Târih*. thk. Ahmed Muhammed Nurseyf. Mekke: Merkezü'l-Bahsi'l-İlmiyye, 1399.
- Yücel, Ahmet. "Muhammed b. Sîrîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/358-359. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 1999.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *el-Kâşif*. thk. Muhammed Avvâme. Cidde: Dâru'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Mîzânü'l-i'tidâl*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife li't-Tabâati ve'n-Neşr, 1382.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb Arnavut v.dğr. Müessesetü'r-Risâle, 1405.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm*. thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmürî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1413.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezhibü tehzîbi'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Ğanîm Abbas Ğanîm - Mecdî es-Seyyîd Emin. el-Fârûku'l-Hadîsiyye li't-Tabbâati ve'n-Neşr, 1425.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Tezkiratü'l-Huffâz*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

Zeynuddîn, Ebî Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed b. Zekerîyyâ el-Ensârî. *Fethu'l-bâkî bi şerhi elfîyyeti'l-İrâkî*. thk. Abdullatif el-Hemîm - Mahir el-Fahl. Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422.

ÖZ GEÇMİŞ

..... yılında’da doğdu. İlk ve ortaokul eğitimini tamamladıktan sonra yılında Kütahya Akşemsettin Anadolu İmam Hatip Lisesi’nden mezun oldu. yılında Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde lisans eğitimine başladı ve yılında mezun oldu. yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Hadis Anabilim Dalında Yüksek Lisans programına başladı ve yılında Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Yüksek Lisans programını tamamladı. yılında Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Aynı göreve devam etmektedir.

